

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA
TOMUS LX.

GAÁL ENDRE

A SZEGEDI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRTMOZGALOM
AZ 1890-ES ÉVEK ELEJÉTŐL 1904 VÉGÉIG

SZEGED
1978

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA

Szerkesztő bizottság

DR. CSATÁRI DÁNIEL, DR. GAÁL ENDRE, DR. GYIMESI SÁNDOR,
DR. KRISTÓ GYULA, DR. MÉREI GYULA, DR. SZÁNTÓ IMRE

Szerkesztette
MÉREI GYULA

Lektorálta
KENDE JÁNOS

© Gaál Endre, 1978

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed
in *Historical Abstracts* and *America: History and Life*

I

A PÁRTMOZGALOM AZ 1890-ES ÉVEKBEN*

Az 1890-es években — a korábbihoz képest — gyorsabbá vált szegedi szakegyleti fejlődés előkészítette a helyi szociáldemokrata pártvezetőség megalakulását. A cipész-, a szabó-, az asztaloszakegylet és a nyomdászszakszervezet szegedi csoportjának vezetői — ha nem is valamennyien — szociáldemokratának vallották magukat és támogatták a párt törekvéseit. Ezt igazolja többek között az, hogy 1890-ben a nyomdai munkások, 1892-től már a cipész- és csizmadiamunkások, 1893-tól az asztalos- és szabóságok legöntudatosabbjai is megünnepelték május elsejét.¹ A szociáldemokrata párt vezetésében 1892 végétől már igen erős küzdelem a megalkuvásra hajlók és az osztályharcos irányzat hívei között Szegeden is érezte hatását. A baloldal olyan jelentős képviselői, mint Gion János és Prockl János 1894-ben Szegeden is megfordultak, agitációs és szervező gyűlést tartottak, ismertették a szociáldemokrata szakmai és pártszervezkedés fontossága kapcsán az osztályharcos törekvéseket. Prockl január 28-án az asztalosoké, Gion július 25-én a szabómunkások szakegyletében tartott előadást. *Mindkét* gyűlés összehívásában, előkészítésében nagy szerepet vitt Hornyák Endre szabóság. Hornyákot az 1892. augusztus 21—22-i országos szabómunkás kongresszus a központi agitációs bizottság tagjává választotta. E kongresszuson mint budapesti küldött vett részt, de 1893-ban már Szabadkán, 1894-ben pedig Szegeden dolgozott. A szegedi nyomdai munkások között is voltak támogatói az osztályharcos irányzatnak. Az 1894 januárjában Aradon tartott szociáldemokrata kongresszuson, amely Engelmann Pál vezetésével új, a mozgalom szocialista végcélját a mindennapi pártmunkában is szem előtt tartó munkáspártot alakított, a szegediek két küldöttel, Schwarz Ferenc nyomdással és Zimányi Béla cipésszel képviseltették magukat.²

A szociáldemokrata párt 1893. évi, II. kongresszusa kimondta a párt országos hálózata kiépítésének szükségét. A vidéken létesítendő politikai szervezetek létrehozásával is segíteni kívánta az Elvi Nyilatkozatban rögzített alapvető marxista tanítások terjesztését és a munkások minél szélesebb tömegeinek mozgósítását a demokratikus szabadságjogok követelése mellett.³ A kongresszus határozata nyomán több vidéki városban még ebben az évben kísérletet tettek szociáldemokrata pártvezetőség alakí-

* E kiadványban közölt két fejezet egy nagyobb munka része.

¹ Az 1890-es évek szegedi szakegyleti fejlődését, a szakegyletekben folyt szociáldemokrata agitációs és nevelési törekvéseket a fővárosi fejlődéssel összefüggésben részletesen tárgyalja GAÁL ENDRE 1965. 9—22. l. A vonatkozó fontosabb dokumentumok közülve: GAÁL ENDRE 1972.

² Typographia, 1894. január 12. Az aradi szociáldemokrata kongresszus. — A kongresszusról részletes elemzést ad S. VINCZE EDIT: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890—1896. Kosuth Könyvkiadó. Budapest, 1961. 163—178. l.

³ MMTVD II. 158—159. l. S. VINCZE EDIT: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt. Id. mű 132—140. l.

lására, a fővárosi rendőrség jelentése szerint Hódmezővásárhelyen és Szegeden is.⁴ Az 1893. évi szegedi tömörülés megindulásáról egyéb forrásban nem találtunk adatot. Azt viszont több dokumentum tanúsítja, hogy Szegeden 1894 elején valóban megindult ilyen irányú mozgalom. Ennek következtében a párt nagy jelentőségű, 1894 májusában tartott III. kongresszusán, amely — átmenetileg — megteremtette a pártegyesület és az egységes pártban biztosította az osztályharcos irányzat vezető szerepét, Császár János asztalossegéd, szegedi küldött a szociáldemokrata politikai mozgalom fejlődéséről számolhatott be. A pártvezetőség jelentéséhez hozzáfűzve elmondotta: „...nemrég városunkban is alakult egy politikai szervezkedés, mely folyton és örvendetes módon nő.” A Népszava 1894. május 18-i számában közölt kongresszusi tudósítás nem részletezi a szegedi küldött felszólalását. Kétségtelennek látszik azonban, hogy a szociáldemokrata agitációs és propagandamunka képviselőinek szervezkedési törekvéséről beszélt; ezért kapott szót az első napirendi pont vitájában. Szeged főispánjának 1894 októberében a belügyminiszterhez intézett jelentése szerint is 1894 elején „tették némi kísérletek szociális irányú egyesületekre”. A jelentés arra is utal, hogy a rendőrség közbelépése folytán ezek létrehozására irányuló kísérletek abbamaradtak.⁵ Ez utóbbi megállapítás azonban nem pontos. Kétségtelen, hogy a központi pártlapok csak az aradi és pozsonyi pártvezetőségek tevékenységéről tudósítanak. Békés megye egyes községeiben pedig illegálisan folyt a párttevékenység, miután az 1894. április 22-i Szántó Kovács János-féle mozgalom nyomán a belügyminiszter április 26-án az Alföldre elrendelte a kivételes állapotot.⁶ Szegeden azonban élénk, szép eredményeket hozó legális szociáldemokrata mozgalom folyt 1894 nyarán, 1894 végén és 1895 elején.

A szegedi szociáldemokraták a III. kongresszusnak a politikai harc szükségességéről, a demokratikus szabadságjogokért indítandó küzdelemről hozott határozatai szerint tevékenykedtek a fenti időszakban. A helyi politikai munka fellendítője, vezetője Pollák Béla nyomdászsegéd volt.

Pollák Béla nevét hiába keressük a munkásmozgalmi vezetők életrajzát bemutató országos vagy helyi kiadványokban. Sem a Munkásmozgalom-történeti Lexikon, sem a Csongrád megye forradalmi harcosainak életrajzi gyűjteménye c. munka nem emlékezik meg róla. Dokumentum-kiadványokban és feldolgozásokban is a megérdemelnél jóval kisebb mértékben szerepel a neve. Kétségtelen, hogy életútja, ameddig követni tudjuk, nem mentes az ellentmondásoktól. De az alábbiakban részletesen bemutatott 1894—1895., valamint 1898—1899. évi szegedi, Csongrád megyei nevelő és szervező tevékenysége, a megalkuvásra hajló országos pártvezetőséggel szembenálló

⁴ Uo. 145. l. — A dualizmus kori Magyarországon nem voltak a polgári demokratikus berendezésű államokban kialakult, azokhoz hasonló szervezettel bíró pártok. Ilyenek létesítésére az egyesülési és gyülekezési jogviszonyok nem adtak lehetőséget még az uralmon levők számára sem. (A kérdés részletes kifejtését lásd KABOS ERNŐ: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek kapcsolatai 1890—1918. In: Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. Szerkesztette KABOS ERNŐ. Táncsics Könyvkiadó. Budapest, 1969. 60—61. l.) A munkásosztály pártja kiváltképpen nem bírhatott politikai szervezeti hálózattal. A tanulmányukban tárgyalt időszak forrásai többször használják ugyan a pártszervezet kifejezést, a fentebbiek alapján azonban pontosabb a *pártvezetőség* megjelölés. Azok, akiket az említett források szociáldemokrata párttagoknak mondanak, csak laza agitációs és propaganda tömörülést alkottak, szervezetileg valamilyen szakmai együlethez, illetve a századforduló után a szabadszervezetekhez tartoztak.

⁵ S. VINCZE EDIT: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt. Id. mű 146. l.

⁶ Uo.

ellenzéki magatartásának kibontakozása indokolja, hogy életrajzi adatait is ismer- tessük.⁷

Pollák Béla 1875. december 16-án Szegeden született. Apja Pollák Jakab gabona-kereskedő volt. A fiú azonban nem apja foglalkozását folytatta, hanem a nyomdász szakmát tanulta. 1892-ben Szegeden szabadult fel, de még ebben az évben Budapestre távozott. Ott kapcsolódott be intenzíven a nyomdász szakmozgalomba és a szociál- demokrata párt munkájába. 1894 nyarán Szegedre jött és néhány kisipari- és földmun- kás segítségével hozzálátott a szociáldemokrata agitáció kiszélesítéséhez. Július 2-án kis vörös plakátok jelentek meg a város utcáin. Nyilvános népgyűlésre hívták a mun- kásokat, felszólítva őket, hogy „ezrével” jelenjenek meg és mutassák meg, hogy „vég- re tudnak gondolkozni”.⁸ Az „egybehívók” Pollák Béla; valamint Váradi József ci- pészsegéd és Stefán József kefekötősegéd voltak, akik július 8-ára a Mars térre hir- dettek népgyűlést a következő napirenddel: „I. A munkások helyzete általában; II. Szervezkedés; III. Indítványok.”⁹ Pálffy Ferenc földbirtokos polgármester, a legceké- lyebb társadalmi változást is ellenző közigazgatási tisztviselők jellegzetes képviselője azonban július 7-i végzésével a gyűlés megtartását nem engedélyezte. Döntésében a belügyminiszter az évi április 26-i 322. sz., már említett rendeletére hivatkozott. Ez a rendelet azonban csupán május 1-ére írt elő gyűléstilalmat. A polgármester tehát önkényesen járt el. További jogtiprás volt, hogy a gyűlés szervezőit rendőrségi megfi- gyelés alá vonta. Ennek folytán, amikor július 8-án délután az egyik vendéglőben Váradi József mégis meg akarta tartani a gyűlést, a rendőrség elfogta. A július 8-ára tervezett gyűlésre meghívott és megérkezett hódmezővásárhelyi és orosházi földmun- kásokat pedig karhatalommal vonatra tették és hazatoloncolták.¹⁰

A Szegedi Napló cikke arról is tudósít, hogy Pollák és közvetlen munkatársai már ekkor törekedtek a szegedi és környékbeli mezőgazdasági munkások szervezésére. Ezt igazolja a helyettes polgármester 1895. január végén készített jelentése is, amely el- mondja, hogy Pollák 1894 nyarán „... az Alsóváros legszegényebb kubikos munká- sai között toborzott egész csendben hívőket”.¹¹ Mindezt az 1894-es pártkongresszu- son elfogadott agrárprogram szellemében tette, amely kimondta, hogy a párt egyik fő törekvése a mezőgazdasági és az ipari munkások testvéries, szolidáris összetartásá- nak fejlesztése.¹² E határozat az agitációs és szervező munkát — a politikai harc érde- kében — kiterjeszteni igyekezett a földmunkásokra, a mezőgazdaság nincstelenjeire is. Az agitációt ekkor még elsősorban az élőszó erejével végezték. Ennek megnyilatko-

⁷ A főbb életrajzi adatokat, Pollák Béla 1894—1895 és 1898—1899. évi szegedi működését részletesen először *Gaál Endre* kandidátusi értekezése tárta fel. A most közölt még teljesebb életrajz *Farkas Józseffel* közösen végzett kutatások eredménye. E tanulmány Pollák Bélának csak a sze- gedi és Csongrád megyei tevékenységét elemzi; a megye határán túlmutató, az ország egyéb terüle- teire kiterjedő szervező munkáját — az Országos Levéltárban található belügyminiszteri anyagok alapján — Farkas József készülő tanulmánya ismerteti.

⁸ Szegedi Napló, 1894. július 3. Kis piros plakátok.

⁹ CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1894—2264. sz.

¹⁰ A Cipész, 1894. augusztus 1. Szemle. Szeged. Szegedi Napló, 1894. július 10. Munkásgyűlés. — A rendőrség ekkoriban sokat zaklatta a közismerten szocialista Heckmann Istvánt is. Gyakran beidéztek a rendőrségre és megfenyegették, ha szocialista nézeteket terjeszt, kiutasítják a városból. A Cipész, 1894. október 1. A szegedi Stern = Hamm Rikhárdok.

¹¹ CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1895—308. sz.

¹² Az agrárkérdésről 1894-ben hozott határozat szövegét közli MMTVD II. 285—286. I. A határozat részletes elemzését lásd S. VINCZE EDIT: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt. Id. mű 185—190. I.

zása volt többek között az, hogy felkeresték a munkások, kubikosok által látogatott vendéglőket és ott a jelenlevőknek felvilágosító beszédeket tartottak. 1894. augusztus 6-án Császár János, Stettner Lajos órásszegéd, Popovics János földmunkás és még néhányan három, tényleges szolgálatban álló katonával az egyik vendéglőben a munkás Marseillaise-t énekelték. Az egyik katona — az eredményes agitáció bizonyítékeként — kijelentette, hogyha mozgalom lenne, nem a szocialistákra, hanem inkább a fellebbvalóira lőne. Emiatt ezt a katonát 4 havi és 3 heti szigorított fogházbüntetésre ítélték.¹³

A szegedi közigazgatási hatóságok ismertetett durva önkényeskedése is igazolja, hogy 1894 tavaszától a szociáldemokrata párt szervező és felvilágosító munkája — különösen az alföldi városokban — igen nagy nehézségekbe ütközött. A szegedi rendőrség a szervezők üldözése, lefogása mellett arra is kísérletet tett, hogy Pollák Bélát megvesztegesse. A város vezető testülete által „a munkáskérdés megoldására” megszavazott 3000 Ft-ból Polláknak titkosrendőri állást ajánlott fel. Így akarta megfosztani irányítójától a szegedi mozgalmat. Pollák azonban a besúgó megbízatást öntudatosan visszautasította és nyílt levélben leplezte le a szegedi rendőrség törekvését. A nyílt levél így hangzik: „Válasz Apró István szegedi rendőrbiztos úrnak. Ezennel tudomására adom, hogy a *felajánlott titkosrendőri állást el nem fogadom*. De egyszerűen tudja meg azt is, hogy aki a szociáldemokrácia magasztos eszméivel tisztában van, a reakció szolgálatába nem szegődik. Szeged, 1894. augusztus hó 13-án. Pollák Béla.”¹⁴ Ámde a zaklatások miatt Pollák egyelőre elhagyta Szegedet.

1894 végén a szociáldemokrata párt vezetősége országos mozgalmat indított az egyesülési, gyülekezési, az általános választójog kikényszerítéséért, valamint a párt szervezeti megerősítéséért. E mozgalom Szegeden történő megindítása érdekében 1894. decemberében Pollák Béla visszatért a városba és újabb lendületet adott az ősz folyamán gyengébbé vált helyi szociáldemokrata politikai tevékenységnek. A munkában főleg Stettner Lajos órásszegéd, Császár János asztalos- és Ördögh Mihály szabósszegédre támaszkodott. December 30-án az egyik rókusi vendéglőben Pollák és társai „jól látogatott” értekezletet tartottak, amelyen mintegy 40 ember vett részt, nagyobb részük szegedi és környékbeli földmunkás. Az értekezleten az ipari és mezőgazdasági munkások szervezkedésének kérdéseit tárgyalták és a jelenlevők között — továbbterjesztés céljából — mintegy 400 db szociáldemokrata iratot osztottak ki.¹⁵ Ettől az értekezlettől számíthatjuk a szegedi földmunkások szociáldemokrata mozgalmanak eredményesebbé válását.

Pollák és harcostársai vallották az ipari és mezőgazdasági munkások együttes harcának jelentőségét. Éppen ezért erőteljesen akartak agitálni az agrárproletárok között. 1895. januárjában a párt központi vezetősége által terjesztett röpiratok nagy tömegben érkeztek Szegedre s ezek egy részét kubikosok, napszámosok, kisebb részben gőzmalmi munkások között osztották szét, köztutereken és kocsmákban terjesztették. A röpiratok a következők voltak: „Magyarország jogtalan népéhez!”, „Mit akarnak a szocialisták?”, „Legyek és pókok”, „A szociáldemokrácia evangéliuma kérdé-

¹³ MMTVD II. 319. l.

¹⁴ Népszava, 1894. augusztus 17. Rendőrüzelmek.

¹⁵ Uo. 1895. január 4. Levelezés. Szeged. — A röpiratok szétosztásáról: CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1895—308. sz.

sekben és feleletekben”, „Jönnek a szocialisták”, „Szózat a népbolondítókhoz és a néphez.”¹⁶ A pártvezetőség január 20-ára egy alsóvárosi, Szel utcai vendéglőbe értekezletet hirdetett, amelynek célja „... a munkások bajait ismertetni s megtanítani őket, hogy mit kell a jövőben cselekedniök.”¹⁷ Tulajdonképpen a szegedi földmunkások közötti szociáldemokrata agitáció kiszélesítését kívánta előkészíteni. Az értekezletre több mint 200-an jöttek össze, de nem lehetett azt megtartani, mert előzetesen nem jelentették be és így a rendőrség széteszlatta.¹⁸ A rendőrség fellépése azonban nem riasztotta meg a szervezőket; Stettner Lajos és 47 társa kérvényt nyújtott be a polgármesterhez, most már egy népgyűlés január 27-én való megtartása érdekében. A 48 aláíró kötelezte magát „a legnagyobb csend fenntartására”. Pálffy polgármester — mielőtt döntött volna — bekerge a gyűlés napirendjét és az előadók neveit is. Kiderült, hogy Császár János, Ördög Mihály, Stettner Lajos, valamint Simik János kubikos a munkások helyzetéről, továbbá az általános választói és a szabad gyülekezési jogról kívántak beszélni. A gyűlés tehát a párt által 1894 végén indított országos mozgalom része lett volna, azzal a céllal, hogy minél több ipari- és földmunkással megismertesse a párt törekvéseit és bevonja őket a politikai mozgalomba. A polgármester a gyűlést tudomásul vette, de annak színhelyéül (a munkások által tervbe vett Kolozsvári tér helyett) a Mars teret jelölte ki, a katonai állomásparancsnokot pedig felkérte, hogy a gyűlés időpontjában a Mars téri laktanyában egy század gyalogság, a huszár-laktanyában pedig 3 szakaszból álló lovasszázad álljon készségben.¹⁹ A gyűlés bejelentett szónokait pedig — Simik kivételével — a rendőrség „szociális izgatás miatt” előzetesen elfogta, a náluk és más szociáldemokratáknál tartott házkutatás során a fentebb említett röpiratok még szét nem osztott példányaiból a fellelhető 634 db-ot lefoglalta, a letartóztatottakat a törvényszéknek átadta s „... a nyomtatványok többi terjesztőinek kinyomozása iránt is az eljárás a legerélyesebben folyamatba tétetett.”²⁰

Ezek az intézkedések a városvezetésnek a január folyamán megerősödött szegedi szociáldemokrata mozgalomtól való félelmét tükrözték. Az 1895. januári napok valóban nagyon mozgalmasak voltak a helyi munkásmozgalomban. A Szegedi Napló tudósításai szerint több munkásküldöttség járt a polgármesternél, a szociáldemokraták értekezleteket, gyűléseket szerveztek, röpiratokat terjesztettek és azt a szavazólapot, amelyet a párt 1894 végén bocsátott ki népszavazás céljából. A kitöltött szavazólapokat a pártvezetőség a kormány elé kívánta terjeszteni s a nép kívánságára hivatkozva remélte az egyesülési, gyülekezési és az általános választójog bevezetését.²¹ A pártvezetőségnek ez az akciója, ha nem is érthette el az említett célt, lehetőséget adott a szocialista agitációra, a pártlapok előfizetői számának gyarapítására, a párt befolyásának növelésére az ipari és mezőgazdasági munkások körében. Szeged vezetőit is, éppúgy, mint az egész magyar elnyomó apparátust legfőképpen az ipari- és földmunkások erősen fejlődő kapcsolata aggasztotta. A szegedi városvezetés durva

¹⁶ Uo. és Szegedi Napló, 1895. augusztus 3. Szeged első féléve. A Közigazgatási Bizottság jelentéséből.

¹⁷ CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1895—308. sz.

¹⁸ Népszava, 1895. január 25. Levelezés. Szeged. — Szegedi Napló, 1895. január 22. M. O. S. P. Rossz útra tévedt szegedi munkások.

¹⁹ CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1895—300. sz.

²⁰ Uo. 1895—308. sz.

²¹ S. VINCZE EDIT: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt. Id. mű. 197. l. — A szavazólapok szegedi terjesztéséről: Szegedi Napló, 1895. január 25. M. O. S. P.

terrorral, a helyi polgári sajtó pedig fokozott szocialista-ellenes eszmei hadjáratot válszolt. A Szegedi Napló pl. az eddigi inkább lenéző, gunyoros, lekicsinylő hangról átért a legdurvább rágalmaszra. A fiatal szociáldemokrata szervezőket dologkerülő, csavargó gyerkőcöknek, csalóknak nevezte, akik a munkások pénzén dorbézolnak. Azt követelte, hogy csukják őket börtönbe, a munkásoknak pedig a polgári befolyás alatt álló 48-as népkörök látogatását ajánlotta.²² Mindez azonban csak olaj volt a tűzre.

Január 27-én reggel a Széchenyi téri „emberpiacon” összegyülekezett mintegy 200—300 főnyi munkástömeg felháborodva tárgyalta a rendőrségnek a szociáldemokrata vezetők elleni önkényes, erőszakos fellépéseit. 60 tagú küldöttséget választottak, amely felkereste Kószó István ügyvédet, kérve, őt hogy járjon közbe a letartóztatottak kibocsátása érdekében. Kószó tárgyalta is a rendőr-főkapitánnyal, aki közölte, hogy Stettner és társait már átadta a törvényszéknek. A küldöttség tagjai mindezt elmondották a Széchenyi téren várakozóknak; erre nagy felzúdulás támadt, tüntetni kezdtek vezetőik kiengedése érdekében és megkísérelték a városházára való behatolást is. Ezt azonban a rendőrség megakadályozta. A tüntetés leveréséhez a főkapitány a katonaság segítségét kérte. A lovas katonák megjelenve a helyszínen megtámadták a tömeget, anélkül, hogy oszlásra felszólították volna. Két tüntető a lovak patái alá került. Kálmán János, Kónya József, Sziráki Mihály és Szőke János napszámosokat letartóztatták, mert a tömeget „a városházára való betörésre”, Stettner és társainak „erőszakos kiszabadítására” izgatták. A katonaság és a lovasrendőrség szétzavarta a tüntetőket. A szabályszerű bejelentés alapján a Mars térre délután 3 órára engedélyezett népgyűlést a történetek ellenére is megtartották. A bejelentett szónokok közül ekkor még szabadon levő Simik János kubikos beszélt — a Szegedi Napló szerint mintegy 1000 főnyi, a helyettes polgármester belügyminisztériumba küldött jelentése szerint mintegy 60 főnyi kubikos, 150 főnyi különböző osztályhoz tartozó kíváncsi felnőtt, pár száz inas és iskolásgyerekekből álló — hallgatóságához. Többek között a kizsákmányolás elleni harc szükségességére mutatott rá, hangoztatva: „Mi építjük a palotákat és hajléktalanok maradunk, mi ássuk ki a földből a kincseket és munkánk mellett éhesen maradunk.” Beszélt a kubikosok, aratómunkások, gyári munkások embertelen helyzetéről és a helyi földmunkásszervezet létrehozásának szükségességéről. A gyűlés után a tömeg egy része tüntetni kezdett és a szétosztatásra megjelent lovasrendőröket fagyos göröngyökkel dobálni kezdte, többen a rendőrök közé nyomulva le akarták őket rángatni a lovakról. A rendőrök karddal verték szét a tömeget. A főkapitány a város minden részébe rendőrrészeket küldött ki, mert további tüntetésektől tartott. Ilyenekre azonban nem került sor. A délutáni gyűlést elfogták és őt is átadták a törvényszéknek.²³

Amikor a rendőrség emberei a délelőtti tüntetés idején a résztvevőktől igyekeztek megtudni a szocialisták célját, azt a választ kapták: „Mit akarunk? Azt akarjuk, hogy lepedőre kerüljenek a vállalkozók meg a tőkepeznesek és mindazok a herék, akik nem

²² Lásd pl. a Szegedi Napló, 1895. január 27-i számában a Szocialista gyűlés és Szocialista nyomtatványok c. cikkeket.

²³ Az 1895. január 27-i eseményeket a következő források alapján rekonstruáltuk: Népszava, 1895. február 1. Szemle. Szeged. CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1895—308. sz. OL K 583—1896. 66. tétel 10 256. sz. Szegedi Napló, 1895. január 29. Szocialista zendülés Szegeden.

dolgoznak, csak dolgoztatnak, mert kizsákmányolják a mi munkaerőnket.”²⁴ A nagy nyomorban élő kubikosok és ipari munkások szomjasan szívták magukba a szociáldemokrata tanításokat, amelyek megmutatták a kizsákmányolástól mentes társadalom körvonalait, a felszabadulás lehetőségét. Megértették, hogy helyzetüknek az adott rendszer keretein belül történő javításához is szervezkedniök kell. Ehhez azonban egyesülési, gyülekezési, szervezkedési szabadságra volt szükség, olyan alapvető polgári demokratikus szabadságjogokra, amelyeket a kapitalizmus felfelé ívelő időszakában keletkezett polgári alkotmányok minden állampolgárnak rendszerint biztosítanak, de amelyek nálunk a dualizmus idején törvényileg nem voltak rögzítve. Mindezt számos szociáldemokrata megnyilatkozás fejtegeti már az 1890-es években. Elegendő utalnunk az 1895. január második felében Szegeden is terjesztett, Magyarország jogtalan népéhez! c. röpiratra.²⁵ A nyomdászszakegyesület központi vezetősége még 1917-ben is az egyesülési és gyülekezési jog törvényhozási úton történő biztosítását kérvényben sürgette. A vezetőségi ülés november 25-én a kérvényügyet tárgyalva visszatekintett a kiegyezés óta addig eltelt időre és leszögezte, hogy az e kérdésekben kiadott kormányrendeletek „...éppen azokat a néprétegeket sújtják, amelyek legjobban rá vannak utalva, hogy érdekeiket társaikkal együtt közösen megbeszélhessék és egyesületekben tömörülve megvédhessék.”²⁶ A szegedi „zendülés” résztvevői közvetlenül a szervezkedési, gyülekezési jogért, az agitáció szabadságáért léptek fel az elnyomó apparátus helyi képviselőivel szemben, amikor elfogott vezetőik szabadonengedését követelték. De a mozgalom céljára vonatkozó idézett megjegyzésükből kitűnik, hogy felismerték a tőkés viszonyok felszámolásának szükségességét is. A Pollák Béla által fellendített és irányításával dolgozó szegedi szociáldemokraták politikai agitációja az ipari és földmunkások között rövid idő alatt jelentős eredményt hozott, a párt befolyása körükben megnövekedett. Ennek valóban nagy szerepe volt az 1894—1895 telén az egész Dél-Alföldön egyedülálló jelentőségű szegedi megmozdulás kibontakozásában. A közigazgatási hatóságok, a polgári újságok is kizárólag Pollák és társai „izgató” tevékenységével magyarázták a január 27-i eseményeket. Nem akartak tudomást venni azokról a mélyebben fekvő okokról, amelyek a tőkés-földesúri Magyarország viszonyaiban gyökereztek s amelyek szükségszerűvé tették, hogy a szociáldemokrata agitáció gyors eredményre vezetett. Éppen ezért az „izgatók” elleni megtorlások és egyéb terrorisztikus intézkedések nem akadályozhatták meg a szociáldemokrácia térhódítását sem.

Az 1895. januári mozgalom letörése után Pollák Béla — a mozgalom számára kedvezőtlen körülmények miatt — visszatért Budapestre. A központi pártvezetőséggel szembenálló, osztályharcosabb erőket tömörítő A Cipész c. szaklap munkatársa lett. A lap 1895. április 15-i számába A munka ünnepe címmel cikket írt, amellyel május elseje méltó megünneplésére buzdított. (E cikke miatt 1896-ban két hónapi államfogházra és 50 Ft pénzbüntetésre ítélték.)²⁷ A nyomdászmozgalmon belül szintén az osztályharcos irányzatot képviselte, és az 1895. július 14-i általános nyomdászgyűlésen megalakított nyomdászszakegyesület 25 tagú választmányába őt is beküldték.²⁸

²⁴ Szegedi Napló, 1895. január 29. Szocialista zendülés Szegeden.

²⁵ Közl. MMTVD II. 310—312. l.

²⁶ PI Arch. Ny Sz I. 23.

²⁷ Lásd A Cipész, 1896. június 1. és július 1-i számait.

²⁸ NOVITZKY N. LÁSZLÓ: Egyesült erővel. A magyar könyvnyomdászok ötven évi szakszerve-

1894—1895. évi közvetlen szegedi segítői közül a „szociális izgatás” miatt letartóztatott és fogságba vetett Császár János, Ördögh Mihály és Stettner Lajos 1895 tavaszán, amikor szabadlábra kerültek, megesküdtek, hogy „tovább harcolnak a télen elbukott elv győzelméért”. A „hatóság elleni izgatás” miatt lefogott Kálmán János, Kónya József, Simik János és Szőke János ügyét 1896 februárjában tárgyalták. A szegedi törvényszék felmentette őket s ezt a Kúria is jóváhagyta.²⁹

A szociáldemokrata vezetők elleni januári támadás és a fegyveres erők fellépése a szegedi szocialista mozgalmat néhány hónapra visszavetette. Azonban Császár és Stettner — ígéretükhöz híven — kiszabadulásuk után azonnal folytatták az agitációs és szervező munkát. A központi pártvezetőség 1895 tavaszán felhívta a munkásokat, hogy május elsejét az alföldi kivételes állapotok elleni küzdelem jelszavával ünnepeljék meg. A kormány azonban mindenféle felvonulást, tüntetést és még a munkásgyűlést is betiltotta.³⁰ Emiatt — a Népszava tudósításai szerint — vidéken csupán hat helységben ünnepeltek a munkások. Császár, Stettner és a többi szegedi szociáldemokrata kitartó agitációs és szervező munkáját bizonyítja, hogy Szeged nem csupán szerepelt a hat helység között, hanem a városban jóval többen ünnepeltek, mint az előző években és a munkások egész napon át sztrájkoltak. A munkások a nyolcórás munkanap, az általános választójog, a szabad egyesülési és gyülekezési jog jelszavával ünnepeltek.³¹ 1894—1895 szegedi munkásmozgalmának eseményei azt bizonyítják, hogy a magyarországi szocialista mozgalom osztályharcos vezetéssel történt egységének megteremtése nagy lendületet adott a helyi mozgalomnak. A szegedi pártvezetőség tagjai sikeresen terjesztették ekkoriban a szocialista tanításokat, eredményesen agitáltak a demokratikus szabadságjogokért való harcra nemcsak az ipari munkások, hanem az agrárproletárok körében is. Az 1895. évi május elseje pedig ismételten bizonyította, hogy a szocialista tanítások, a proletár nemzetköziség eszméje már behatoltak a város számos munkásának tudatába és mind több munkás vállalta a párt céljai mellett való, nagy áldozatot kívánó nyílt állásfoglalást és harcot.

A szegedi szociáldemokrata politikai tevékenység folyamatosságát igazolja, hogy a helyi mozgalom irányítói 1896. január 16-ra munkásmegmozdulást készítettek elő. Erre az adott alkalmat, hogy e napon szabadult ki a szegedi államfogházból Pfeifer Sándor fővárosi szociáldemokrata hírlapíró, akit az előző évben sajtó útján elkövetett izgatás vétsége miatt 4 havi fogházra ítélték. Kiszabadulását a szegedi szocialisták a polgári demokratikus szabadságjogok melletti tüntetés szervezésére és az agitáció fokozására szerették volna felhasználni. Az előbbi célt Pfeifernek a fogházból történő kilépésekor ünnepélyes fogadással, utóbbit egy munkásgyűléssel kívánták elérni. A munkásgyűlést este tartották volna a cipésszakegylet helyiségében, amely ekkor Pesti Vilmos vendéglőjében volt (a Horváth Mihály és Takaréktár utcák sarkán).

zeti tevékenységének története. Ötven évi fennállása alkalmából kiadja a Magyarországi Könyvnyomdászok és Bütöntökl Segélyező Egyesülete. Budapest, é. n. 401. l.

²⁹ Szegedi Napló, 1895. augusztus 2. Lövdöző szocialista. 1896. február 23. Törvénykezés. Szeged ostroma. OL K 583 — 1896. 66. tétel 10 256. sz.

³⁰ S. VINCZE EDIT: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt. Id. mű 204. l.

³¹ Népszava, 1895. május 7. Május elseje. Szeged. — A Szegedi Napló gúnyos hangú becsmérlő és a tényeket meghamisító cikkben emlékezett vissza a helyi május elsejei eseményekre. Tudósításából azonban megtudjuk, hogy Császár és Stettner erőteljes előkészítő munkával igyekeztek biztosítani a május elseje sikerét, bár a lap szerint próbálkozásuk kudarcba fulladt. (Szegedi Napló, 1895. május 5. A szocialista vezérkék.)

E munkásgyűléssel kívánták biztosítani, hogy a szegedi és környékbeli munkások a Népszava egyik munkatársától, a párt egyik vezetőségi tagjától „közelebbről és bővebben” megismerhessék „a szociális elveket”. A mozgalom érdekében főleg cipészsegédek és földmunkások agitáltak, akik az 1895. évi mozgalmakban is szerepet játszottak. A terv megvalósítását azonban lehetetlenné tette a helyi rendőrség fellépése. A már előző napon Szegedre érkezett hódmezővásárhelyi szociáldemokratákat hazatoloncolták, a fogház környékét rendőrök szállták meg és katonai alakulatokat is készenlétkébe helyeztek. A kiszabadult Pfeifert — amint a rendőr-főkapitány jelentésében elmondja — rendőri felügyelettel még délben a fővárosba küldte, hogy „...elvtársaival ne érintkezessék s hogy a tervbe vett időben és helyen elvtársai között január hó 16-án este meg ne jelenhessék.” Arról is intézkedett, hogy a Pesti-féle vendéglőben a munkások ez alkalommal gyűlést, felolvasást vagy beszédet ne tarthassanak, szociáldemokrata röpiratokat ne terjeszthessenek, végül hogy a megjelenők neveit, lakását rendőrségi nyilvántartásba vétel és jövőbeni magatartásuk figyelemmel kísérése céljából feljegyezzék. A főkapitány jelentése megállapítja, hogy intézkedései folytán a január 16-ára tervezett mozgalom „teljesen meddő maradt”. Az erőszak megakadályozta a szociáldemokraták tervének valóra váltását.³²

A szegedi szociáldemokraták 1896. évi politikai munkájáról tanúskodik két helyi képviselőválasztásba történt bekapcsolódásuk is. Ez év április végén Szeged II. választókerületében a botrányos viselkedés miatt bukott Babó Emil függetlenségi képviselő helyett új képviselő megválasztása vált szükségessé. Először az országban e választáson állított képviselőjelöltet a szociáldemokrata párt. Igaz, ez pótválasztás volt. A központi vezetőség K. Szabó József fővárosi asztalosmunkást javasolta jelöltként a szegedi szervezetnek. (Az 1896. május 24—25-én tartott pártkongresszus K. Szabó Józsefet a központi vezetőség tagjává választotta.)³³ A pártot már ekkor is ugyanaz a cél vezette a választásba való bekapcsolódáskor, mint amit az 1896. évi országos képviselőválasztás alkalmával részletesen kifejtett: felhasználva a képviselőválasztási agitáció szabadságát, minél szélesebb tömegekkel megismertetni a párt célkitűzéseit. A központi vezetőség Várkonyi Istvánt küldte Szegedre a jelöltállítás akció lebonyolításának, az agitáció vezetésének irányítására. Megjelent ez alkalommal Pollák Béla is, aki a Zágrábba elcsalt és ott a vállalkozó által becsapott, de már visszatért szegedi földmunkásokat „izgatta”. (A vállalkozó, Erlich Herman ugyanis egyes csoportok esetében a ténylegesen kitermelt földnél kevesebért fizetett, más csoportnál a különmunkát — pl. gyeptégla kivágása — nem fizette meg, vagy a kialkudottnál kevesebb bért adott.) A városi rendőrség a kubikosok közötti szociáldemokrata agitáció hatását azzal igyekezett csökkenteni, hogy a munkások panaszának kivizsgálását magára vállalta és a munkáltató tartozásának behajtására a zágrábi rendőrséget felhívta.³⁴

³² Pfeifer Sándorról, a szociáldemokrata pártban betöltött szerepéről, tevékenységének értékeléséről lásd S. VINCZE EDIT: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt. Id. mű 199., 324., 354. l. — Az 1896. január 16-i szegedi eseményekről Rainer József főkapitány polgármesterhez intézett jelentését közli GAÁL ENDRE 1972. 30—31. l. Használtunk adatokat a Szegedi Napló 1896. január 16-i (Szocialista tüntetés elnyomása. Szocialisták becsődítése Szegedre) és 1896. január 17-i (Lepsényi No. 2. A mártír, akin kifogtak) tudósításaiból is.

³³ MMTVD II. 356. l.

³⁴ Szegedi Napló, 1896. április 26. Megcsalt szegedi munkások.

K. Szabó József szociáldemokrata jelölt április 26-án a Valéria téren mondta el programbeszédét. A Szegedi Napló április 28-i számában olvasható tudósítás szerint hangzott: „...nem kell militarizmus, nem kell fogyasztási adó, a szegények adóját szállítsák le, a gazdagét pedig emeljék fel (Zajos éljenzés); biztosítsák a munkásokat baleset ellen stb.” Kijelentette, hogy a szociáldemokraták ragaszkodnak hazájukhoz, de testvéries érzülettel viseltetnek a külföldi munkások iránt. A megelőző napon K. Szabó József Szatymazon és Kisteleken is tartott választási gyűlést.³⁵ Az április 28-i választáson a párt jelöltje két szavazatot kapott a 802 szavazatot nyert Polczner Jenő függetlenségi jelölttel szemben. Utóbbi lett tehát a szegedi II. választókerület országgyűlési képviselője.³⁶ A szociáldemokrata választási agitáció azonban elérte célját: a városi és a tanyai szegénység körében terjesztette a szociáldemokrata eszméket. Czibula Antal, aki az 1900-as évek közepétől a szegedi pártvezetőség egyik tagja lett, 1930-ban írott, a szegedi munkásmozgalom fejlődéséről szóló visszaemlékezésében önmaga szociáldemokratává fejlődésének példáján is igazolja K. Szabó József szegedi képviselőjelöltségének propagandisztikus és nevelőhatását.³⁷

A párt 1896. május 24—25-én tartott IV. kongresszusa a polgári demokratikus szabadságjogok érdekében folytatott harc hatékonyabbá tétele jegyében határozatot hozott arról, hogy részt vesz az 1896 őszén tartandó országgyűlési képviselőválasztásokon. E határozatnak megfelelően július 22-én a pártvezetőség jelölt állítására hívta fel a szervezeteket mindenütt, ahol ez lehetséges. A felhívás szerint alakítsanak választási bizottságokat, ezek gyűjtsék össze azoknak a választójoggal rendelkező személyeknek az aláírását, akik hajlandók a szocialista képviselőjelöltre szavazni. Mindent a szociáldemokrata nézetek, követelések minél szélesebb körben való terjesztése, a szocialista tábor társadalmi alapjának növelése jegyében kívánták megvalósítani. Egyben ily módon is tudomására akarták hozni az uralmonlevőknek, hogy a nép érett a politikai jogokra.³⁸ A pártlap és a szaklapok is mozgósítottak a választáson való részvételre. Az eredmény az lett, hogy a párt 14 választókerületben indított jelöltet; a szociáldemokrata jelöltek együttvéve 589 szavazatot kaptak.³⁹ Ez volt az első alkalom, hogy a párt több jelöltet indított az országos képviselőválasztáson.

Szegeden a központ Kiss Károly budapesti szabómunkást, a fővárosi szabószak-egylet vezetőségének tagját jelölte képviselőnek. Kiss Károly október 18-án egy Valéria téri népgyűlésen tartotta meg programbeszédét, a Szegedi Napló gúnyolódó, lekicsinylő tudósítása szerint mintegy 100 főnyi munkásokból, tanoncokból, mesterlegényekből és cselédekből álló hallgatóság előtt. „Mindazt elmondta, amit a szocialista vezérek el szoktak mondani, a politikában és egyebekben rémítő tájékozatlansággal” — írja a tudósítás.⁴⁰ A gyűlés után Kiss Károly a helyi szabómunkás-szakegyletben tartott előadást és a választási bizottság megalakítását szorgalmazta, a Szegedi Napló szerint sikertelenül. Ezúttal még azt a két szavazatot sem sikerült biztosítani a szocialista jelöltre, mint a tavaszi pótválasztáson.⁴¹

³⁵ Uo. 1896. április 28. Szocialista jelölt. (A munkásteületlek politikáznak.)

³⁶ Uo. 1896. április 29. A választás.

³⁷ CZIBULA ANTAL: Krónikás adatok Szegedről. Népszava, 1930. május 1.

³⁸ MMTVD II. 369—370. l. — Asztalosok Szaklapja, 1896. október 24. A munkások választási mozgalma.

³⁹ MMTVD II. 432—433. l.

⁴⁰ Szegedi Napló, 1896. október 20. Újdonságok. A szocialista jelölt.

⁴¹ Uo. 1896. október 29. Újdonságok. Hova lett a jelölt?

A szegedi munkások 1890-es évekbeli politikai mozgalma 1898 tavaszától 1899 tavaszáig volt a legerőteljesebb. A mozgalom fellendülése Pollák Béla újabb szegedi működésével volt összefüggésben. Pollák 1896 nyaráig az 1895-ben Bokányi Dezső által megindított szociáldemokrata közlönyt, az Új Népszavát előállító Gutenberg-nyomdában szedőként dolgozott. Szembekerült azonban a lap vezetőivel (elsősorban Wankó Károllyal), akik erősen mérsékelt irányt képviseltek. Osztályharcos álláspontja miatt a Gutenberg-nyomdából elbocsátották; amint A Cipész c. szaklap 1896. július 1-i számában közzétett nyilatkozatában mondja, a párt az ő számára mindenekelőtt való és a pártmozgalomért egyéni törekvéseit készséggel feláldozza. E kijelentésének szellemében folytatta a pártmunkát. 1897-ben Szeged környékén agitált: május 3-án Hódmezővásárhelyen egy magánháznál, nagyszámú hallgatóság előtt „lázított”. A vásárhelyi rendőrség kiutasította a városból. Innen Szegedre jött, ahol „Le a jótékonyssággal!” c. írását akarta kinyomtatni, de ez nem sikerült. 1897. május 13-án azt a hírt közli a Szegedi Napló, hogy Pollák Bélát az óbébai csendőrség egy őrzárata „izgatás miatt” letartóztatta.

1898. február 16-án Rudnay Béla budapesti rendőr-főkapitány a törvényhatóságok első tisztviselőinek megküldte az „Időnként vidéken is megforduló szociáldemokrata agitátorok névjegyzékét”, amely 36 személy születési helyét, életkorát, foglalkozását, vallását, családi állapotát, esetleges büntetését is feltünteti. E listát kiegészíti az ismertebb, rendszerint a fővárosban tartózkodó „szocialista izgatók” névjegyzéke. Ez 63 nevet sorol fel. Az első listán a 19. helyen Pollák Béla adatai szerepelnek. Eszerint 22 éves, izraelita nőtlen betűszedő, lakik Király u. 90. III. 27. ajtó. 1894. április 24-én jött Budapestre és 1896-ban sajtó útján elkövetett rágalmozgás vétsége miatt 14 napi és 1 napi fogházzal volt büntetve.⁴²

1898 áprilisában a fővárosi rendőrség — a szociáldemokrata mozgalom elleni, minden korábbit felülmúló támadás során — „örök időkre” kiutasított Budapestről 9 szociáldemokratát, akiket illetőségi helyükre toloncoltak. Köztük volt Pollák Béla is.⁴³ Őt Szegedre szállították. Megérkezése után nem sokkal bekapcsolódott a helyi szociáldemokrata pártmozgalmába és annak élére állt. A Szegedi Napló 1898. május 3-i számában olvasható tudósítás szerint május 1-én vörös jelvény viselésével tüntetett; a rendőrség bevitte a fogdába, de másnap reggel szabadon engedte. Pollák Béla irányításával Szeged Csongrád megye pártmozgalmának központjává vált. A szegedi vezetőség kapcsolatban állt azonban Bács-Bodrog, Csanád, Torontál, Baranya, Jász-Nagykun Szolnok és más megyék szociáldemokratáival is; maga Pollák fáradhatatlanul agitált elsősorban az első három megye területén.⁴⁴

A szegedi és megyei pártmunka fellendítésének, az eleven vidéki kapcsolatok kialakításának egyik fontos, a szocialisták és a még közönyös munkások nevelésének talán leghatékonyabb eszköze a megyei pártvezetőség sajtóorgánuma, a *Munkáslap* volt.

A Munkáslap megjelentetésének tudomásulvételét 1898-ban Ábrahám Mátyás, a szegedi szabómunkás szakegylet elnöke, az ismert helyi szociáldemokrata vezető kérel-

⁴² CsmL. Szf. Csongrád megye főisp. ált. ir. 1898—58. sz.

⁴³ Népszava-naptár [az] 1899. évre. A magyar munkásnép számára kiadja a „Népszava” könyvkereskedése. Budapest, 1898. 39. l. A Cipész, 1898. május 1. Szemle. Üldöztetések.

⁴⁴ Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működéséről. Budapest, 1900. 302. l.

mezte a város polgármesterénél. Az ezzel kapcsolatos iratok azonban nem maradtak fenn a polgármesteri elnöki iratok fondjában, a tényt csupán az elnöki iktató- és mutatókönyvbe történt bejegyzésből ismerjük. Valószínű, hogy a lap terve már Pollák Béla 1898 tavaszi Szegedre érkezése előtt megszületett, tehát a Munkáslap a helyi szociáldemokrata vezetőség kezdeményezése volt. Ebbe a vállalkozásba lépett be Pollák és a helyi lap szintjén túlemelkedő orgánumnaként jelent az meg 1898. május 18-án, mint a Csongrád megyei szociáldemokrata földművelő- és ipari munkások, kisgazdák és iparosok politikai havi közlönye. Felelős szerkesztőként Sima Lajos, főmunkatársként Pollák Béla, bejelentett kiadóként Angyal János van megnevezve rajta. Kiadja az 50-es bizottság. A második számtól a felelős szerkesztő Stettner Lajos, bejelentett kiadó Ábrahám Mátyás. A harmadik számtól kiadószerv a 100-as bizottság. A szerkesztőség és kiadóhivatal mindvégig Szeged, Szabadkai sugárút 46. szám alatt, Stettner Lajos lakásán volt. A lap előfizetési díja 1 évre 1 K, egyes szám ára 3 kr, azaz ke-reken 5 fillér. Amint az első szám Szerkesztői üzenetek rovatban olvasható, a lap a szociáldemokrata párt központi vezetőségének „erkölcsi támogatása és beleegyezése mellett jelenik meg”. Az új szociáldemokrata lap megindulását üdvözlölte a Népszava 1898. május 25-i, a Typographia 1898. június 3-i, az Építőmunkás 1898. július 23-i száma is. Utóbbi a pécsi építőmunkások feloszlott szervezete vezetőinek Munkás c. lapját is köszöntve így ír: „Örömmel üdvözljük az új harcosokat, mint a belügyminiszteri 'erélyes' agitáció eredményét. Perczel úr! Csak tovább, sok-sok harcosra van még szükségünk.”

A Munkáslap első és második számát a Szentesi Könyvnyomda Részvénytársaság nyomta. Arra nézve, hogy a kiadó kezdetben miért Szentesen rendelte meg a lap nyomdai munkáit, közvetlen adatot nem találtunk. A lapból és a mozgalomból ismert tények figyelembevételével azonban némely következtetést megkockáztathatunk. A lap tényleges irányítója, Pollák Béla az 1890-es évek közepén vallott felfogásához ragaszkodva, továbbra is az agrárszegénység szervezésére, szociáldemokratává nevelésére kívánta helyezni a fő súlyt. Bizonyítja ezt — többek között — a Népszava 1898. július 29-i számában megjelent levele, amely szerint „sokkal célszerűbb, ha előbb a földművelők szervezkednek s csak azután a 'megelégedett' és nyugalomteljes 'gyári parasztok'.” Ennek megfelelően szerepel a lap fejlécén első helyen, hogy a „földművelő” munkások közlönye. A lap megjelenését a szentesi és csongrádi mezőgazdasági és földmunkások áldozatkészsége tette lehetővé. Az agrárproletárok és törpebirtokosok Csongrád megye területén legnagyobb tömegben Szentesen és környékén éltek. Csak magában Szentes városban és határában — 1897-ből származó adatok szerint — a 32 000 főnyi lakosságból kb. 20 000 vagy teljesen nincstelen vagy 5 holdnál kisebb földterülettel bírt.⁴⁵ Sima Ferenc, 1892—1896 között a tápéi választókerület ellenzéki képviselője a parlament 1895. november 11-i ülésén — az 1896. évi költségvetés általános vitájában elhangzott beszédében — a kistáplási és földnélküli mezőgazdasági népesség létfeltételeinek teljes bizonytalanságára néhány Csongrád megyei község példáját említette: a Szenteshez közel fekvő Tömörkényen 4100 lakosra csak 5526 hold (homokos) föld, Mindszenten 8023 lakosra csak 9304 hold, a valamivel távolabb fekvő Algyőn 2566 lakosra 1532 hold, Sándorfalván 3708 lakosra 3934 hold föld jut. „Hát

⁴⁵ FARKAS JÓZSEF: Agrárszocialista mozgalmak 1890—1907. (Csongrád megye munkásmozgalmának története) Szeged, 1968. 6. l.

kérdem t. képviselőház, bármilyen munkás, bármilyen szorgalmas, bármilyen becsületes és igyekvő nép legyen is az, hol nyerje meg ekkora határterület mellett, bármely erőfeszítés mellett is saját életegyszisztenciájának létfeltételét?"⁴⁶ Csongrád megye ekkori főispánja, Vadnay Andor több mint 200 000 főre becsülte a Tisza, a Maros, a Körösök völgyében élő mezőgazdasági munkások és kubikosok számát.⁴⁷ A teljesen bizonytalan létfeltételek között, nagy nyomorban élő törpebirtokosok, mezőgazdasági munkások és kubikosok közt gyorsabban, eredményesebben lehetett terjeszteni a megyei pártlapot, ha annak a területnek a mintegy központjában levő városban állítják elő, amelyen e dolgozó tömeg él.

A Munkáslap első két számának Szentesen történt előállításához hozzájárult az is, hogy Pollák Béla — a párt központi vezetősége álláspontjának megfelelően — kapcsolatban állott a már említett Sima Ferenc lapszerkesztő és -kiadóval, aki 1896-tól már a szentesi kerület Ugron-párti ellenzéki képviselője volt. A szociáldemokrata párt központi vezetősége még 1898 januárjában egyezsége kötött Simával, amely szerint a pártvezetőség a munkások között propagálta Sima Budapesten megjelenő lapját, a Függetlenséget, Sima viszont e lapban külön rovatot bocsátott a szociáldemokraták rendelkezésére.⁴⁸ Az együttműködés jegyében az 1898. május 8-án Szegeden tartott szociáldemokrata népgyűlésre a szervezők Simát is meghívták. A gyűlésen Pollák Béla az önálló vámterület, az általános választói jog és a munkáskérdés ügyét tárgyalta. Sima ebben az időpontban a szociáldemokrata párt és a függetlenségi baloldal közös budapesti gyűlésén elnökölt, ezért nem jelenhetett meg Szegeden. Táviratban azonban biztosította a gyűlés kb. 6000 résztvevőjét, hogy magáénak vallja a „Jogot a népek!” jelszót.⁴⁹ Az alföldi munkásnép gazdasági helyzetének javítására a parlamentben többször is intézkedéseket sürgető és indítványozó, a munkások számára választójogot követelő Sima Ferencsel a párt központi vezetősége és Pollák is ekkor még lehetségesnek tartotta az együttműködést. A januári egyezségnek megfelelően a Munkáslap első száma buzdította az olvasókat a Népszava mellett a Függetlenség olvasására is. Sima Szentesen nyomdával bírt, amely 1883 elejétől 1895. március közepéig nyomta a Szentesi Lap c. újságot. 1895-ig Sima Ferenc volt e lap kiadója, bizonyos időszakokban felelős szerkesztője is.⁵⁰ Sima szentesi nyomdájából fejlődött ki a Szentesi Első Könyvnyomda, amelyben Sima főrésztvényes volt. A szociáldemokraták és a szentesi képviselő említett politikai kapcsolatából úgy tűnik, hogy együttműködésük is közrejátszott a Munkáslap első két számának Szentesen történt előállításában.

A párt és Sima politikai kapcsolatában azonban rövidesen törés állott be. A központi vezetőség és a nyomdászszakszervezet támadni kezdte Simát, mint a burzsoázia

⁴⁶ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Huszonhatodik kötet. Hiteles kiadás. Budapest, 1895. 296. l.

⁴⁷ VADNAY ANDOR: A Tiszamellékről. Tanulmány az alföldi munkáskérdésről. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata kiadása. Budapest, 1900. 105. l.

⁴⁸ A kérdésről részletesen lásd FARKAS JÓZSEF: Az MSZDP kapcsolata a függetlenségi párt balszárnyával (1896—1898). Párttörténeti Közlemények, 1971. 1. sz. 97—98. l.

⁴⁹ A budapesti gyűlésről részletes leírás uo. 102—103. l. A szegediről Munkáslap, 1898. május 18. Népgyűlés Szegeden. E cikket közli GAÁL ENDRE: Válogatott dokumentumok a szegedi nyomdai munkások mozgalmának történetéből 1874—1919. In: 1473—1801—1973. A magyarországi könyvnyomtatás 500 éves évfordulóján kiadja a Szegedi Nyomda. Szeged, 1973. 29—30. l.

⁵⁰ A Szentesi Lap adataira lásd KÁRÁSZ JÓZSEF: A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1843—1970. Kiadja a Somogyi-könyvtár. Szeged, 1974. 100. l.

képviselőjét.⁵¹ Ezzel függ össze, hogy a Munkáslap második száma már nem ajánlotta a Függetlenség olvasását, csupán a Népszavára hívta fel az elvtársak figyelmét. Szeptembertől pedig a függetlenségek országos vezetőinek demagóg nacionalizmusát leleplező cikkek jelentek meg hasábjain. E változás mellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy a megyei vezetőség a lapnak — a gyakoribb megjelentethetése, ezen keresztül a nagyobb hatás elérése céljából — minden hónap elsején Csongrád megyei Munkáslap címmel egy változatot kívánt megjelentetni Békési Imre szerkesztésében. A közigazgatási hatóságok kíméletlen üldöző hadjárata miatt (amelyről alább még szó lesz) a kiadók bizonyára jobbnak látták, ha a két változat két különböző városban jelenik meg. A hónap elsején napvilágot látó, címében is megyei lapként jelentkező orgánomot Szentesen, a minden hónap 18-án megjelenő Munkáslapot harmadik számától kezdve Szegeden, Gönczi I. József nyomdájában állították elő.

A nyomdaváltozás előnyös volt a Munkáslap külsejére: változatosabb, korszerűbb tipográfiával, izlésesebb kiállításban jelent meg. A Gönczi-nyomda modernbb betűanyaggal rendelkezett, mint a Szentesi Könyvnyomda Részvénytársaság: a Munkáslap szedésében széles körűen használta a talp nélküli, ún. groteszk antikva kövér és félkövér (utóbbinak keskeny és normál) fokozatait. Címekhez, hírfjekhez, rövid, hangsúlyos közleményekhez, cikkeken belüli kiemelésekhez és még számos esetben a fenti groteszk betűket alkalmazta. (A nagyobb szegedi nyomdák rendelkeztek ezzel a betűanyaggal.) Elmondjuk azonban azt is, hogy az ekkori említésre méltó szegedi nyomdatulajdonosok közül Gönczi fizette legrosszabbul munkásait. A szegedi nyomdákban a századfordulón heti 20 K volt a szakmunkások bére, kivétel csupán a Gönczi-nyomda, ahol mindössze 12 K-t kaptak a szakmunkások. Gönczi 6 szedő és 1 gépmester mellett 5 szedő- és 2 gépmestertanulót alkalmazott, tehát ugyanannyi tanoncot, mint szakmunkást. (Mellettük még volt 1 férfi és 2 női segédmunkás.)⁵² Ez a vállalat a tanulókkal való rablógazdálkodás akkoriban leghírhedtebb szegedi nyomdája. Az árszabályszerű fizetéstől messze elmaradó, a tanulók csaknem ingyenes munkájának kihasználásával úgynevezett „piszokversenyt” folytató üzem a fentiekből következően a szennykonkurrencia másik válfaját, az áron aluli nyomtatványkészítést is űzhette. A jól képzett, szervezett munkások igyekeztek messze elkerülni ezt a nyomdát. Emiatt Gönczinek állandó személyzete nem volt, amit 1899-ben közzétett hirdetései igazolnak. (Hol szedőt, hol gépmestert, hol könyvkötőt, hol nyomdavezetőt kerestett.)⁵³ E nyomdatulajdonos alkalmazottak iránti durva magatartásával a Typographia több híradása foglalkozik.

Feltehető, hogy Gönczi I. József vállalta legolcsóbban a Munkáslap előállítását. Ez a körülmény lehetett, ami a lap kiadóit a fejlett nyomdaiparral rendelkező Szegeden ebbe a hírhedt nyomdába kényszerítette. A kiadók ugyanis anyagi problémákkal

⁵¹ Typographia, 1898. május 27. Válasz L-nek és 27 társának. — E cikkben az is olvasható, hogy öntudatos szociáldemokrata nem paktálhat Sima Ferenc képviselővel. FARKAS JÓZSEF cikke rámutat, hogy a pártvezetőség és Sima közötti egyezség felbomlott. Id. mű 103. l.

⁵² Az idézett adatokat a nyomdászszakegyet 1900. augusztusában vette fel és ez évben tette közzé: Nyomdász évkönyv és útikalauz 1901. Szerkesztette NOVITZKY N. LÁSZLÓ. Kiadja a Könyvnyomdászok Szakegyesülete. Budapest, 1900. 114. l.

⁵³ Typographia, 1899. február 3., június 16., augusztus 11., 1900. január 19., augusztus 24-i számai.

1. Pollák Béla
(A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum gyűjteményéből)

MUNKÁSLAP

A csongrádmegyei szociáldemokrata földművelő- és ipari munkások, kisgazdák és iparosok politikai és társadalmi havi közlönye.

Előfizetési díj: Egy évre 100 forint Fél évre 50 forint Negyed évre 25 forint Egyes szám ára 3 k.	Felirat szerkesztő: Bótkovics Lejós. Főszerkesztő: Pótlák Mihály. Bejelentési kiadó: Ábrházi Máttyás. Kiadja: a MSZ-os bizottság.	Szerkesztőség és kiadóhely: Szeged, Szabadság-utczán 48. Hosszú utcán levő és pótküldemények megrendelők: - Károlyi útszertartásnak
--	--	--

Élvtársak! Minden munkások, kisgazdák és földművelők kötelessége legyenek az államnak támogatni. Hogy az államnak hozzájáruljunk. A munkások kötelessége az államnak támogatni, hogy azt erősítse. Mi hiszünk a szabadságban, azaz polgárok és munkások támogatásában, hiszünk a munkások győzelmében. **VI. évfolyam és választás, országgyűlés.**

Pártunk minden pártjának legyőzött győzelmét nyújtó pártok. Egyekben, továbbá mindenkinél felvilágosítást adunk.

FIGYELEMI

Felhívjuk Csongrádmegye minden kisgazdák és földművelők munkáit, hogy a munkások mellett maradjunk. **Őszre kezdődik a munkások szeptemberi választása.** A munkások mellett maradjunk. **Őszre kezdődik a munkások szeptemberi választása.** A munkások mellett maradjunk. **Őszre kezdődik a munkások szeptemberi választása.**

Ipari munkások!

1. **Őszre kezdődik a munkások szeptemberi választása.** A munkások mellett maradjunk. **Őszre kezdődik a munkások szeptemberi választása.**

iparos-gyűlés

1. **Őszre kezdődik a munkások szeptemberi választása.** A munkások mellett maradjunk. **Őszre kezdődik a munkások szeptemberi választása.**

2. **Őszre kezdődik a munkások szeptemberi választása.** A munkások mellett maradjunk. **Őszre kezdődik a munkások szeptemberi választása.**

Munkások! Az iparosok munkájának támogatása az államnak támogatni. Hogy az államnak hozzájáruljunk. A munkások kötelessége az államnak támogatni, hogy azt erősítse. Mi hiszünk a szabadságban, azaz polgárok és munkások támogatásában, hiszünk a munkások győzelmében. **VI. évfolyam és választás, országgyűlés.**

Munkák és kenyérrel!

Szegény magyar nép! Az egész világ azt hiszi, hogy te vagy legboldogabb a világon, de ha körül nézel magad körül, akkor sajnálkozás fog el. Nincsen munkád, nincsen kenyered. Már előre félsz, hogy mi lesz veled őszre és téle. Már előre félsz a hidegtől és az éhezéstől. És van is okod felül.

Az idej aratást a földművelők csak nem munkásokkal végeztették, hanem nagybölggára gépekkel és felvidéki munkásokkal. Egyedül a gróf Károlyi uradalom hozott 18 aratógépet. Így tetted a többi földművelők is. A szegény földművelők megelégedett keresettel és az éhhalál előtt áll. Négyes felül és tartunk arról, hogy ha komoly segítség nem jön, hát előre nagy baj lehet az országban.

Az egész országban munka nélkül maradt munkások száma néhány százterre jut és ezzel szemben a kormány kegyelem munkája nem is számít. Amint kükimunkák így sem bír a kormány elöteremteti, hol azt a sok kumaradt munkát alkalmazni lehetne, de még ha akad is mindenki részére munka, akkor is kérdés, hogy lesz-e kenyér, mert a bér munka, különösen ebben az időben még nem a kenyér, nem a megélhetést jelenti.

A szükségmunkából a munkásoknak nem igen lesz hasznuk és félsz, hogy még annyi bért se fognak nekik fizetni, emiből a munkaidő alatt szükségleteket fedezni tudnak. Ellenben a vállalkozóknak bő termésük lesz. Sok a munkás és így olcsó is levén, a vállalkozók potton bérezt fogják elvégezteni a munkát.

Es mit fognak csinálni azok, kik egyáltalán nem kapnak munkát, de azért családjukat megis fenn kell tartani! Mit tegyének az ilyenek? Egyszerűen arra a községre mennek, melynek évek óta adó polgárai. És a községek kötelessége lesz rájuk gondoskodni, de kötelessége lesz az államnak is. Hogyha az állam volt oly jóságos és gondoskodott a dús-gazdag földművelőkről, akkor most községek kötelessége a szegényektől a gyerekekről gondoskodni, ha csak nem akarja kimutatni, hogy osztályállam a gazdagok állama. Nagyon kíváncsiak vagyunk, hogy mily összegű segély lesz az éhez földművelő nép rendelkezésére bocsátva. Kíváncsiak vagyunk arra is, hogy az a kormány, mely 30

millió hadi pótküldés járul és más évek dob ki szervezetésükre, hogy millió forintot fog a szegények között kiosztani.

A munkások és a munkások típusokkal nem megoldása az állandó országnak. A munkásokkal szemben még jobban fog beköszönni, mert a földművelők belátják, hogy a gépek kiűnés néma tárgyak, melyek ha éjjel-nappal is dolgoznak, nem panaszkodnak és nem követelnek tiszteletesebb munkabért, tehát inkább fognak a megelégedett és a néma gépekkel dolgoztatni, hogy még inkább a munkásokat is kivonják, kik eddig kaphattak munkát. Most ha elhárít munkástól, hogy Magyarországnak nincs fejtárgyunk, azaz, hol a földművelők nyomok találhatnának, elkezdhetjük a munkát, talán felül, hogy a földművelők miniszterek megismerték a juttatást. Munkások ügyeinek meg mindig nem képes fellegni a munkások köztélég igazgatók, kik még mindig a régi harkok, hogy a földművelők munkások nem akarnak dolgozni.

Ha a kormányfők csak egy nem képesek, azaz a munkások, sem tudományos könyvekkel megint az országban a munkások. **Hisz az egész társadalmi rend, egy nagy baj,** akkor megjelenik ki a szándékukra és természetesen győződjünk meg, hogy miként teszi felelősségét az ember munkáját a **természet** és. Ha még így sem győződjünk meg, akkor a kormány való boldomok és egy percz sem melletk a kormányozása. Hiszen egy bér munkák, egy közönséges szociáldemokrata képes fellegni a munkásokkal, hát akkor hogy van az, hogy a miniszter urak ezt nem értik. Hisz országgyűlésünknek oly sok látkör van, hogy nem képesek a valót észre venni!

A mai politika az ország politikája és ha ez fog érvényesülni továbbra is, akkor határozatlan, minden vérmes képviselőnek nélkül legyen mondva, forradalomnak megyünk neki. Az okos politikának minden el feltétel hiányzik a Híntly-kormánytól. Se ezre, se akaratereje, de annál inkább gögősebb és ravasabb. Majd meglátják, hogy mire fog ez vezetni.

De ha már a kormány tehetetlen, akkor legalább adja meg az általános választási jogot és így tegye lehetővé, hogy a munkásoknak képviselői legyenek, kik majd bizonyára tudni

Tisz.

Polgármesteri Hivatalból.

Szegeden.

Meliorott szegedi lakosok eremmel tiszte-
lettel bejelentjük, hogy a. hó 30-án.
vasárnap délután 1/23 órakor a Mars-
térén — a szokott helyen — nyilvános négy-
gyűlési ülést tartani a követ-
kező tárgysorozatral:

1. A munkásnép helyrete.
2. A lakosság körében a szociális véde-
lést kiterjeszteni.

Alkalmi érten bejelentésünket tesszük,
hogy az alkalommal is meg-
van a tárgynál fogva maradvány és
a gyűlés nyugodt lefolyásáért a személyi
felelősséget elvállaljuk.

Tisztelettel

Szeged, 98. X/27.

(Pollák Béla)

Abraham Matyás

küzdöttek, mert a párt központi vezetősége csak csekély dotációt, átlag havi 10 Ft-ot adott a Szegedről irányított agitációs és propagandamunkához.⁵⁴

A Munkáslap négy oldalon, 1/4 íves nagyságban jelent meg. Egy oldal papírmérete a Szentesen nyomott példányoknál 27,5×41,3 cm, a Szegeden előállított példányoknál 27,5×40,5 cm. Tehát a közepes méretűnek számító ún. berlini formátumnál (47×32 cm) kisebb alakban jelent meg. A tükörméretben szintén nincs lényeges eltérés a szentesi és szegedi változat között. Az előbbinél 22,5×36,6 cm, az utóbbinál 22,6×36,2 cm. A Munkáslap az oldalszám, az oldalnagyság, a megjelenés gyakorisága és a példányszám alapján is „kis” újságnak tekinthető. A példányszámra egyetlen támpontunk van: amikor az 1899. március 18-i számot a „Kötélgyári titkok” c. cikk miatt az ügyészség elkoboztatta, a szegedi rendőrség a nyomdában 1000 példányt talált és foglalt le.⁵⁵ Lehetséges azonban, hogy a példányok egy részét ekkorra már expedálták.

A Munkáslap olvasói, levelezői — a szerkesztői üzenetek tanúsága szerint — megtalálhatók az Újverbásztól Kiskunfélegyházáig, Lippától Hódmezővásárhelyen és Szegeden át Pécsig terjedő területen. Említésre méltó azonban, hogy e lap, amely kezdettől fogva osztályharcos irányt képviselt, a pártvezetőséggel közvetlen kapcsolatban álló Békés megyei szociáldemokraták között nem tudott elterjedni. Ebben szerepet játszott, hogy a központi vezetőség tagja, Csizmadia Sándor 1898-ban Orosháza tartózkodott, akinek a helyi szocialisták mozgalmát mérséklő szerepére az orosházi járás főszolgabírójának az 1898. évi mozgalmakról szóló jelentése kifejezetten utal. A békéscsabai járás főszolgabírójának 1898-ról szóló jelentése pedig azt említi, hogy a csabai szociáldemokraták a párt budapesti vezetőivel vannak közvetlen összeköttetésben, tőlük kapják a röpiratokat és egyéb sajtótermékeket.⁵⁶ Békés megye szociáldemokratái tehát — nem számítva Várkonyi István híveit — szilárdan a központi pártvezetőség mellett állottak.

Az ipari- és földmunkásmozgalom addig nem tapasztalt mérvű hatósági üldözésének, munkásegyletek feloszlatásának, a gyűlésbetiltásoknak az időszakában különösen nagy jelentősége volt a szociáldemokrata újságoknak, köztük a Munkáslapnak is. Irányt mutatott az embereknek és bizonyos fokig helyettesítette az egyleti életet. A szegedi szociáldemokrata vezetők elsősorban a Munkáslap segítségével irányították a helyi és megyei mozgalmat. Ezt igazolják a lap példányai, amelyekből megismerhetjük azt a jelentős politikai tevékenységet is, amelyet a helyi szociáldemokraták végeztek. A Munkáslap s egyben a szegedi szocialisták vezetői a 20. életévüket alig meghaladó fiatal emberek voltak 1898-ban. Pollák 22, Stettner 21, Ábrahám 23—24 éves. Az előbbi kettő szocialista meggyőződése miatt szakmájában hosszabb idő óta nem kapott munkát, így a pártügyeknek szentelhették minden idejüket. Fiatalos lendület, kemény elszántság, bátorság és a szociáldemokrata nézetek melletti következetes kitartás, a hatalmonlevők elleni rendíthetetlen politikai harc, a munkások szocialista neveléséért való áldozatvállalás jellemezte tevékenységüket. A szegedi közigazga-

⁵⁴ Szegedi Napló, 1899. április 1. A cucilizmus visszakapál. Cserben hagyott izgató. — A cikk részleteket közöl Pollák Bélának a megyéből való távozásakor közzétett röpiratából. Ez tartalmazza az idézett adatot. — Egyébként a pártvezetőség ekkoriban a többi vidéki agitációs központot sem tudta megfelelően támogatni.

⁵⁵ Uo. 1899. március 24. Újdonságok. A lefoglalt „Munkáslap”.

⁵⁶ BmL Békés m. főisp. biz. ir. 1903—14. 1. sz.

tás vezetői már a Munkáslap első számának megjelenése után felismerték, hogy Pollák és munkatársai a fennálló rend kérlelhetetlen ellenségei, akik ebben az irányban akarják nevelni a „józan” munkásokat is. Erről tanúskodik Rainer József rendőr-főkapitány 1898. május 27-i, polgármesterhez intézett jelentése, amelyben többek között azt írta: „...tartani kell attól a jövőt illetőleg, hogy Pollák Béla és néhány társa által minden egyes jövő vasárnapra tervezni szándékolt népgyűlésekeni beszédek által, valamint Pollák Béla s tsai által megindított havi munkáslap terjesztése által a munkások gondolkozásukban megzavartatni és félrevezettetni fognak.”⁵⁷ Ennek megakadályozására a hatóság igyekezett minél több gátat emelni felvilágosító és szervező munkájuk elé. Az előbb idézett rendőr-főkapitányi jelentés előzménye igen jól mutatja a közigazgatás és rendőrség által támasztott nehézségeket. Május 18-án Pollák, Stettner és Ábrahám május 22-ére a Valéria térre nyilvános munkásgyűlést jelentettek be az általános választási jog napirenddel. A polgármester azonban nem vette tudomásul a bejelentést: arra hivatkozott, hogy e kérdést a bejelentők a már május 8-án hasonló napirenddel megtartott népgyűlésen kellőképpen megvitathatták és nézeteiket nyilvánosan kifejezhették. Egyben azt is tudatta, hogy „a lakosság nyugalmanak köteles megóvása indokából” köztereken a bejelentők által tartani szándékolt nyilvános gyűlésekhez a jövőben sem járul hozzá. Ez a törvénytelen határozat is, amely a gyülekezési jog törvényileg nem biztosított volta miatt a fennálló rendelkezések megsértése nélkül meghozható volt, igazolja, hogy a szocialisták elleni önkényeskedésnek milyen tág lehetőségei voltak a helyi vezető tisztviselők kezében. Pollák és társai azonban május 22-én ennek ellenére megtartották a gyűlést, de nem köztéren, hanem Pesti Vilmos vendéglőjében.⁵⁸ A polgármesteri elutasító végzést pedig május 24-én a főispánnál megfellebbezték, rámutatva az eljárás jogtalan és törvénytelen voltára. Hangoztatták, hogy az érvényben levő törvények a nyilvános tereken való gyülekezést nem tiltják, ha azok az állami és társadalmi rend létét nem veszélyeztetik. Kimutatták a polgármesteri végzés ellentmondását is: Pálffy Ferenc ugyanolyan tárgyú népgyűlést ugyanazon összehívók számára ugyanolyan körülmények között korábban engedélyezte. A beadvány a polgármester ellen hivatalos hatalommal való visszaélés címén vizsgálat indítását kérte és azt, hogy utasítsa a polgármestert az ezután egybehívandó gyűléseik tudomásulvételére. Kállay Albert főispán jelentést kért a polgármestertől a gyűlést betiltó eljárásának indokolására. A polgármester a főkapitány érvelésére hivatkozott, amelyet írásban bekért. (Így keletkezett az említett május 27-i főkapitányi jelentés.) A főispán az ügyet a Közigazgatási Bizottság elé utalta, amely június 24-én azt a határozatot hozta, hogy mivel a gyülekezési jog gyakorlása nálunk nincs szabályozva, tehát a közigazgatási hatóság belátására van bízva, hogy adott esetben a kért népgyűlés nyilvános helyen való megtartását engedélyezi-e vagy sem. Ez a körülmény — mondja a határozat — kizárja, hogy a polgármester ellen a gyűlés tudomásul nem vétele miatt vizsgálatot indítsanak és ezért Pollákék panaszát félreteszi. Erről Pollák Bélát és társait értesítették.⁵⁹

A hatóság egyes népgyűlések betiltásán, a gyülekezési jog felrúgásán túl a Munkáslap elleni fellépéssel is megpróbálta gátolni a szocialista felvilágosító munkát. Bá-

⁵⁷ CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1898—2357. sz.

⁵⁸ Szegedi Napló, 1898. május 24. Újdonságok. Munkásgyűlés.

⁵⁹ CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1898—2801. sz.

tor és harcos, az urálmönlevők gaszágait kíméletlenül leleplező és a szocializmus alapvető igazságaira tanító cikkek miatt többször lefoglalták, elkobozták, egyes cikkírók és a felelős szerkesztő ellen bűnvádi eljárást indítottak, végül 1899 tavaszán további megjelenését lehetetlenné tették.⁶⁰ Mindezt megkönnyítette az igazságügyminiszter 1898. február 16-i rendelete, amely az ügyészségeknek előírta, hogy mindazon „bűncselekmények” elkövetése esetén, amelyeknél a vádemeléshez addig az igazságügyminiszter előzetes engedélyének kikérése szükséges volt, ezentúl az engedély kikérése nélkül, azonnal tegyék meg a bűnvádi eljáráshoz szükséges indítványt s erről utólag tegyenek jelentést a főügyésznek, aki a minisztériumba jelent. Idétartoztak a nemzeti-ségi és szocialista izgatások, akár sajtó-, akár más úton követték el.⁶¹

A Munkáslap tanúsága szerint a szegedi szocialisták ekkori tevékenységének középpontjában a szociáldemokrata nézetek terjesztése, a föld- és ipari munkások tömegeinek politikai nevelése, a párt központi vezetősége által ekkoriban megjelölt politikai feladatokra való mozgósítása állott. Az 1890. évi Elvi Nyilatkozattal együtt vallották, hogy „A Magyarországi Szociáldemokrata Párt tulajdonképpeni programja... a proletárságot szervezni, azt helyzetének és feladatának tudatára ébreszteni s azt szellemileg és testileg harcképessé tenni, hogy világtörténelmi hivatásának teljesen megfelelhessen.”⁶² E program szellemében hirdette a Munkáslap az összetartás, a szociáldemokrata párthoz és a szakegyletekhez való csatlakozás jelentőségét, mert csak szervezett erőként lehet győzelmes harcot vívni a politikai jogokért és a gazdasági helyzet megjavításáért. Igyekezett az olvasók tudatába vésni a Kommunista Párt Kiáltványának szavait: „A munkásosztály felszabadítása egyedül a munkásosztály műve lehet.”⁶³ E felismerés jegyében a lap fontosnak tartotta a kisipari munkások mellett a nagyüzemi munkások szervezetbe tömörítését is. Felhívta pl. a fűrészáru gyárak munkásait, hogy a munkaintenzitás növelésének, azaz a kizsákmányolás fokozásának megakadályozására — az egységes fellépés érdekében — szervezkedjenek. Ugyanerre szólította fel a Kenderfonógyár munkásait is.⁶⁴ A faipari és kenderipari nagyüzemi munkások szervezésének kezdeményezése országos viszonylatban is egyedülálló jelenség volt ebben az időben. A magyarországi munkásmozgalom vezetői ekkor még nem törekedtek az említett szakmákban a munkások szervezésére. Pollák és munkatársainak jó politikai érzékét mutatja a nagyüzemi proletariátus tömörítésére irányuló kezdeményezés; a kender- és faipari gyárak a város nagyiparában a legjelentősebbek közé tartoztak; munkásaik megszervezése nagy mértékben növelhette a helyi munkásmozgalom erejét. A szegedi szocialisták ekkori vezetői tehát felismerték a város munkásmozgalma fejlesztésének helyes irányát. Arra nézve azonban nem rendelkezünk adatokkal, hogy e törekvésük milyen eredményt hozott. A szociálde-

⁶⁰ „Osztály elleni izgatás” miatt lefoglalták az 1898. 7. (a novemberi) számot, a 8. (különkiadás) és az 1899. 2. és 3. számot is. Pert indítottak pl. Stettner Lajos, Balázs János ellen ugyancsak „osztály elleni izgatás” címén. Stettner Lajos felelős szerkesztőt 2 havi államfogházra és 20 Ft pénzbüntetésre ítélte a szegedi sajtóesküdtszéki bíróság „Éhség, nyomor velünk” c. cikkéért (Munkáslap, 1898. december 18. Az első áldozat.) Lásd még Népszava, 1899. június 30. Sajtópör Szegeden.

⁶¹ CsmL Szegedi Főügyész-ségi ir. 1906—I. 13. 1. sz.

⁶² Munkáslap, 1898. május 18. Mit akarunk? — Az idézet az Elvi Nyilatkozatból való, amelyet a cikk teljes terjedelemben közöl. Közli az 1890-es kongresszusnak a munkásvéd-törvényhozásra, a népoktatásra, a politikai jogokra vonatkozó követeléseit is és végül az 1897. január 31-én kezdődött szociáldemokrata földmunkás-kongresszus határozatait.

⁶³ Uo., 1898. augusztus. Küzdelem a létért.

⁶⁴ Közli GAÁL ENDRE 1972. 38. l.

mokrata szervező, felvilágosító és nevelő munkát segítette a pártvezetőség által 1898 júniusában létrehozott, „Előre” elnevezésű asztaltársaság is. Ez a kör vasárnaponként tartotta összejöveteleit Pesti Vilmos vendéglőjében és a résztvevők kötetlen beszélgetés keretében ismerkedtek a legfontosabb szocialista tanításokkal.⁶⁵ Egy 1951-ben megjelent visszaemlékezés szerint 1898-ban kezdték Szegeden terjeszteni Marx Tőke c. művének 15 krajcáros füzetbe összefoglalt kivonatát, amelyet titokban, „suba alatt” árultak. Ez is a szocialista tanítások ekkori erőteljes szegedi terjesztésének bizonyítéka.⁶⁶

Az 1897. évi pártkongresszus megbízta a pártvezetőséget, hogy hozza mozgásba „az egész népet” az általános titkos választójog, a szólás-, sajtó-, egyesületi és gyűlékezési szabadság törvényes eszközökkel való kivívására. E kongresszus határozata fogalmazta meg a híressé lett jelmondatot: „Ne legyen Magyarországon nyugalom mindaddig, míg az általános és titkos választási jog törvényre nem válik.”⁶⁷ Ennek megfelelően írta a Proletárok! Elnyomott munkásnép! c., 1898-ban kiadott pártvezetőségi felhívás, hogy „...nincs sürgősebb, nincs fontosabb tennivalónk, mint az, hogy a minket megillető jogokat kivívjuk, hogy a hatalomból a minket megillető részt kivegyük, mert csak így szerezhethetjük meg a bennünket megillető jogokat is.”⁶⁸ A pártvezetőség joggal jelentette az 1899 tavaszán tartott VI. pártkongresszusnak, hogy a megelőző kongresszus óta eltelt időben az általános és titkos választói jog érdekében folytatott agitáció egy percre sem szünetelt.⁶⁹ A párt a parlamentbe való bejutástól remélte a kormányzat munkásellenes hadjáratának megszűnését is. A munkásszervezetek fenntartásáért, a szervezett munkások számának gyarapításáért, a munkások mozgásszabadságának biztosításáért, a politikai üldözések beszüntetéséért folyó harcot tehát összekapcsolta a polgári demokratikus reformokért való harccal. A munkásmozgalom végső, szocialista céljai azonban háttérbe szorultak a pártvezetőség megnyilatkozásaiban.

A szegedi szociáldemokraták a Munkáslap, továbbá népgyűlések és egyéni agitáció útján is igyekeztek a pártvezetőség törekvéseinek megfelelő politikát megvalósítani. A környékbeli községekbe, városokba szónokokat küldtek, Pollák Béla Szegeden is számos népgyűlést tartott. Nem lehet feladatunk, hogy mindenik népgyűlésről beszámoljunk; csak a legfontosabbakat említjük meg, amelyekből kiderül a szegedi vezetők politikai kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalása. A választójogi harc minél szélesebb társadalmi alapokra helyezése, ennek érdekében a függetlenségekkel

⁶⁵ Munkáslap, 1898. június. Figyelem szegediek!

⁶⁶ Dóczy Mihály második ifjúsága. Szabad Nép, 1951. április 30. — A visszaemlékező a századforduló után a szegedi építőmunkás szakszervezeti csoportnak több mint két évtizedig vezetőségi tagja volt. Az említett füzet terjesztésében is részt vett. Ugy mondta, hogy a füzetet a „pesti szakszervezet” küldte Szegedre. A szociáldemokrata párt már az 1890-es években is terjesztette a szakmai szervezetken keresztül a pártiródat. E füzetet bizonyára a fővárosi kőművesek szakegylete útján juttatta Szegedre. (Az építőmunkások szakszervezete egyébként később, 1903-ban alakult meg.) A szociáldemokrata párt már 1893-ban a Magyar Munkáskönyvtár c. sorozat 6. számaként megjelentetett egy kiadványt: MARX KÁROLY: A tőke és a munka. Népszerű kivonat a „Das Kapital” című korszakalkotó munkájából. Feltehető, hogy Dóczy Mihály erről a kiadványról tett említést.

⁶⁷ Vö. Typographia, 1897. június 11. Szociáldemokraták ünnepe.

⁶⁸ MMTVD II. 543. l.

⁶⁹ A VI. pártkongresszusról a rendőrség által készített jegyzőkönyv. (18. l.) A pártkongresszusról és az azt követő április 3—4-i földmunkás-tanácskozásról írott rendőrségi jegyzőkönyveket borító- és címlap nélküli nyomtatott füzetek formájában a földművelésügyi minisztérium 1899. április 29-én megküldte a főispánoknak. Vö. CsmL Szf Csongrád m. főisp. ált. ir. 1899—161. sz.

való közös akció jegyében a szocialisták vezetői június 26-ra gyűlést szerveztek a Mars térre. Ennek egyetlen napirendi pontja az általános választójog volt. A Munkáslapban közölt felhívásban és vörös plakátokon is Szeged mindazon lakosait meghívták, akik nem bírtak választójoggal. Hangsúlyozták, hogy ennek kivívása nem pártkérdés, hanem minden magyar állampolgár közös ügye. A felhívás azt is tartalmazta, hogy az általános választójog elérése szabadságot hoz és véget vet az elnyomásnak.⁷⁰ Pollák és köre tehát ekkor még a szociáldemokrata központi vezetés elveit és gyakorlatát képviselte. A gyűlésre meghívták az Ugron-párti Sima Ferenc országgyűlési képviselőt is, aki — Pollák mellett — szintén beszédet mondott az osztályparlament ellen.

A gyűlés történetéhez hozzátartozik, hogy meghívták oda Polczner Jenő dr. szegedi függetlenségi képviselőt is, aki azonban a Kossuth Ferenc-féle csoporthoz tartozván visszautasította a meghívást. A gyűlés megtartását Stettner Lajos, Báló Márton és Varga Béla még június 16-án bejelentették a polgármesternek, kérve, hogy vegye tudomásul. Azt is kérték, hogy még idejekorán értesítse őket a végzésről az érdeklődők pontos tájékoztathatása céljából. A polgármester — aki a május 22-i gyűlés betiltása miatt kényelmetlen helyzetbe került — a bejelentést tudomásul vette ugyan, de erről csak június 25-én, tehát az utolsó pillanatban értesítette a szervezőket. Ezzel is megnehezíteni kívánta a gyűlés eredményes megtartását, az emberek mozgósítását. A katonai állomásparancsnoktól a gyűlés idejére egy század lovasság és egy század gyalogság készenléte helyezését kérte „az esetleges zavargások kellő időbeni elfojtathatása céljából.” Katonai beavatkozásra azonban nem volt szükség. Érdeemes megemlítenünk, hogy a szocialisták vezetői — látva a polgármester késlekedését és attól tartva, hogy nem veszi tudomásul a Mars térre bejelentett gyűlést — június 25-én reggel néhány kevéssé ismert szocialista (Balázs János, Müller Márton és Klein Mór) aláírásával bejelentették, hogy másnap a Horváth Mihály u. 9. sz. alatti házban „nyilvános népgyűlést” kívánnak tartani az „általános választási jog” napirenddel. Így akarták biztosítani, legalább zárt helyen, a gyűlés megtartását. A polgármester azonban ezt a bejelentést nem vette tudomásul, arra hivatkozott, hogy a Mars térre hasonló napirenddel összehívott gyűlést — aznap — engedélyezte.⁷¹

Szegeden 1898 nyarán erőteljesen jelentkezett a szociáldemokraták részéről a későbbi években gyakran hangoztatott nézet, hogy munkásosztály csak parlamenti támogatással vívhatja ki a választójogi reformot. A szocialista párt és a burzsoá parlamenti ellenzék között a demokratikus szabadságjogokért való küzdelem során kialakuló együttműködés nem kifogásolható, ha a munkáspárt megőrzi függetlenségét, fenntartja a szocialista célt és nem szegődik olyan polgári akciók támogatójává, amelyek csak a burzsoázia céljait szolgálják, tehát nem válik a polgári párt eszközévé.⁷²

A szegedi szociáldemokraták — a központi vezetőség álláspontjának megfelelően — a függetlenségi alakulatok közül az Ugron-féle csoporttal igyekeztek együttműködni; Sima Ferenc személyében ennek igen aktív és hatásos Csongrád megyei parlamenti képviselője volt. Sima már 1897-ben a szentesi szociáldemokratákkal közös

⁷⁰ Munkáslap, 1898. június. Szeged város polgárságához!

⁷¹ A június 26-i népgyűléssel kapcsolatban előadottak forrásai: CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1898—2626., 2745., 2746. sz. Szegedi Napló, 1898. június 26. és június 28-i számai.

⁷² KARL MARX és FRIEDRICH ENGELS művei. 16. köt. 1864—1870. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1964. 71. l.

gyűlésen vett részt.⁷³ A szegedi szervezet ezzel párhuzamosan harcot indított a Kossuth-féle alakulat tömegekre gyakorolt befolyásának csökkentéséért, támogatóinak megnyeréséért. Szegeden és határában kétségkívül a Kossuth-féle csoportnak volt a legnagyobb befolyása az ekkori függetlenségi frakciók közül.

Pollák Béla helyesen jellemezte e csoportot, amikor „titkos kománypártnak” nevezte az egyik népgyűlésen.⁷⁴ A helyi szociáldemokrata szervezet Kossuth Ferencet elsősorban mint a burzsoázia képviselőjét, mint szivattyúügyi igazgatót, mint a munkások kizsákmányolóját leplezte le, hangoztatva, hogy pártja a szocialista munkásmozgalom ellensége. De rámutatott Kossuth politikájának elvtelenségére is.⁷⁵ A szegedi Kossuth Ferenc csoportra gyakorolt legnagyobb nyomás 1898. október 23-án történt, amikor Kossuth hívei népgyűlést szerveztek az önálló vámterület mellett. A szociáldemokraták felhívásban mozgósították a munkásokat a gyűlésen való részvételre s arra, hogy követeljék ott az általános titkos választójogot és a munkásvédelmi törvényeket is.⁷⁶ A cél tehát nem egyszerűen az volt, hogy emlékeztessék Kossuthöt korábbi ígéreteire, amelyekben az érvényben levő választójognak lényegében csak a módosításáról volt szó, hanem kifejezésre akarták juttatni, hogy a proletáriátus általános választójogot kíván, radikális választójogi reformot, továbbá hatékony munkásvédelmi törvényeket is. A szegedi szociáldemokraták vezetőinek törekvése helyes volt: meg akarták mutatni, hogy Kossuthék a választójogra vonatkozó eredeti, szerény ígéreteiket is háttérbe szorítják, pedig ezek sem feleltek meg a következetes polgári demokrácia követelményeinek. A függetlenségi gyűlésen való részvétel alkalmas volt a Kossuth-párt leleplezésére, ugyanakkor pedig a radikális választójogi reform és a munkásvédelmi törvények követelésével a tömegek politikai aktivitásának növelésére. A párt felhívására több ezer ipari és földmunkás vonult rendezett sorokban a gyűlés színhelyére, a Klauzál térre. Kossuth és párthívei nem mertek megjelenni a Klauzál téren az általános választójogot követelő szociáldemokrata tömeg előtt, hanem a Gizella téren rögtönöztek gyűlést néhány száz főnyi, a 48-as népkörök tagjaiból álló hallgatóság előtt. Eközben a Klauzál téren — a Népszava becslése szerint — 10 000 főre szaporodott tömegnek Pollák Béla mondott beszédet az általános választójog és a munkásvédelmi törvények szükségességéről. A jelenlevők lelkesen tüntettek a párt jelszavaival és ezt Kossuth lakosztálya, a Tisza szálló előtt is folytatták. A Kossuth-párt által szervezett gyűlést, amellyel eredetileg a függetlenségiak akarták erejüket bizonyítani, a szocialisták eredményesen használták fel a szociáldemokrata párt követeléseinek népszerűsítésére. A Klauzál téri gyűlés tehát Kossuthék kudarcával és a szociáldemokraták sikerével végződött.⁷⁷ Nemcsak munkások, hanem a jelenlevő parasztok, kispolgárok, kisiparosok, kereskedők és alkalmazottak is magu-

⁷³ CsmL Vadnay ir. 1897—37. biz. sz. Eszerint az 1897. június 9-i szentesi népgyűlésen „Sima Ferenc, Kasics Péter és a helybeli munkások közveszélyes vezére, Tarnóczy Mihály tartottak felváltva az urak és a hatóság ellen lázító beszédeket.”

⁷⁴ Munkáslap, 1898. augusztus. Népgyűlés a szegedi Alsótanyán. — Az 1898. szeptemberi számban pedig közlemény is jelent meg Titkos kormánypárt Szegeden címmel.

⁷⁵ Uo., 1898. szeptember. Kicsoda Kossuth Ferenc? A szocialistaellenességre uo., 1898. november. Elvnlküliek harcmodora.

⁷⁶ A felhívás szövegét közli: Népszava, 1898. október 28. Kossuthék kudarca Szegeden.

⁷⁷ Uo. — Kossuth szegedi kirándulásáról beszámol a Szegedi Napló 1898. október 25-i száma is (A gazdasági önállóságért. Szeged polgárainak gyűlése). E cikk szerint a szociáldemokraták a gyűlés megzavarására törekedtek, ezért kellett azt a Gizella téren tartani.

kévé tették a szociáldemokrata párt követeléseit. Ez az eredmény igen jól szolgálta a szocialisták politikai törekvéseit.

A Kossuth-csoport ellen vívott éles küzdelem a munkás–paraszt szövetség megteremtését is célozta. Kossuth Ferencnek elsősorban a birtokos parasztokra volt befolyása Szegeden is, tehát az ellene való harc egyben e parasztoknak a szociáldemokrata párt politikai harcaiba való bevonását is előmozdítani kívánta. A pártvezetőség nyomós érvekkel bizonyította a Munkáslap hasábjain és gyűléseken is, hogy a kis- és törpebirtokosok, akiknek érkei ellentétesek a nagybirtokosokéval, nem kereshetik boldogulásukat a földbirtokosok vezetése alatt álló pártokban, hanem a szociáldemokrácia oldalán kell küzdeniök. A Munkáslap 1898. júliusi számának A kisgazdákhoz c. cikke azt írja, hogy csakis az általános titkos választójog bevezetése után remélhető a 800 Ft-nál kevesebb évi jövedelemmel bírók adófizetési kötelezettségének megszüntetése, az összes fogyasztási adók eltörlése, az ingyenes igazságszolgáltatás és az ingyenes állami gyógykezelés bevezetése. E követelésekkel igyekezett a szociáldemokrata párt országosan és Szegeden is a kisparasztokat megnyerni a választójogi harcnak. Az 1898. augusztus 14-i és szeptember 18-i alsótanyai népgyűlések középpontjában is az általános választójog követelése állott, kapcsolódva a Kossuth-párt népellenességének megmutatásával.⁷⁸

Az 1890-es években a magyarországi szociáldemokrata mozgalom egyik legfőbb feladata az agrárproletariátus és a szegényparasztság szervezése, a szocialista mozgalom falusi bázisának megteremtése volt.⁷⁹ A szegedi földbirtokviszonyok sajátossága az országosnál bonyolultabbá tette ennek helyi megoldását. A város határának földbirtokviszonyaira ugyanis az volt a jellemző, hogy csupán egyetlen igazi nagybirtokos volt, maga a város, amely 1890-ben 71 050 kat. holdnyi földterületéből 31 662 kat. holdat ekkor már többnyire kisbérletek formájában hasznosított.⁸⁰

A bérlők száma ekkor 4025, egy bérlőre tehát átlag kb. 7,9 hold jutott. A szegedi helytörténetírás egyik fontos feladata a város dualizmus kori földbirtok-politikájának feldolgozása. E helyütt nincs módunk a kérdés részletes bemutatására, csupán a főbb vonások megjelölésére szorítkozhatunk. A levéltári források lehetővé teszik azoknak a tényeknek a felsorakoztatását, amelyek leleplezik a köztudatba is eléggé átment polgári nézeteket a város földbirtok-politikájának ideális, a városbeli és környékbeli törpebirtokosok és nincstelenek számára egyedül csak áldást hozó jellegéről.⁸¹

Az 1880-as évektől alakultak ki a város földbirtok-politikájának 1914 előtti jellemző vonásai: a bérebe adott földterületek mennyisége növekedett (1880: 23 358, 1900: 37 848, 1910: 41 814 kat. hold), gyorsan növekedett a bérlők száma (1880: 2258, 1910: 5553), a bérletek egyre nagyobb részét kis (5—10 holdas, sőt a város közvetlen környékén 1 hold alatti) parcellákban adták ki, elsősorban politikai okokból.

⁷⁸ Munkáslap, 1898. augusztus. Népgyűlés a szegedi Alsótanyán. Népszava, 1898. augusztus 19. Gyűlési tudósítás. Szeged.

⁷⁹ S. VINCZE EDIT: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt harca a falusi szervezkedés kiszélesítéséért. In: Szántó Kovács János születésének 125. évfordulójára. Szerkesztette RÁ CZ JÁNOS. Kiadja a Medosz agit.—prop. kulturális és sportbizottság. Hódmezővásárhely, 1977. április 27. [!] 22. l.

⁸⁰ SZÜTS MIHÁLY: Szeged mezőgazdasága. Szeged, 1914. 425. l.

⁸¹ A város földbirtok-politikájának idealizálásáról lásd pl. TONELLI SÁNDOR: Szeged. Ismertető a város múltjáról és jelenéről, kultúrájáról és közgazdaságáról. Szeged, 1926. 63—64. l. A példákat szaporíthatnánk.

Az egyik cél az volt, hogy a mezőgazdasági nincsteleneket vagy törpebirtokosokat ily módon „földhöz juttassák”, ezzel is előmozdítsák a társadalmi békét. A másik cél a városi bevételek növelése. Ennek megfelelően a bérleti díjak nagy mértékben növekedtek: pl. a kisbaktói földek egy holdját 1877-ben még 9,50 Ft évi bérért, 1897-ben már 60,87 Ft-ért adták bérbe. A bérleti díj e határrészben tehát 20 év alatt kb. hatszorosára nőtt. A homokos földeken, pl. Felsőtanyán nem volt ilyen nagyfokú emelkedés, az 1880. évi 5—8 Ft-ról 1910-re csak 14 Ft-ra nőtt. A városnak a földbérletekből származó bevétele, részben a bérleti díjak emelkedése, részben újabb területek bérbeadása révén az 1882. évi 247 700 Ft-ról 1900-ban 463 973, 1913-ban már 896 402 Ft-nak megfelelő összegre nőtt. A város a bérleti díjakat könnyörtelenül behajtotta, ha pedig erre nem volt módja, a bérlőt elmozdította, a földet pedig a bérlő által tett beruházásokkal együtt (mint szőlő-, gyümölcsfa-telepítés, tanyaépület stb.) új jelentkezőnek adta bérbe. A bérleti szerződések kiszolgáltatták a bérlőt a város önkényének. De a kedvezőtlen feltételek, a magas bérleti díjak ellenére és noha a földek után járó állami adót is a bérlőnek kellett fizetni, a földínség miatt bőven volt jelentkező, akiknek egy része saját földterülettel is bírt, más részük nincstelen volt. (Nem nagy számban tőkés bérlők és jómódú parasztok is akadtak közöttük.) A városi földbérlet — nagyon verejtékes, látástól vakulásig végzett munkával — valamelyes megélhetést biztosított a bérlethez jutó nincsteleneknek is. Ezért sok mezőgazdasági munkás, agrárproletár nemcsak Szegedről, hanem távolabbi vidékekről, pl. a Jászkun területekről mindenét pénzzé tette, (hogy a bérbevételekor szükséges összeget előteremtse) és kiköltözött családjával a várostól távoli homokos területekre. Ott sokszor földbevált kunyhókban, a legegésztelenebb körülmények között tengették életüket, legtöbbször kezdetleges módon végezve a termelő munkát. A magas bérleti díjak rákényszerítették a bérlőket a belterjesebb növénytermesztési kultúrákkal való kísérletezésre. (1914-ig a bérlők pl. 2000 hold szőlőt, gyümölcsöst telepítettek.) Ebben a tekintetben a bérleti rendszer egyik viszonylagos pozitív hatását figyelhetjük meg. Az 1895-ös mezőgazdasági statisztika tanúsága szerint azonban pl. a szegedi szőlő- és gyümölcsös kertek zöme egyéni tulajdonban levő földeken volt. Ez azt jelenti, hogy a bérleteken nem sikerült a belterjességnek olyan fokát elérni — főként a város által bérleti díjként elvitt összeg igen magas volta miatt — mint a saját tulajdonú gazdaságokban.⁸²

A kisbérlők gondolkodásában már ekkor kezdett jelentkezni a tulajdonszerzés

⁸² A városi földbérleti rendszer 1879 után jellemző vonásait CsmL Szeged. tan. ir. 1879—7491 és 1881—8588 l. sz. iratszomókban található anyagok alapján rajzoltuk meg (az előbbi csomó 1874—1904, az utóbbi 1881—1900 között keletkezett iratokat foglal magában). A földbérletekből származó jövedelem növekedésére: Szeged, szabad királyi város 1882-ik évi közkölség előirányzata. Szeged, 1881. (Az 1882-re vonatkozó adat: 6. l.) Ugyanaz 1902-re. Szeged, 1901. (Az 1900-ra vonatkozó adat: 10. l.) Szeged szab. kir. város házipénztárának 1913. évi zárószámadása. Szeged 1914. 8. l. A bérleti díjak könnyörtelen behajtására, a fizetni nem tudó bérlők kidobására, a bérbeadandó földek árverésére, a bérleti szerződésekre igen jó példák találhatók a fentebb említett iratokban. A bérlők egy részének agrárproletár voltáról és embertelen életkörülményeiről a bérleten épített vityillókban: ERDEI FERENC: Magyar tanyák. Athenaeum. Budapest, 1942. 136. l. BAKONYI LÁSZLÓ: Szeged. Tanyák a homokon. Kogutowicz Károly emlékkönyv. Írták tanítványai. (Szerkesztette: DR. WAGNER RICHARD). Szeged 1939. 349—351. l., KAÁN KÁROLY: A magyar alföld. Budapest, 1927. 147., 193—194., 214—216. l. stb. A belterjesebb kultúrák kialakítását előmozdító gazdasági kényszerről az idézett iratokban olvashatunk. A bérlőket a város maga is ösztönözte munkaigényes növények termesztésére, mert így kedvezőbb anyagi helyzetbe jutnának, ami a bérleti díjak biztosabb befizetését eredményezné, másrészt „...netáni szocialisztikus hajlamuk ellensúlyozására is befolyással lenne”. (CsmL Szeged KIB ir. 1896—147. sz.)

vágya: szerették volna a hosszú időre bérbevett, arra tanyát épített, esetleg szőlővel, gyümölcsösseel is telepített földet tulajdonul bírni. Tanúskodik létezéséről a Várkonyi István vezetése alatt álló független szocialista mozgalomnak 1897-ben a szegedi tanyákon is megfigyelhető igen gyors térhódítása.⁸³ Várkonyi — eltérően a szociáldemokrata párttól — szakegyletileg, tehát foglalkozási érdekvédelmi szervezet létesítésével igyekezett tömöríteni az agrárszegénységet. Befolyásának gyors növekedését a Dél-Alföldön azonban elsősorban az idézte elő, hogy programjában fontos szerep jutott a földek paraszti kézre juttatásának, a mezőgazdasági munkaviszonyok megjavításának.⁸⁴ A független szocialista mozgalom tehát nem csupán a mezőgazdasági munkásokhoz és kubikosokhoz szólt, hanem törekvéseiben a kis- és törpebirtokosok vágyait is megfogalmazta. Értelemszerűen tehát a szegedi kisbérllők, akiknek gondolkodása hasonló volt a kis- és törpebirtokkal bíró parasztkéhoz (közülük soknak saját kis földterülete is volt), lelkesen csatlakoztak Várkonyi mozgalomához. A független szocialisták szegedi hívei között az agrárproletárok és kis földtulajdonosok mellett kisbérllöket is találunk.⁸⁵

A szegedi és megyei szociáldemokrata pártvezetőség a munkás-paraszt szövetség megteremtésére irányuló 1898—1899. évi munkája lényegében az agrárproletariátus megnyerésére irányuló törekvést jelentett. Ezt igen nagy erővel folytatta, arra törekedve, hogy elhódítsa a független szocialistáktól a mezőgazdasági és földmunkásokat. Az a törekvés, hogy az ipari munkásokkal egy táborba tömörítse őket, abból a helyes felismerésből fakadt, hogy ezek is éppen úgy a munkásosztály részét alkotják, mint az ipari proletariátus s egyúttesen, mint munkásosztálynak kell megvívniuk az osztályharcot.⁸⁶ A Várkonyiék táborában levő, az ipari munkásoktól elszakadt szocialistáknak az anyapártba való visszavezetésére irányuló mozgalom helyes volt, de eredményesebb akkor lehetett volna, ha e törekvés párosul a Várkonyi-program demokratikus agrárátalakulásra vonatkozó részének és a szakmai szervezkedés gyakorlatának átvételével. Ez megnövelte volna a helyi szociáldemokrata mozgalmat. A Munkáslap nagy agitatív erővel beszélt a földműves-munkások nyomoráról, embertelen életkörülményeiről, megmutatva, hogy csak a szocialista viszonyok hozhatnak felszabadulást és boldogságot.⁸⁷ Közvetlen feladatként pedig a választójogi harcot és az 1898—1899. évi aratások előtt a szerződés kötéseknél emberségesebb feltételek elérését tűzte ki. Megszabta a minimális követeléseket és felhívta a megye mezőgazdasági munkásait, hogy kedvezőtlenebb feltétel mellett ne vállaljanak aratási munká-

⁸³ Csak egy-két példa: 1897 márciusában — az az évi február 14-i ceglédi földmunkáskongresszus határozatai alapján — Szeged-Alsótanyán, áprilisban Királyhalom-Átokházán alakult független szocialista szakegylet. (Földművelő, 1897. március 26. Beküldetett. Szeged-alsótanyaiak... 1897. április 23. Beküldetett.) A független szocialisták 1897 szeptemberében Cegléden tartott kongresszusán Szeged-Alsótanyáról két (!) szervezettől, továbbá Szeged városból, Ószentivánról, Röszkéről, Horgosról vettek részt küldöttek Szeged és környéke képviselőiben. (A Budapest fő- és székvarosi állami rendőrség 1897. évi működése. Budapest, 1898. 434—435. l.)

⁸⁴ FARKAS JÓZSEF: Várkonyi István (1852—1918) Párttörténeti Közlemények, 1965. 4. sz. 134, 140—141. l. UGYANÓ: Agrárszocialista mozgalmak 1890—1907. Id. mű 31—45. l. Ugyanitt részletes előadás a független szocialista mozgalom megyei térhódításáról. — A szakegyleti szervezkedés jelentőségére: SZAKÁCS KÁLMÁN: Első kísérlet a földmunkás-szakszervezet megalakítására (1896—1900). Párttörténeti Közlemények, 1969. 3. sz. 76. l.

⁸⁵ A bérllökre: A fővárosi állami rendőrség 1897. évi működése. Id. mű. 446. l. A kisparasztkokra: Szegedi Napló, 1897. március 9. Szocialista izgatás a tanyán. A kisgazdák bujtogatása.

⁸⁶ Munkáslap, 1898. augusztus. Küzdelem a létért.

⁸⁷ Uo.

kat.⁸⁸ Az agrárproletariátus mozgalmát tehát csak a munkaviszonyok bizonyos javításáért és egyes polgári demokratikus részkövetelésekért, békés eszközökkel folyó harc kereteiben vezették.

A szociáldemokrata párt központi vezetőségének a választójogi agitáció és a Várkonyi-féle mozgalom ellensúlyozása érdekében az agrárproletariátus körében 1898-ban végzett munkája egyik láncszemeként a szegedi szocialisták 1898. október 30-ára megyei értekezletet hívtak össze, amelyen 8 szervezet 27 küldötte vett részt. Ez volt az első Csongrád megyei szociáldemokrata pártértekezlet. Napirendje: 1. Jelentés a megyei pártmozgalomról. 2. Általános választási jog. 3. Párttaktikai kérdések. 4. Sajtó. 5. Megyei vezetőség választása. 6. Indítványok. Az értekezleten — amelyet hatósági ellenőrzés mellett Pesti Vilmos vendéglőjében tartottak meg — Nagy Sándor szegedi szociáldemokrata elnökölt. A vezetőség jelentése a szegedi központ erőteljes munkájáról tanúskodik: Szegeden 11, a szegedi tanyákon 2, Horgoson 1, Szentesen 2, Hódmezővásárhelyen 3 gyűlést tartott. E gyűlésekre 55 000 példányban készítettetett felhívásokat, a gyűléseken 500 db agitációs füzetet osztottak szét. A legfontosabb napirendi pont kétségtávol a megyei vezetőség megválasztása volt. A rendőr-főkapitány október 31-i jelentése szerint a megyei vezetőség tagja lett Szeged belterületéről Stettner Lajos óraszegéd, Ábrahám Mátyás szabósegéd, Pollák Béla nyomdász, Deák Péter és Nagy Sándor fuvarosok, Tánczos Ferenc hajós; Szeged-Alsótanyáról Varga Antal, Sárkány Simon és Pataki Vince; Szentesről Bajczér Imre; Hódmezővásárhelyről Keresztes Mihály, Horgosról Radics Mihály, Csongrádról Huszka Mihály. A rendőr-főkapitány úgy látta, hogy a megyéből gyenge volt az érdeklődés a tanácskozás iránt. „Az érdeklődés enyhése a kongresszuson akként lett különben feltüntetve, hogy a rendőr- és csendőrhatalóságok a megye területén levő egyes községekben lakó elvtársak kongresszusi képviselőit ideutaztukban feltartóztatták” — írja jelentésében.⁸⁹ A megyei szervezet választott vezetőségének segítségével magasabb szintre akarták emelni, egységesebbé és hatékonyabbá kívánták tenni a pártmunkát. A küldöttek a megelőző napon bizalmas értekezleten vettek részt, amely elhatározta, hogy az alföldi szociáldemokrata földmunkásmozgalom központját Szegedre helyezik, a Munkáslap szerkesztésére pedig Csizmadia Sándort hívják meg.⁹⁰ (Csizmadia azonban nem működött Szegeden, a megyei szervezet irányítója, a földmunkásmozgalom szervezője — mint erről még lesz szó — továbbra is Pollák Béla maradt. A Munkáslap szerkesztésében sem történt változás.) A határozat kialakításában a budapesti pártvezetőség küldöttének, Bokányi Dezsőnek volt nagy szerepe. Bokányi — az 1918 előtti időszak legnagyobb hatású hazai szociáldemokrata szónoka — ezúttal másodszer járt Szegeden. Először az 1898. szeptember 25-én, a Mars téren tartott népgyűlésen mint annak

⁸⁸ A választójogi harc közvetlen előtérbe állításáról: Uo., 1898. december. Éhség, nyomor velünk... A Munkáslap már a legelső számában közölte a csongrádi aratómunkások által kidolgozott szerződésmentát, amelyet a párt 1897. január 31-én kezdődött földmunkás-kongresszusán megállapított alapelvek figyelembevételével készítettek. A szerződésmenta alapjául szolgáló határozat szövegét közli MMTVD II. 393—394. l.

⁸⁹ A tanácskozás napirendjéről és a küldöttek számáról a Munkáslap 1898. szeptemberi és novemberi számai tudósítanak. Rainer József főkapitány jelentése: CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1898—4710. sz. A vezetőségi beszámoló adatai: A Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1898. évi működése. Budapest, 1899. 325. l.

⁹⁰ PI Arch. A XV. 34/1897/1. sz. Továbbá: A Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1898. évi működése. Id. mű. 324—325. l.

egyik szónoka jelent meg a városban.⁹¹ Az október 29—30-i működése azonban — az említett határozat tanúsága szerint — már túlmutatott az agitációs és propaganda-tevékenységen. Úgy tűnik, hogy az osztályharcos, kemény, a pártvezetés lagymatag politikájával szembenálló Munkáslapot ki akarta venni Pollák Béla és a szegediek kezéből és a pártvezetőség tagjának, Csizmadia Sándornak a meghívásával békülékeny útra igyekezett vinni. Ezen keresztül a központi vezetőség maradéktalan befolyását kívánta biztosítani.⁹² Itt talán már annak az ellentétnek a jelét láthatjuk, amely 1899 kora tavaszán a szegediek és a központi vezetőség között éles összetűzésre vezetett. Erről később részletesen beszélünk.

Az október 30-án tartott értekezlet a központi vezetőség álláspontjának megfelelően kimondotta, hogy „...az általános, közvetlen és titkos választói jogért a legelszántabban kell küzdeni és pártunk elvei terjesztésére fel kell használni minden összejövetelet, ú. m. disznótorokat, lakodalmakat, eljegyzéseket és egyéb összejöveteleket, valamint a nyilvánosság minden eszközét.”⁹³ A küldöttek október 30-án a Mars téren — a Népszava tudósítása szerint 7000—8000 ember részvételével — gyűlést tartottak, amelyen Bokányi Dezső és Pollák Béla beszélt a munkások helyzetéről, valamint az ország gazdasági és politikai önállóságáról. A gyűlés elfogadta azt a határozatot, hogy az ország gazdasági és politikai önállóságát magáévá teszi, ha a függetlenségi ellenzék támogatja az általános titkos választójog és a munkásvédelmi törvények megalkotását. Eszerint az állásfoglalásnak elsősorban taktikai szerepe volt (a függetlenségek választójogi és munkásvédelmi törvény melletti kiállításának előmozdítása). A határozat hangoztatta, hogy nemcsak az osztrák, hanem a magyar tőkések garázdálkodásának is gátat kell szabni. A gazdasági önállóságot részben az osztrák kizsákmányolók magyarországi tevékenységének korlátozása, részben a hazai nagyipar nagyarányú fejlődése érdekében is kívánja, mert ez hozza közelebb a szocialista társadalmat.⁹⁴ Az országos pártvezetés és ennek nyomán a szegedi szociáldemokrata vezetők tehát részben egy távolabbi célból (a szocializmus), részben taktikai célból közelítették meg az ország gazdasági és politikai függetlenségét. Azért kellett volna elsősorban a függetlenségért harcolni, mert annak megvalósítása elősegítette volna az ország következetes polgári demokratikus átalakítását. Ez lett volna az előfeltétel a távolabbi cél, a szocialista rend megteremtéséért vívott harcnak.

A Munkáslap kíméletlenül leleplezte a tőkés-földesúri viszonyok embertelenségét, az államhatalom brutalitását. Több számában „Kancsuka” aláírású levél tájékoztat a szegedi kenderfonógyári hírheft állapotokról, a munkásnőkkel való durva bánásmódról, a bérlevonásokról. Ezek a leírások a nagyüzemek tulajdonosai, igazgatói és az általuk megtestesített tőkés rend ellen agitáltak.⁹⁵ Megmutatta a közigazga-

⁹¹ Az adat a rendőr-főkapitány polgármesterhez intézett jelentésében fordul elő, amelyet idéz: Szegedi Napló, 1898. szeptember 27. Újjdonságok. A szocialista gyűlések hivatalos jelentésben. (Az eredeti irat azonban nem maradt fenn.)

⁹² A kérdés megnyugtató eldöntéséhez a központi vezetőségen belül ekkor folyt harcok pontos ismeretére lenne szükség. E téma azonban — tudomásunk szerint — még feldolgozatlan.

⁹³ Munkáslap, 1898. november. Szemle. Megyei kongresszus. Népszava, 1898. november 1. Földművelő-kongresszus Szegeden.

⁹⁴ Népszava, 1898. november 1. Hírek. Szociáldemokraták diadala Szegeden. CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1898—5112. sz.

⁹⁵ Munkáslap, 1898. május 18. Beküldetett. Wimmer úr figyelmébe. Uo., 1898. június. Beküldetett. A Szentháromság munkarendje. 1898. július. Beküldetett. Uo., 1898. augusztus. Munkásnyúzó részvénytársaság stb.

tási visszaéléseket, a szegedi rendőrség munkásellenes tevékenységét. Ezen keresztül is tulajdonképp a tőkés-földesúri rendszer elleni gyűlöletet szította,⁹⁶ jóllehet néme-lyik tudósítás csupán a választójogi reform szükségességére következett a leírtakból. Rendületlenül hirdette, hogy „Buknia kell a társadalmi rendszernek minden intéz-ményével együtt, mert az egész kiváltságos úri osztály érdekei alapján épült fel. Igazságot akarunk a népnek, de a nép által.”⁹⁷ Mindez elősegítette a munkások ön-tudatosodását, egyik tényezője volt politikai kérdésekkel való foglalkozásra nevelé-süknek. Éppen ezért nagyon hasznos volt. A munkások gazdasági helyzetének javí-tása érdekében a Munkáslap követelte a gyári betegségélyző pénztárak megszünteté-sét, mert ezek célja nem a munkás egészségének védelme, hanem a tőkés profit növe-lése volt.⁹⁸ Odakötötték a munkást az üzemhez, így lehetővé tették azok fokozott kizsákmányolását. A kisipari munkások gazdasági érdekeinek védelmében is fellépett: elő akarta mozdítani, hogy az ipartestületi békéltető bizottság megválasztása a tör-vény által előírt módon történjék. Az 1884-es ipartörvény előírta, hogy az ipartestü-leti békéltető bizottságokban a munkáltatók és a munkások képviselői egyenlő számban vegyenek részt és a munkásküldötteket a munkában álló iparossegédek válasszák. A szegedi ipartestület azonban azt a gyakorlatot vezette be, hogy a munkáltatók ve-zetése alatt álló Iparos Ifjak Önképző Egyletét kérte fel a küldöttek delegálására. E törvénysértés miatt a szegedi ipartestületi békéltető bizottság még annyira sem vette figyelembe a segédek érdekeit, amennyire az 1884-es ipartörvény lehetőséget adott.⁹⁹

A szociáldemokrata vezetőség lapja leleplezte ezt a visszaélést. 1898. július 18-án a szocialisták gyűlést tartottak, ahol a békéltető bizottsági választásra mozgósították a segédeket, megmagyarázva, hogy a választáson — amelyet az ipartestület a szociál-demokraták nyomására kénytelen volt kiírni — a munkában álló összes segéd joga-sult részt venni. Az előadottakból is látható, hogy a helyi szociáldemokraták 1898—1899-ben a munkások napi gazdasági érdekeinek védelmét is szolgálták; ezen keresz-tül szintén igyekeztek szélesíteni a párt befolyását.

A megyei vezetőség megválasztása után, 1898—1899 telén Pollák Béla fokozta a földműves szegénység megnyerésére és megszervezésére irányuló erőfeszítéseit. Sorra járt egy sereg Csongrád, Bács-Bodrog megyei helységet, főleg azokat, ahol korábban már működött szociáldemokrata szervezet, de a központi pártvezetőség megalkuvásra hajló gyakorlata miatt nem kaptak kellő támogatást és működésük visszaesett vagy Várkonyi híveivé lettek. 1898 novemberében Hódmezővásárhelyen a várkonyista

⁹⁶ Uo., 1898. május 18. Szemle. Csupa törvényesség., továbbá Csongrádi testvéreinkhez! 1898 július. Szemle. Rablótámadás. 1898. augusztus. Szemle. A szegedi főispán és a polgárok gyűlési sza-badsága., továbbá Közbiztonság Szegeden. 1898. szeptember. Hivatalos tolvajok. 1898. november. Szemle. Szegedi törvénytelenések és Az üldözés megkezdődött stb. — Vidéki olvasók is küldtek be leveleket, amelyek az ottani helyi hatóságok visszaéléseit írják le. (Pl. Hódmezővásárhely, Félégyhá-za, Szentés, Ada, Topolya stb.)

⁹⁷ Uo., 1898. szeptember. Nyílt levél az igazságügyminiszter úrhoz!

⁹⁸ Uo., 1898. július. Beküldetett., továbbá 1899. február. Beküldetett. A kötélgyár titkaiból. — Szegeden az 1890-es évek közepén 7 gyárban működött betegségélyző pénztár, (CsmL Szeged KIB ir. 1896—147. sz.). Az 1890-es évek közepén a fővárosi szocialista munkások mozgalmat indítottak a gyári betegségélyző pénztárak megszüntetéséért. (Vö. Vas- és Fémmunkások Szaklapja, 1897. ok-tóber 21. A munkások betegségélyezési ügye.) A Munkáslap tehát ebbe a fővárosi kezdeményezésű, a gyári munkások érdekeit szolgáló mozgalomba is bekapcsolódott.

⁹⁹ Munkáslap, 1898. június. Szeged város iparos munkásaihoz., továbbá 1898. július. Taschler and Comp. c. cikk, valamint Ipari munkások! c. felhívás.

Földmívelő Körben tartott „izgató beszédet”.¹⁰⁰ 1899. február 17-én a belügyminisztérium leiratban tudatta Bács-Bodrog megye alispánjával Pollák Béla Felső Bácskában tett szervező körútjának eredményeit. Ebből kitűnik, hogy Pollák Gyulafalva, Ómoravica, Ó- és Újszivác, Csanapla és Zentafelsőhegy községekben járt s — Újszivác kivételével — szocialista pártvezetőségeket választatott. Újsziváccon bizalmi férfit nevezett ki. A leirat felhívja az alispánt, hogy a név szerint is megnevezett helyi vezetőségi tagok tevékenységét éber figyelemmel kísérje s ha alapszabály nélküli szervezetet képeznének, ennek feloszlata iránt intézkedjék és az illető vezetők ellen a megtorló lépéseket tegye meg.¹⁰¹ E dokumentum elárulja, hogy a belügyminisztériumnak pontos és közvetlen értesülései voltak Pollák Béla tevékenységéről. Farkas József már említett készülő tanulmányában részletesen is kimutatja, hogy a rendőrség besúgója Schwartz József volt, ő szolgáltatta a Pollák Bélára vonatkozó adatokat. Az említett belügyminiszteri leirat utal egy Pollák Bélát kísérő személyre is, de nem nevezi meg. Ez az útítárs nyilván Schwartz volt; csakis így tudhatta és jelenthette megbízóinak a bácskai községekben választott vezetőségi tagok nevét. A besúgó a Munkáslap szerkesztőségében is bennfentes volt: Török Sándor félegyházi levelező elleni sajtóper tárgyalásán, 1899. május 17-én Schwartz tanúsította, hogy a Török írásához fűzött szerkesztői megjegyzést Pollák diktálta le. (Schwartz 1912-ben mint rendőrügynök lelepleződött).¹⁰²

Az említett belügyminisztériumi iratból az is kiderül, hogy Pollák a magyar és nemzetiségi agrárproletárokat elsősorban politikai síkon szervezte. A helyi vezetőségek kapcsolatban álltak a szegedi központtal.

A központi pártvezetőség attól tartott, hogy az agrárproletariátus politikai mozgósítása a hatóságok olyan ellenlépését válthatja ki, amely a párt létét is veszélybe döntheti. Ezért nem nézte jó szemmel Pollák működését. Az osztályharcos magatartás e feladása miatt került szembe a Csongrád megyei pártvezetőség és Pollák Béla az országos pártvezetőséggel. Erre utal az a röpirat, amelyet az 1899. április 2—3-án tartott pártkongresszus előtt a Csongrád megyei pártvezetőség tett közzé.¹⁰³ A röpirat, amelyet a Szegedi Napló szerint Pollák írt, élesen bírálta a központi vezetőséget, mert nem támogatta a megyei szervezet és Pollák erőfeszítéseit a földmunkások szervezésében, általában elhanyagolta a falusi mozgalom felkarolását. Emiatt a szociáldemokrata földmunkás mozgalom lehanyagolt. „Mindezek után nem rosszakarattal, hanem egy országos munkásmozgalom vezetésére való képtelenséggel vádoljuk mindazokat, kik évek óta országos pártunk élére tolokodtak. Kijelentjük, miszerint az a meggyőződésünk, hogy míg az ez ideig váltakozva szerepelt emberek fognak a párt élére állíttatni, addig Magyarországon számba vehető és tartós mozgalom nem lesz.” — olvashatjuk a röpiratban. Azt ajánlotta a magyarországi szociáldemokratáknak, hogy a viszálykodó, önző és tehetetlen pártvezetőktől forduljanak el, hagyják őket magukra, „így legalább elpusztulnak a felszínről”. Ha ez megtörténik, akkor majd

¹⁰⁰ FARKAS JÓZSEF: Agrárszocialista mozgalmak 1890—1907. Id. mű 43. l.

¹⁰¹ BRINDZA KÁROLY: Forradalmi munkásmozgalom a topolyai járásban 1895—1918. Első rész. 1895—1902. Bačka Topola—Topolya, 1977. 312—313. l.

¹⁰² Szegedi Napló, 1899. május 18. Törvénykezés. Egy járásbíró és két szocialista. — Tanúságtevők. Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből 1905—1918. október. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1976. 127. l.

¹⁰³ Főbb részleteit közli: Szegedi Napló, 1899. április 1. A cucilizmus visszakapál. Cserben hagyott izgató.

azok vehetik kézbe az irányítást, akik most kénytelenek tartózkodni a mozgalomtól. Csak ezzel lehet biztosítani a szociáldemokrata mozgalom jövőjét. Pollák látta, hogy a párt vezetői nagyrészt pártalkalmazottak, szakszervezeti vezetők, akik részben állásaik biztosítása érdekében megalkuvó módon vezetik a mozgalmat. Ezért a szegedi pártvezetőség azt az indítványt tette az 1899. évi pártkongresszusnak, hogy mondja ki: a pártvezetőségnek lehet ugyan tagja pártalkalmazott, de annak ülésein szavazati joggal nem bírhat. Aki pedig a pártvezetőséggel szerződéses vagy más érdekviszonyban álló félnél alkalmazott, pártvezetőségi tag nem lehet.¹⁰⁴ A javaslat célja nyilvánvalóan az volt, hogy a pártvezetés olyan emberek kezébe kerüljön, akik anyagilag nem függenek a párttól. Ezzel szerette volna elérni a mozgalom harcossabb vezetését. Pollák Béla követelése az 1899 elején fellépett, Pfeifer Sándor vezette ellenzéki csoport követeléseivel mutatnak közeli rokonságot.¹⁰⁵

A pártvezetőség fellépett az ellenzéki erők ellen; ennek jegyében megakadályozni igyekezett Pollák Béla felszólalását a kongresszuson, amelyre a szegediek küldöttként megválasztották. (A kongresszuson Csongrád megyéből Szegeden kívül Algyő, Csongrád, Hódmezővásárhely, Makó és Szentés szociáldemokratái is képviseltették magukat. Ez a jelentős kongresszusi képviselőlet szintén a megyei szociáldemokrata mozgalom erejének bizonyítéka.) A kongresszusról készült rendőrségi jegyzőkönyv arról tanúskodik, hogy a vezetőség az első napon formai hiba ürügyén nem akarta Pollákot a szegediek képviselőjeként elismerni, mert megbízólevele nem volt bélyegzővel ellátva. „Hosszas és szenvedélyes” vita, „zajos szóváltás”, majd „óriási zaj” keletkezett a kongresszuson amiatt, hogy az elnök nem engedte felszólalni Pollákot. Végül úgy határoztak, hogy táviratilag kérnek választ Szegedről Pollák küldött voltát illetően. Amikor másnap a távirat megérkezett és igazolta, hogy Pollákot valóban megválasztották küldöttnek, a kongresszus elnöke, Gombossi Béla és a pártvezetőséget támogatók mégis azt mondták: „...Polláknak itt (t. i. a kongresszuson) nincs helye.” Nagy zaj közepette mégis felszólalt, indokolta az általa írt röpíratot és — a pártvezetőséggel való szembenállásának másik okaként értékelhetjük — élesen bírálta a vezetőséget nemcsak amiatt, hogy a választójogi harcban a függetlenségi párt uszályába viszi a munkásmozgalmat, hanem amiatt is, hogy egyáltalán együttműködik vele. „Képzeljék el! — mondotta — a rabszolgatörvény megalkotóival fogtak kezét! Még sohasem fordult elő a világon, hogy a munkásnép azokkal fogjon kezét, akik becsapták. (Óriási zaj. Igaz! Úgy van! felkiáltások.)” Felszólalása után, az emelvényről való távozás közben többen megtámadták, ütlegetni kezdtek, míg a küldöttek más része a védelmére kelt. Verekedés volt kifejlődőben, mire a rendőrség megbízottja a termet kiüríttette és a tanácskozást feloszlatta.¹⁰⁶ Emiatt a kongresszus a tárgysorozatot nem tárgyalhatta le. A jegyzőkönyv tanúsága szerint Pollák nézeteit a küldöttek egy része helyeselte és egyetértett a pártvezetőség megbíráásával.¹⁰⁷

A Pollák Béla-féle kritika lényege az adottnál osztályharcosabb pártvezetés követelése volt, a mozgalom kiszélesítése és hatékonyabbá tétele érdekében. A szociáldemokrata

¹⁰⁴ Idézett rendőrségi jegyzőkönyv az 1899. évi pártkongresszusról. 1—2. l.

¹⁰⁵ A Pfeifer-csoport követelése: MMTVD II. 598. l.

¹⁰⁶ A kongresszuson Pollák küldött volta körüli huzavonára, Pollák Béla felszólalására és az azt követő eseményekre a rendőrségi id. jegyzőkönyv 32—45. l.

¹⁰⁷ A Szegedi Naplónak a kongresszusról szóló tudósítása szerint (1899. április 5.) az első napon is csak 10 szavazattöbbséggel vonták meg tőle a szót.

mokrata mozgalom kiszélesítését elsősorban az agrárproletariátus körében végzett szervező és nevelő munka fokozásával akarta elérni. Helyesen látta a függetlenségi párttal való együttműködés buktatóit is. Nem bírálta azonban a pártvezetésnek azt a gyakorlati politikáját, amely a munkások harcát néhány polgári demokratikus szabadságjog békés eszközökkel való elérésére összpontosította. Nem volt elég körültekintő az a bírálata, amely a szociáldemokrata földmunkásmozgalom hanyatlásáért kizárólag a pártvezetőséget okolta; nem vette észre, hogy a visszaesésben nagy szerepe volt a hatóság rendkívül durva fellépésének is, amely az 1898. évi forradalmi parasztmozgalmak következtében ismét rendkívüli méreteket öltött. Pollák, éppúgy, mint a többi szociáldemokrata vezető, nem ismerte fel a Várkonyi-féle mozgalom gyors terjedésének igazi okait. Kívánnivaló mutatkozott a függetlenségi párttal való kapcsolat megítélésében; nem a parlamenti ellenzékkel való együttműködés teljes elvetését kellett volna követelni, hanem annak tisztázására lett volna szükség, hogy milyen feltételek alapján lehet az együttműködést a proletariátus osztályharca számára hasznosítani. Pollák helyesen ismerte fel, hogy a párt gyakorlati munkájának hiányosságai a vezetést ekkor már uraló opportunistusból erednek, de nem tudott adni olyan programot, amely a párt mindennapi munkáját az ország demokratikus átalakításának következetes, tehát forradalmi végrehajtásának előkészítésére irányozta volna. Ezért azonban nem érheti bírálat, mert e bonyolult munka elvégzéséhez sem kellő tapasztaltsága, sem megfelelő elméleti képzettsége nem volt. Bírálata igen nagy jelentőségű, mert ráirányította a kongresszus küldötteinek figyelmét a pártmunka egyes visszahúzó jelenségeire és példát adott a pártvezetés bátor hangú bírálatára. Pollák Béla és az általa vezetett Csongrád megyei szociáldemokraták fellépése a hazai szocialista mozgalmon belül az 1870-es évek elejétől jelentkező ellenzéki tömörülések sorába illeszkedik, mintegy összekötő kapcsot jelent az 1890-es évek első felében működő, Engelmann Pál-féle és a századfordulót követő években jelentkező ellenzéki csoportok között.

A Munkáslap, amely 1898—1899. évi megjelenése idején a szegedi és megyei szocialista szervező, nevelő és propagandamunka legfőbb eszköze volt, megszűnése után is még jelentős hatással bírt: véleményünk szerint hozzájárult a Szentesen 1899. október végén kiadott Szabad Szó c. hetilap megjelenéséhez. A Szabad Szó első száma — a jelek szerint — könyvtárakban nem maradt fenn,¹⁰⁸ megindításának körülményeire emiatt csak az 1899. évi további számaiból és a szociáldemokrata mezőgazdasági és földmunkások 1900. április 17—18-án tartott tanácskozásának anyagából következtethetünk. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk, az említett dokumentumok alapján azt összegezzük, hogy a lap — megindulásakor — a szentesi és környékbeli osztályharcos erőket fogta össze, amelyek szemben állottak a megalkuvó pártvezetőséggel, az agrárproletariátus sajátos osztályköveteléseit elnyomni, az agrárszegénység felett gyámkodni akaró politikájával.

Békési Imre szentesi küldött, aki a Szabad Szó egyik szerkesztője volt, elmondta az 1900. évi említett földmunkás tanácskozáson, hogy a pártvezetőség, különösen Bokányi Dezső mindenképpen befolyásolni igyekezett az 1897-ben a földmunkásmozgalom vezetésére megválasztott ún. 11-es bizottságot és „el akarta nyomni a mezzei munkások mozgalomát, meg akart bennünket téveszteni”. Ezért volt szükséges

¹⁰⁸ KÁRÁSZ JÓZSEF: A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Id. mű 95. 1.

a Szabad Szó megalapítása. Amikor pedig a pártvezetőség megtagadta a lap támogatását, nem segítette a szerkesztést, a szentesiek a pártvezetőséggel szemben álló, az újságírásban otthonos Mezőfi Vilmost kérték fel a szerkesztőség vezetésére.¹⁰⁹ A szentesi és csongrádi szocialisták az agrárproletariátus mozgalmának fellendítése érdekében, a központi pártvezetőség akarata ellenére adták ki a lapot. Az 1899. november 4-i számban Békési Imre Üdvözlét Szántó Kovácshoz c. cikke az elnyomottak üdvözlétét küldi az 1894. évi vásárhelyi zendülés vezérének „e lap hasábjain, mely annak az elvnek hírnöke, amelyben a te lelked szelleme él”. Nem pontos tehát az olyan nézet, amely a Szabad Szót kezdettől fogva Mezőfi Vilmos nacionalista-oppportunista nézetei hordozójának tekinti. Mezőfi csak 1900 elején kapcsolódott be a lap irányításába és ez után jelentkeztek a Szabad Szóban Mezőfi nézeteit képviselő cikkek. A lap kezdeti, a párt központi vezetőségével szemben álló osztályharcos jellege — megítélésünk szerint — a Munkáslap és a Csongrád megyei Munkáslap irányának folytatása. A folytonosság bizonyítéka a már említett, Szántó Kovács forradalmiságát vállaló cikken túl az is, hogy 1900 elején az akkor már Bécsben élő Pollák Béla melegen üdvözölte a Szabad Szót, amelynek példányait a szerkesztőség megküldte neki.¹¹⁰

Az 1899. évi pártkongresszus feloszlása miatt a szegedi vezetőség oda benyújtott indítványának tárgyalására nem kerülhetett sor. A pártvezetőség összetétele nem változott meg. E központi vezetőséggel Pollák Béla, ha osztályharcos álláspontját fenn akarta tartani, nem működhetett együtt. További hazai működése számára a már idézett röpirat kiadásakor sem látott lehetőséget. A röpirattal párhuzamosan egy Nyilatkozatot is közzétett, amelyben bejelenti, hogy a mozgalomtól visszavonul és elhagyja az országot; „nem akarom látni, hogy miként rombolják szét azt a pártot, melynek felépítéséhez hat éven keresztül teljes önfeláldozással, egészségem, szabadságom és megélhetésem teljes kockáztatásával hozzájárultam.”¹¹¹ Elhatározásának megfelelően 1899. március 30-án Szeged város tanácsán keresztül útlevelért folyamodott.¹¹² A pártkongresszus után visszatért még Szegedre; május elsején a vörös szalaggal tüntető szegedi munkások között Pollák Béla is ott volt. Izgatás címén a rendőrség letartóztatta, majd másnap szabadon bocsátotta.¹¹³ Rövidesen azonban Bécsben tűnt fel; 1899 utolsó hónapjaiban és 1900 elején az ott dolgozó magyar kubikosok között agitált a Szabad Szó pártolása érdekében.¹¹⁴ 1898-ban és 1899-ben még tagja volt a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyező Egyesületének: az ez évi jelentésekben szereplő tagnévsorban ott a neve. 1900-tól kezdve azonban már nem találkozzunk vele a nyomdász segélyzőegylet tagjai között. (Szerepel ugyan Pollák Béla II., de ez a nyomdász fővárosi volt és az Athenaeum nyomda alkalmazottjaként lett a segélyzőegyesület tagja.)

Pollák Béla 1900 tavaszán az eredetileg egy évre szóló útlevele helyett másikat kért — szegedi illetősége folytán — Szeged tanácsán keresztül. A rendőr-főkapitány

¹⁰⁹ Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1900. évi működéséről. Budapest, 1901. 406—407. l.

¹¹⁰ Szabad Szó, 1900. február 17. Levelezés. Egy régi harcos üdvözlete.

¹¹¹ Szegedi Napló, 1899. április 1. A cucilizmus visszakapál. Cserben hagyott izgató.

¹¹² CsmL Szeged tan. ir. 1899. évi iktatókönyv. 13838 sz. Az útlevel iránti kérelemről felvett jegyzőkönyv nem maradt fenn. A belügyminisztérium által megküldött útlevelet a tanács április 27-én, 18 142. sz. alatt iktatta.

¹¹³ Szegedi Napló, 1899. május 3. Május és a vörös szalag.

¹¹⁴ Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működéséről. Id. mű 510. l.

április 8-án terjesztette elő hivatalos jelentését, amely szerint Pollák Béla számára az útlevel megadható.¹¹⁵ Sem az iratok, sem a tanácsi iktató és mutatókönyvek nem adnak tájékoztatást arról, hogy a belügyminisztérium megküldte-e az új útlevelet. Ismert azonban, hogy 1901 tavaszán is Bécsben tartózkodott; részt vett az ottani „Testvériség” nevű magyar munkásegylet május 1-i gyűlésén és felszólalt.¹¹⁶ 1900—1901. évi bécsi tartózkodása idején Mezőfi Vilmos Újjászervezett Szociáldemokrata Pártja érdekében agitált; akárcsak néhány más, 1890-es évekbeli osztályharcos szociáldemokrata, mint Engelmann Pál, Poór J. Árpád, ő is Mezőfi támogatójává lett. Ebben bizonyára Mezőfinak a szociáldemokrata pártvezetőség elleni fellépése játszott közre, továbbá az, hogy Mezőfi a földmunkásság és a kisbirtokos parasztok szervezésére törekedett. Mindez egybeesett Pollák álláspontjával is: ez lehetett a közös vonás Mezőfivel, nem pedig az utóbbinak nacionalista nézete. Pollák Bécsben Grimm Gasse 22. alatt lakott. Az osztrák munkásmozgalomban való esetleges működésének nem akadunk nyomára.¹¹⁷ 1902-ben azonban visszatért Szegedre: január 20-án a városi tanácsülés megtárgyalta Pollák Béla illetőségi bizonyítványért való folyamodását. A kért bizonyítványt a tanács megadta, mivel Pollák máshol nem szerzett magának illetőséget.¹¹⁸ Egy héttel később pedig a tanácsülés Pollák Béla névváltoztatás iránti kérelmével foglalkozott. A tanács pártolólággal felterjesztette a belügyminisztériumba, hogy családi nevét Pataki-ra magyarosíthassa. A belügyminisztérium 1902. február 3-i leirata engedélyezte a névváltoztatást s elrendelte, hogy a tanács azt a szegedi izraelita hitközség 1875. évi születési anyakönyve másodpéldányának III. köt. 290. lap 120. sz. alatt vezettesse be.¹¹⁹ 1912-ben ismét találkozunk nevével a tanácsi iratanyagban: a városi tanács igazolta Pataki Béla 1875. évi szegedi születésű férfi helyi illetőségét.¹²⁰ A leírt adatokból úgy tűnik, hogy Pollák Béla 1902-től megszakította kapcsolatait a munkásmozgalommal; sem a szociáldemokrata, sem az újjászervezett szociáldemokrata, sem a szakszervezeti mozgalomban nem találkoztunk Pataki (Pollák) névvel. Családi nevét megváltoztatva, nem a szakmájában dolgozott tovább, hanem valami más foglalkozás után nézett. A rendelkezésünkre álló adatok nem teszik lehetővé e váratlan és 1890-es évekbeli tevékenysége után eléggé meglepő fordulat pontos magyarázatát. Mivel csak a legújabbban végzett kutatások derítettek fényt a névváltoztatásra, minden bizonnyal helyesbítenünk kell azt a korábbi véleményünket, hogy 1919 májusában, a Szegedet megszállva tartó francia imperialista csapatok hadbíró-sága által elítélt Pollák (Szentirmai) Béla azonos lenne az 1890-es évek második felében Szegeden működött Pollák Bélával.

Bizonyos azonban, hogy Pollák Béla 1898—1899. évi szegedi működése olyan időszakban emelte magasra a helyi és megyei szociáldemokrata mozgalmat, amikor a kormányzat támadásai a fővárosban és vidéken is a korábbinál kedvezőtlenebb helyzetet teremtettek a szocialista agitáció számára. Pollák azonban nagy bátorsággal, munkatársainak is lelkesedést adva dolgozott. Munkája mindenben megfelelt

¹¹⁵ CsmL Szeged tan. ir. 1900—10797. I. sz.

¹¹⁶ Szabad Szó, 1901. május 25. Pártügyek. Ünnepi gyűlés Bécsben.

¹¹⁷ Pl. LUDWIG BRÜGEL: Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. Vierter Band 1899 bis 1907. Verlag der Wiener Volksbuchhandlung. Wien, 1923. c. részletes munkában nem fordul elő a neve.

¹¹⁸ CsmL Szeged tan. ir. 1912—17574. I. sz.

¹¹⁹ CsmL Szeged tan. ir. 1902—1274. I. sz.

¹²⁰ Uo. 1912—17574. I. sz.

annak a célnak, amelyet a szegedi szervezet ekkoriban leghatékonyabb fegyvere, a Munkáslap első számában megjelölt. Tanította és bátorította az elnyomottakat, felrázta az öntudatlanok tekintélyes részét. Küzdött a néppel, a népért. Sikerrel terjesztette a marxizmus néhány alapvető tanítását és megnyert a párt számára sok ipari és földmunkást, sőt jónéhány kisiparost és kisbirtokos parasztot is. Pollák 1898 tavaszától 1899 tavaszáig 32, többnyire az általános titkos választójogot követelő népgyűlést tartott.¹²¹ (Ebből Szegeden — megállapításaink szerint — 13, Szeged határához tartozó területen 3 népgyűlést.) Ez jóval felülmúlta más megyékben ekkoriban tartott szociáldemokrata népgyűlések számát. Azt is tudjuk, hogy 22 községben indította meg a szociáldemokrata mozgalmat. Mindez jelentős eredmény volt, hozzájárult az ipari és földmunkásoknak a kizsákmányolóktól való eszmei, szervezeti elszakadásához és a velük való szembeforduláshoz. Közönyös munkástömegeket vont be a mozgalomba és a megyei szervezet 1899 áprilisában már mintegy 2000 tagot tömörített.¹²² A földmunkásokat igyekezett kivonni a Várkonyi mozgalom hatása alól. Jelentős eredményeket mutathatott fel ezen a téren is. Elegendő, ha arra utalunk, hogy az 1898. október 30-án megválasztott megyei vezetőség tagjai közül Sárkány Simon az 1897. évi Cegléden tartott Várkonyi-féle földmunkáskongresszuson Szeged Alsótanya egyik küldötteként vett részt és 1898 februárjában még az alakulóban levő Szeged Alsótanyai Földművelő Munkásegylet, tehát egy várkonyista szakegylet elnöke volt.¹²³ Pollák a független szocialisták közötti agitációval a megye agrárproletariátusának az egységét akarta helyreállítani úgy, hogy megerősítse a szociáldemokrata pártot, növelje annak tömegeit. A sok embert megmozgató szegedi népgyűlések és a Munkáslap bizonyítják, hogy Pollák Béla munkája nyomán a párt itt is politikai tényezővé lett, erőteljesen hallatta hangját a politikai kérdésekben. Az e fejezetben előadott tények megcáfolják a korabeli helyi közigazgatás és a polgári szerzők későbbi munkáinak azon állítását, hogy Szegeden — a város „észszerű” földbirtok-politikája miatt — nem volt agrárszocializmus az 1890-es években. A szociáldemokrata pártvezetőség munkája sok hívet szerzett a szegedi agrárproletárok körében a szocializmusnak. Az 1895. január 27-i utcai harcok Szegeden is megmutatták a szocialista tanítások földmunkásokat is mozgósító erejét. A hatóságok üldöző munkája, Pollák Szegedről való távozása, párosulva a Munkáslap megszűnésével súlyos csapást mért a szegedi és megyei szociáldemokrata munkásmozgalomra. Rainer József rendőr-főkapitány 1899. április végén már azt jelenthette a polgármesternek, hogy a törvényhatóság területén ebben a hónapban „szocialista mozgalom” nem fordult elő.¹²⁴ A szegedi szociáldemokraták utolsó nagyszabású népgyűlése, amelyet Pollák Béla vezetése alatti időszakban rendeztek, 1899. március 19-én volt a Valéria téren, amelyen a mintegy 5000 résztvevő bizalmatlanságot szavazott Polczner Jenő dr. függetlenségi képviselőnek, mivel „...az általános és titkos választói jog érdekében mit sem tett”.¹²⁵ A város Közigazgatási Bizottsága 1900-ban szintén megállapította a helyi szocialista mozgalom, benne a mezőgazdasági és földmunkások mozgalmának 1899 áprilisától történt visszaesését.¹²⁶

¹²¹ Rendőrségi jegyzőkönyv az 1899. évi pártkongresszusról. Id. mű 43. l.

¹²² Uo.

¹²³ Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1897. évi működéséről. Id. mű 435. l. Szegedi Napló, 1898. február 5. Újdonságok. Munkásegyletek alapszabályai.

¹²⁴ CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1899—2416. sz.

¹²⁵ Népszava, 1899. március 24. Gyűlési tudósítás. Szeged.

¹²⁶ CsmL Szeged KIB ir. 1900—547. sz.

II

A PÁRTMOZGALOM A SZÁZADFORDULÓTÓL 1904 VÉGÉIG

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT a századfordulót követő években is lényegét tekintve ugyanazt a politikát követte, mint a megelőző esztendőekben. Az 1900-ban tartott pártkongresszus továbbra is elsősorban azt a feladatot jelölte meg, hogy küzdeni kell — békés eszközökkel — a polgári demokratikus szabadságjogokért, az általános titkos választójogért, terjeszteni kell a tudományos szocializmus tanításait és a demokratikus eszméket, ennek és a szervezkedés előmozdításának érdekében erősíteni kell a pártsajtót. Határozatot hozott a gazdasági és politikai harc korábbiánál erőteljesebb, tudatosabb összekapcsolásáról is.¹ Mindezeknek megfelelően a pártvezetés a tömegek aktivitását a századfordulót követő években a részleges politikai reformkövetelések elérése érdekében igyekezett növelni. Olyan javaslatokat dolgozott ki és terjesztett elő a pártkongresszusokon, amelyek alkalmasak voltak a vezetőség által meghatározott törekvések keretei között továbbfejleszteni és egyben meg is tartani a tömegmozgalmat.² A párt helyesen jelölte meg 1900-ban is a mozgalom végső céljaként a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vételét, a szocialista társadalom megteremtését. Helyesen ismerte fel, hogy a mozgalom szervezeti, politikai haladásának szempontjából fontos a munkásság műveltségének fokozása. Ennek előmozdítására a századfordulót követő években figyelemreméltó lépéseket tett.³ A párt munkájában új jelenség volt a gazdasági válság okozta munkanélküliség enyhítése érdekében vezetett mozgalom, rendszeres tudományos előadássorozatok indítása és megtartása, továbbá — különösen 1903-tól — a szervezeti megerősítésre irányuló törekvés. A párt 1900—1904 közötti gyakorlati tevékenységéről fentebb mondtak a szegedi szociáldemokraták munkájában is megfigyelhetők.

A helyi szociáldemokrata mozgalom az 1899 tavaszán történt szétzilálódása után nehezen tudott talpra állni. A budapesti központtól egyelőre kevés segítséget kapott, a közigazgatási hatóság pedig kíméletlen elnyomó politikát folytatott, ezért a vezetőség csak kisszerű tevékenységet tudott kifejteni. 1900-ban mindössze egyetlen szociáldemokrata gyűlést jelentett be. Ezt március 4-én a Valéria téren kívánta megtartani a munkások helyzete, az általános választási jog és a munkásvéd törvényhozás szükségessége napirenddel.⁴ Vonatkozó forrásainkból nem tűnik ki, hogy a gyűlést való-

¹ Népszava, 1900. április 19. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt VII. kongresszusa. A pártvezetőség századforduló utáni tevékenységének elméleti alapját behatóan ismerteti és elemzi ERÉNYI TIBOR: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1914 előtti tevékenységéről. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1961. 7—24. l.

² Az egyes kongresszusokon elfogadott határozatokat a megfelelő helyeken közli MMTVD III.

³ Soós PÁL: A pályakezdő Szabó Ervin politikai és kulturális törekvései. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977. 132—157. l.

⁴ Népszava, 1900. március 8. Hírek. A szegedi leleményes polgármester... Szegedi Híradó, 1900. március 9. Hírek. Szegedi munkások népgyűlése.

ban megtartották. A polgármester 1900. évi havi jelentései szerint az év folyamán csupán egy alkalommal, februárban kértek népgyűlés tartására engedélyt, de „formai okokból” az is „megtagadtatott”.⁵ Lehetséges, hogy az Ábrahám Mátyás által március 4-re bejelentett gyűlésről van szó, bár a Szegedi Híradó cikke közli a polgármesteri végzést, amely tudomásul vette a bejelentést azzal a feltétellel, hogy az előadó csak szegedi illetőségű lehet és neve bejelentendő a polgármesteri hivatalban. A Népszava említett híre e kikötések törvénytelen jellegét emeli ki. A gyűlés megtartásának vagy meg nem tartásának kérdésénél jelentősebb volt az 1900. év második felében a szegedi szociáldemokrata mozgalom megerősítésére irányuló törekvés. Az ez évi pártkongresszus kimondotta, hogy „Az elvtársak kötelesek minden városban vagy községben helyi szervezetet alapítani, mely a községben úgy, mint a környéken az agitációt kifejti”. A helyi szervezetek a központi pártvezetőséggel a bizalmiférfi útján állnak kapcsolatban.⁶ Ez a határozat a pártmunka megjavításának egyik fontos lépése volt: a szakmai szervezetektől független helyi politikai szervezetek létrehozása útján az egész országra kiterjedő, egységes, ezáltal ütőképesebb mozgalmat akart teremteni. Szegeden 1900 ősztén választották meg a bizalmiférfit Németh Antal földmunkás személyében.⁷ A bizalmiférfi megválasztása azt jelentette, hogy a helyi pártvezetőség 1900 ősztől az új szervezeti elvek alapján dolgozott.⁸ Ez időtől fogva szorosabb kapcsolatban állott a fővárosi központtal, mint az előző évek szegedi pártvezetősége. A központi vezetés által képviselt politikai gyakorlat maradéktalanul érvényesült tehát a szegedi szociáldemokraták tevékenységében is. Ezt mutatják a helyi szervezet működésével kapcsolatos, alább ismertetendő adataink.

Az 1901. évi országgyűlési képviselőválasztások ismét lehetőséget nyújtottak a pártnak a szocialista és demokratikus eszmék propagandájára, a politikai agitációra. A párt — az 1901-es kongresszus erre vonatkozó határozatának megfelelően — „a választási küzdelemben teljes erővel részt vett”.⁹ 46 választókerületben állított jelöltet. Kihasználta a választásra vonatkozó törvénynek azt a tételét, hogy a választás kiírásától annak befejezéséig a gyűlekezési jogot korlátozni nem lehetett. A párt e lehetőség birtokában több mint 600 gyűlésen agitált a demokratikus szabadságjogok mellett, hirdetve szocialista céljait, egyben leleplezve a parlamenti korrupciót.¹⁰ A választási kampányban való részvétel demokratikus és szocialista propagandisztikus célja jegyében állított a párt Szeged II. választókerületében is jelöltet. A helyi pártvezetőség működése — a budapesti központ segítségével — a választást megelőző hetekben megélénkült. Szeptember 10-én Weltner Jakab, a központi vezetőség tagja előkészítő értekezletet tartott, amely — a központi vezetőség javaslatára — Barsi József komáromi szabómunkást jelölte képviselőnek, aki az 1890-es évek elején rövid ideig Szegeden dolgozott. (A párt egyébként a Bács-Bodrog megyei szántovai járásban is felléptette

⁵ CsmL Szeged KIB ir. 1900—50. sz.

⁶ Népszava, 1900. április 19. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt VII. kongresszusa.

⁷ Uo., 1900. december 4. Vegyes. A szegedi bizalmiférfi...

⁸ A párt 1901-es kongresszusára beterjesztett pártvezetőségi jelentés nem tér ki arra, hogy a helyi szervezetek létrehozása mennyiben sikerült. A következő évek kongresszusain azonban a helyi szervezetek kérdése továbbra is előtérben állott, ami arra enged következtetni, hogy az 1900-as kongresszus erre vonatkozó határozatát nem valószínűítették meg maradéktalanul. Szeged tehát azon kevés vidéki helységek közé tartozott, ahol már 1900-tól érvényesültek a helyi pártvezetéssel kapcsolatos szervezeti elvek.

⁹ MMTVD III. 76. l.

¹⁰ Famunkások Szaklapja, 1901. október 12. A választások után.

Barsit.)¹¹ Az előkészítő értekezletet követte a szegedi szervező bizottság felhívása, amely szeptember 15-ére a Szent György téri Koczás-féle vendéglőbe a jelölés szélesebb körű elfogadtatása céljából gyűlésre hívta a munkásokat, az összes elnyomottakat, a kisiparosokat és a kisbirtokosokat is.¹² A szegedi szervezők is követték tehát a Népszava hasábjain megjelent felhívásoknak azt az alap gondolatát, hogy a választással kapcsolatos gyűléseken a munkások mellett más társadalmi helyzetű emberek is megismerhessék a párt törekvéseit.¹³ Ezért hívták meg az összes elnyomottakat és a középrétegbelieket is. A gyűlésen — ahol a munkásokon kívül kisiparosok és kisbirtokosok is jelentek meg — Németh Antal és Ábrahám Mátyás beszélt. Ismertették az elnyomottak nyomorúságos gazdasági helyzetét és politikai jogfosztottságát, ezzel szembeállították a kizsákmányolók jólétét, szabadságát. Arra is rámutattak, hogy a képviselőházban ülők nem képviselték a nép érdekeit és a parlament az elnyomás eszköze.¹⁴ Az egyik szegedi újság tudósítása azt is említi, hogy elhatározták a tanyákon való agitációt.¹⁵ Barsi szeptember 29-én, a Valéria téren tartott népgyűlésen mintegy 500 főnyi hallgatóság előtt ismertette programját. Beszédében „igen értelmesen, a fölvilágosodott iparos józanságával” szólt a kisemberek nyomoráról, a munkások sanyarú helyzetéről. Mindezek okául a census szerinti választójogot jelölte meg. A rendőrség nagy apparátussal vonult ki a gyűlés színhelyére, de beavatkozásra nem volt szükség, mert Barsi — a polgári sajtó híradása szerint — „igen békés hangon beszélt”.¹⁶ E hírből az is kitűnik, hogy Barsi — a pártvezetőség ekkori, taktikai célt szolgáló álláspontjának megfelelően — az elnyomottakat sújtó bajok forrását elsősorban az általános választójog hiányában jelölte meg, nem pedig a termelési eszközök magántulajdonában. Lehetséges azonban, hogy beszélt a munkásmozgalom szocialista célkitűzéseiről is, de ezt a polgári sajtó elhallgatta. Előfordulhatott azonban az is, hogy erről egyáltalán nem ejtett szót, mert a középrétegbeli választópolgárok szavazatainak megszerzésére is törekedett. A pártnak — eltérően a korábbi választásokba való bekapcsolódástól — a propaganda és agitáció mellett az is célja volt, hogy a „kisemberek” szavazataiból minél többet megszerezzen és így elvonja őket a kizsákmányolók érdekeit szolgáló pártoktól.¹⁷ A választás azonban nem hozta meg a kívánt eredményt; a Népszava szerint „a kisemberek” országszerte „megbotránkoztató gyávaságot” tanúsítottak.¹⁸ A valóságban nem „gyávaság” tükröződött a kisemberek állásfoglalásában, hanem az, hogy a Kossuth-vezette függetlenségi csoport nacionalista demagógiájával, az önálló vámterület és egyéb, a kis- és középpolgárok érdekeit jól szolgáló követelésekkel e választáson sokuk szavazatát megszerezte. A szociáldemokrata párt

¹¹ Népszava, 1901. szeptember 14. Választási mozgalmunk. Szegeden... BARSÍ JÓZSEF: Életem. Győr, 1912. 64. l. Az önéletrajz nem részletezi a szegedi képviselőjelöltségével kapcsolatos eseményeket.

¹² A felhívás szövegét közli: Szegedi Híradó, 1901. szeptember 13. Hírek. Szocialista népgyűlés Szegeden.

¹³ A Népszava ezúttal is több olyan felhívást tett közzé, amely leleplezte a polgári pártokat, mint a kizsákmányolók szervezeteit és a választópolgárokat, főleg kisiparosokat, kisparasztokat a szociáldemokrata párt melletti szavazásra buzdítja. Pl. 1901. augusztus 8. Felhívás Magyarország választópolgáraihoz és munkásnépéhez! 1901. szeptember 5. Munkára fel!

¹⁴ Uo., 1901. szeptember 21. Választási mozgalmunk. A szegedi...

¹⁵ Szegedi Híradó, 1901. szeptember 17. Hírek. Szocialisták képviselő-jelölése Szegeden.

¹⁶ Uo., 1901. október 1. Hírek. Szocialista jelölt a második kerületben.

¹⁷ Népszava, 1901. augusztus 8. Felhívás Magyarország választópolgáraihoz és munkásnépéhez! Lásd MMTVD III. 58—62. l.

¹⁸ Népszava, 1901. október 10. Harc után.

nem tudott olyan választási programot adni, amely ellensúlyozhatta volna a függetlenségi térhódítást körükben. Szeged is azok közé a városok közé tartozott, ahol a választáson a függetlenségi párt előretört.¹⁹ A szavazatok pártonkénti megoszlását vizsgálva, Dolmányos István a szocialistákra adott összes szavazatok számát 1781-nek állapítja meg. Ebben az adatban mindenik munkaspártra (MSZDP, USZDP) leadott szavazatok száma együtt szerepel. Ha csupán a Magyarországi Szociáldemokrata Párt jelöltjeire jutó szavazatok számát vizsgáljuk, azt az eredményt nyerjük, hogy az országban leadott 694 147 szavazatból mindössze 772-öt kapott.²⁰ A Szegeden október 2-án megtartott választáson a szavazatot nyert nyolc képviselőjelölt sorában Barsi József neve nem szerepel: a szavazási bizottságok előtt senki sem adta rá a szavazatát.²¹ A szociáldemokrata párt országosan az 1896. évi választást valamivel felülmúló eredményt ért el. Ennél azonban fontosabb volt politikai szempontból az, hogy a választás idején az öntudatos munkások vörös zászlók alatt tüntettek a demokratikus szabadságjogok mellett. A pártvezetőség mindebből azt a tanulságot vonta le, hogy elérkezett az ideje a választójogi harc „erélyesebb eszközökkel” történő folytatásának.²²

A szegedi pártvezetőség a választási mozgalom elcsitulása után november 10-én a Kolozsvári téren, december 1-én a Valéria téren tartott agitációs gyűlést. Az előbbi különösen figyelemre méltó, mert ennek célja tájékoztatás a választásokról és az új parlamentről, a munkások gazdasági és politikai helyzetének ismertetése és egy tanulást szolgáló asztaltársaság megalakítása volt. E gyűlésről gúnyos, fölényes hangon, a tényeket meghamisítva tudósít a Szegedi Híradó 1901. november 12-i száma. Cikke a gyűlés teljes kudarcát említi. Állításának valótlansága azonban kitűnik, ha a Népszava beszámolójával hasonlítjuk össze.²³ A napirendet — írja a Népszava — Németh Antal ismertette mintegy 800 főnyi hallgatóság előtt, leleplezve a polgári sajtónak a legutóbbi választások „tisztaságáról” szóló valótlán állításait. A gyűlésen kimondották a Tolsztoj asztaltársaság megalakítását, amelynek elnökéül Németh Antalt választották.²⁴ A tudósítás azt is elmondja, hogy a jelenlevők közül „szép számmal” jelentkeztek a társaságba, azaz beiratkoztak a tanulásra. Ez volt Szegeden az első olyan szocialista önképzőkör, ahol módszeresen igyekeztek megismertetni a hallgatókat a szociáldemokrata tanításokkal. Ez a módszeres ismeretgyarapításra való törekvés különböztette meg a Pollák Béla által 1898-ban szervezett Előre asztaltársaságtól, amelynek a kötetlenség volt az egyik jellemző vonása. A Tolsztoj asztaltársaság november 30-án tartotta első összejövetelét a pártszervezet akkori helyiségében, a Szent István téri Kincs Henrik-féle vendéglőben.²⁵ A társaság működéséről további megbízható

¹⁹ DOLMÁNYOS ISTVÁN: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901—1904). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 129—131., 203—204. l.

²⁰ Famunkások Szaklapja, 1901. október 12. A választások után.

²¹ CsmL Szegedi országgyűlési képviselő-választási ir. Az 1901. évi választás eredménye: A lesvavazott választók listája.

²² Népszava, 1901. október 10. Harc után.

²³ Népszava, 1901. november 16. Gyűlési tudósítás. Szeged.

²⁴ Uo., 1901. november 26. Mulatságok. A szegedi pártszervezeti... A párthelyiség 1901. december közepétől Pesti Vilmos vendéglőjében volt.

²⁵ Egy asztaltársaság megalakítására utal Varga János írásos visszaemlékezése is. (PI Arch. H—v—16.) — A megalakítást azonban Révész Sándor későbbi szegedi szociáldemokrata párttitkár tevékenységének tulajdonítja. E visszaemlékezés szerint az asztaltársaság tanítói között ott volt Heckmann István is; a későbbi szegedi munkásmozgalom több vezetője itt ismerkedett meg a szociáldemokrata tanításokkal.

adatokat ez ideig nem találtunk. Így is kétségtelen, hogy létrehozása — a központi pártvezetőség álláspontjának megfelelően — azt a célt szolgálta, hogy az innen kikerülő viszonylag képzett szocialisták segítségével a helyi agitációs és propaganda munkát erőteljesebbé tegyék.

Amikor a századforduló éveinek gazdasági válsága idején nagy mértékben megnövekedett a munkanélküliek száma, a pártvezetőség „erélyes mozgalmat indított a munkanélküliek érdekében”. A kormányzattól „józan gazdasági intézkedéseket követelt a bajok elhárítására”.²⁶ Bizott abban, hogy a kormány megfelelő intézkedésekkel valamelyest ellensúlyozni tudja a válság okozta nyomort, munkanélküliséget. A válság a tőkés rendszer lényegéből következett és pusztító hatását csupán a termelési eszközök társadalmi tulajdonbavételével lehetett végleg kiküszöbölni. A pártvezetőség — amint a képviselőházhoz a munkanélküliség ügyében 1901-ben benyújtott memoranduma igazolja — mindezt tisztán látta. A válság tényét is felhasználta a mozgalom szocialista céljainak ismertetésére. Nem tudunk azonban arról, hogy Szegeden erre sor került volna. Csak annyi bizonyos, hogy 1902 első felében a szociáldemokrata vezetőség egyes tagjai tömegfelvonulások élén többször is felkeresték a polgármestert és a főispánt, arra kérték őket, hogy segítsék elő a munkanélküli kubikosok munkához jutását.²⁷ Ígéretet kaptak ugyan, de munkaalkalmat nem. A kiszolgáltatottság, a nyomorúságos helyzet 1902. május végén arra ösztönözte a pártvezetőséget, hogy az eddiginél erőteljesebben foglalkozzék a földmunkások problémáival. Szervezetet is hozott létre számukra. A pártszervezet eme önálló kezdeményezésének célja részben annak megakadályozása volt, hogy távoli vidékekre elcsábítsák a kubikosokat és ott különféle módokon megrövidítsék őket. (Ez általánosan elterjedt jelenség volt már a XIX. század utolsó harmadában a szegedi kubikosok esetében is.) A terv az volt, hogy a földmunkások majd hétről hétre összejönnek érdekeik megtárgyalása céljából. Az összejövetel keretében a pártvezetőség — ez volt a másik cél — megindítja a szocialista agitációt is. A mozgalom egyik kezdeményezője Simik János földmunkás volt, aki az 1890-es évek közepe óta működött a helyi szociáldemokrata mozgalomban, s 1902-ben is többször felszólalt a szegedi munkásgyűléseken.²⁸

A földmunkások szervezéséhez és politikai neveléséhez a szegediek a központi vezetőség segítségét kérték. 1902. június 15-én a Valéria téren tartott földmunkásgyűlésre a pártvezetőségtől kértek szónokot. A gyűlés tudomásul vételét — a Szegedi Híradó június 11-i számának híre szerint — a helyi földmunkások nevében P. Szabó József és társai kérelmeztek a polgármesternél.²⁹ E gyűlés előkészítésével függhet össze az a levél, amelyben Weltner Jakab országos párttitkár június 3-án azt jelzi, hogy okvetlenül küld szónokot, ha a hatóság a gyűlést engedélyezi. Ha az engedélyezés megtörténik — írja Weltner — erről távirati értesítést kér a Népszava címére. A küldendő néhány szavas távirat szövegét is tartalmazza a levele.³⁰

²⁶ MMTVD III. 46. 1.

²⁷ Szegedi Híradó, 1902. február 27. Munkanélküliek a torony alatt. Uo., 1902. február 28. Hírek. Munkanélküliek a főispán előtt. Uo., 1902. március 11. Hírek. Munkások Polczner Jenőnél. Uo., 1902. április 10. Munkanélküliek Szegeden. (Munkások a torony alatt). stb.

²⁸ Uo., 1902. május 30. Hírek. Munkások a rendőrségnél.

²⁹ Uo., 1902. június 11. Hírek. Földműves munkások gyűlése.

³⁰ Közli PÉTER LÁSZLÓ: Az első szegedi építőmunkás sztrájk írásos emléke. Somogyi könyvtári műhely, 1975. 4. sz. A levél — az említettekén túl más lényegest nem tartalmazó — szövegének egyetlen szava sem utal arra, hogy a június 2—6. közötti szegedi építőmunkás-sztrájjal és annak

A források szerint ebben az időben Szegeden jelentős törekvések voltak a földmunkásmozgalom fellendítésére és a Weltner-féle levél ebbe az összefüggésbe illik. A levélben jelzett budapesti előadóval június 15-én, vasárnap ugyanis földmunkásgyűlés volt a városban. E gyűlésen — a Népszava június 21-i számában olvasható tudósítás szerint — Simik János elnökölt, P. Szabó József volt a jegyző. A három napirendi pontot (1. Az általános választójog; 2. Miért szükséges a szervezkedés? 3. Miért szegény a nép?) Pelczéder Ágoston asztalosmunkás, fővárosi szociáldemokrata vezető egybefoglalva ismertette. Felszólalt Simik János is, aki a földmunkások szomorú helyzetét jellemezte. „A gyűlésen jelen levők — írja a tudósítás — megfogadták, hogy szívvel és lélekkel csatlakoznak a nemzetközi szociáldemokrata párthoz.”

E korszak már korábban publikált szegedi szakszervezeti dokumentumai és az országos munkásmozgalom-történeti publikációk is igazolják, hogy ekkoriban egy-egy ipari szakma helyi mozgalmának irányítói — még ha szociáldemokratának vallották is magukat — a szakmát érintő mozgalmi kérdésekben nem a párt központi vezetőségétől, hanem szakmájuk fővárosi szakegyletének vezetőitől kértek segítséget, gyűléseikre előadót.³¹ (Így történt ez a szegedi építőmunkássztrájk esetében is, amelynek irányítóit Gogolya György, a budapesti szakegylet egyik vezetője segítette a mozgalom során.)³² Mindez szükségszerű következménye volt a magyarországi ipari munkás szakmai mozgalom nagyfokú főváros-központúságának. Más volt a helyzet a földmunkások esetében; amint az 1890-es évek második fele agrárproletár-mozgalmainak tárgyalásánál láttuk, a szociáldemokrata párt nem szakmai, hanem politikai síkon szervezte őket. Mozgalmuk tehát a központi pártvezetőség közvetlen irányítása alatt állott. Ezek szerint Weltner a június 3-i levelében semmi esetre sem ipari szakma munkásainak gyűlésére ígerte az előadót, hanem a földmunkásokéra. Ez volt az említett június 15-i, vasárnapi gyűlés.³³

Az 1902. évi földmunkásszervezés — a központi vezetőség segítségével ellenére — Szegeden is kevés sikert hozott. Az 1903. évi kongresszushoz intézett pártvezetőségi beszámoló szerint a földmunkásmozgalom szerény eredményei egy-egy jól működő vidéki szervezet önálló kezdeményezésein alapultak.³⁴ A kongresszuson több felszólaló a földmunkásmozgalom elhanyagolása miatt élesen bírálta a pártvezetőséget. Kaszaky György győri küldött pedig egyenesen a központi vezetők hanyagságának

vezetőivel volna kapcsolatban. Erre más egyéb bizonyíték sem áll rendelkezésre. Publikálójára szerint azonban „A levél bizonyítja, hogy már 1902 közepén közvetlen volt a kapcsolat a szociáldemokrata pártközpont és a szegedi építőmunkások szakegylete között.” (Kiemelés tőlem G. E.) Azt is mondja, hogy a levél „vasárnapra” utaló szava (noha ezt sem bizonyítja semmivel) „nyilván... 8-ára” vonatkozik, továbbá kijelenti, hogy „a gyűlésre nem került sor”. Azt is közli az olvasóval, hogy a központnak küldendő távirat aláírójaként szereplő Szabó közelebbi kiléte ismeretlen.

³¹ Csak a szóban forgó évekre: GAÁL ENDRE: 1965. 29., 38. l. GAÁL ENDRE 1974. 10, 19—20., 22—25., 27—28., 32., 49—52., 65. l.

³² Uo. 19. l.

³³ Péter Lászlónak a Weltner-levélhez fűzött 30 gépelt sort kitevő „magyarázata” — a szövegünkben előadottak és a 30. sz. jegyzet összevetése alapján — legalább 5 tévedést vagy valótlan állítást tartalmaz. (Beleértve azt is, hogy az építőmunkássztrájk, amely írása szerint 1-én „tört ki”, valójában 2-án kezdődött, továbbá, hogy a szegedi építőmunkások szakegylete ekkorra még nem alakult meg.) A helyes összefüggések feltárása, ami szintén követelmény, teljesen hiányzik előadásából. Arról pedig végképp „elfelejt” szót ejteni, hogy az általa említett építőmunkássztrájk eredményét Gaál Endre 1965. évi tanulmányából, illetve 1974. évi forráspublikációjából „kölcsonözte”.

³⁴ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1903. évi április hó 12., 13. és 14-én Budapesten tartott X. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest, 1903. 16. l.

tulajdonította, hogy Szegedről, ahol az 1890-es évek végén jelentős volt az agrárproletárok mozgalma, a kongresszuson senki sem vett részt.³⁵ Ha ez a beállítás túlzott is, bizonyos, hogy a pártvezetőség több segítséget adhatott volna a szegedi szociáldemokrata földmunkások 1902. évi törekvéseihez.

Mivel a hazai szociáldemokraták száma a századfordulót követő években jelentősen gyarapodott és mivel a belpolitikai helyzet — amint majd látni fogjuk — kiéleződött, a párt elérkezettnek látta az időt a választójogi harc fokozására. A korábnál nagyobb tömegek mozgásba hozása érdekében az 1903. évi X. pártkongresszus a program mellett szervezeti szabályzatot is fogadott el.³⁶ A szabályzat azonban csupán megismételte az 1900-ban tartott kongresszus határozatát, kiegészítve azzal, hogy rögzítette a pártnak olyan szervezeti felépítését, amely szerint a szocialista szakmai szervezeteken belül működő szabadszervezetek alkották tulajdonképp a pártszervezetet s ennek élén a szabadszervezetek által választott bizalmi férfiak állottak. Ez a vezetőség a maga kebeléből választott bizalmi útján állt kapcsolatban a központi vezetőséggel.³⁷ A szervezeti szabályzat azonban körülírta a felállítandó megyei szervezetek tevékenységét, ezzel a mozgalomra előrelendítően hatott. A pártvezetőség az 1904-es kongresszushoz intézett jelentésében azt írta: „A pártszervezeti szabályzat különösen a vidéki mozgalom fejlődésére volt nagy hatással, mert kijelölte azokat a kereteket, amelyekben a nagyobb vidéki városok működhetnek és tevékenységüknek nagyobb teret adott”.³⁸

A vidéki pártmozgalom megeléknkülését 1903—1904-ben ennél jobban szolgálta a pártsajtó, a pártvezetők vidéki utazásai és a párt központjától kapott egyéb, a korábnál lényegesen nagyobb segítség. A pártsajtó felhívásait követve a szegedi szociáldemokraták 1903 nyarán újjáalakították a helyi szervezetüket. Június 28-án Süssholtz Sándor, a vasmunkás-szakszervezet helyi csoportjának egyik vezetője tartott egy „nagyon jól látogatott” népgyűlésen több mint háromórás beszédet a tavaszi pártkongresszuson elfogadott programról, a politikai helyzetről, a választójog szükségességéről, a munkások, kigazdák és kisiparosok gazdasági helyzetéről. Beszélt arról is, hogy a függetlenségi párt nem akar a nép érdekeiért harcolni. Előadásának tehát az is célja volt, hogy a kisiparosokat és kigazdákat megnyerje a szociáldemokrata pártnak, kivonja őket a függetlenségi párt befolyása alól. A jelenlevők elfogadták a X. pártkongresszus határozatait, ezek között azt is, hogy a rendes pártadón kívül minden párttag havi 4 fillért fizet a pártközpont költségeinek fedezésére. E tőbblet vállalása alapján újjáalakították a szegedi pártszervezetet. Végül a Marseillaisét énekeltek. A Hódmezővásárhelyen megjelent Alföldi Munkáslapnak a gyűlésről szóló tudósítása szerint a kisiparosok és kigazdák „igen nagy számban voltak jelen.” Ezek is „valamennyien aláeszküdtek a vörös zászlónak s vagy 80-an mindjárt be is léptek a pártszervezetbe.” Forrásaink az 1903. június 28-i gyűlés kapcsán a szegedi pártszer-

³⁵ Uo. 58. l.

³⁶ Uo. 7—11. l. MMTVD III. 127—131. l.

³⁷ A kérdést részletesen tárgyalja KABOS ERNŐ: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek kapcsolatai 1890—1918. Id. mű 79., 92—95. l. Kabos Ernő országos szinten meggyőző adatokkal dokumentálja, hogy nem minden szakszervezeti tag volt szabadszervezeti tag és a szabadszervezeti tagok sem tekinthetők valamennyien szociáldemokrata pártagnak. — A szegedi szabadszervezetekről 1901—1904. között: GAÁL ENDRE 1974. 5., 32., 35. l.

³⁸ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Budapest, 1905. 93. l.

vezet *megalakításáról* beszélnek. A tanulmányunk elején jelzett értelemben a helyi szociáldemokrata szervezet már 1894 tavasza óta — változó intenzitással — működött. Véleményünk szerint tehát nem a pártszervezet megalakítása, hanem a havi 4 filléres többlet pártadó elfogadása alapján *újraszervezése* és szilárdabbá tétele történt meg.³⁹ A gyűlés eredményessége kétségtől kívül hozzájárult a szegedi szociáldemokrata mozgalom megerősítéséhez.

A pártvezetőség ettől kezdve — az országosan fellendülő mozgalom részeként — igen élénk tevékenységet fejtett ki. Ennek megértéséhez tudnunk kell, hogy 1902 őszén a kormány javaslatot terjesztett be a képviselőházban a katonai létszámemelésről. Az imperialista háborúra való készülődésnek e megnyilvánulása ellen a szociáldemokrata párt országos tiltakozó akciót szervezett. Gyengesége azonban a párt állásfoglalásának, hogy hajlandó volt elfogadni a katonai javaslatokat, ha a kormány megvalósítja az általános titkos választójogot. Ez az engedékenység a megalkuvó felfogás következménye.⁴⁰ A függetlenségi párt obstrukciót kezdett a kormány javaslata ellen, az éles viták az uralmonlevők egyes csoportjai közötti ellentétek éleződéseként értékelhetők. De a függetlenségek magatartásában is megmutatkozott az ellenállás-feladására való hajlandóság: késznek mutatkoztak megszavazni a létszámemelést néhány katonai vonatkozású kívánságuk teljesítése esetén. A kormány javaslata elleni — bár más-más célú — harc a két párt közeledését hozta, de együttműködésre nem került sor.⁴¹ A szociáldemokrata párt a kölcsönös együttműködési kísérlet meghiúsulása után egyidejűleg harcolt a kormány és a függetlenségek ellen. Utóbbi esetben azaz a céllal, hogy az ellenzék aktívabb és a demokratikus reformokat előtérbe helyező képviselőházi ellenállásra készítse. A Népszava 1903 nyarán számos cikkben rámutatott, hogy a főkérdés nem a katonai kérdés, nem az ún. nemzeti vívmányok, hanem a népjogokért való harc. Ha ezt vállalja a függetlenségi párt, akkor a szociáldemokraták támogatják.⁴² A szociáldemokrata párt az ún. nemzeti követelésekért folyó parlamenti ellenzéki harcot — a X. pártkongresszuson elfogadott program minimális részében foglaltak szellemében — az általános választójogi követelésért folyó harc medrébe akarta terelni.

E törekvés egyik megnyilvánulása volt a szegedi pártszervezet által 1903. augusztus végén Bokányi Dezső részvételével megrendezett népgyűlés, amelynek mintegy 600—800 résztvevője — Bokányi javaslatára — határozatban szólította fel a függetlenségi képviselőket az általános választójogért való harcra.⁴³ Minthogy azonban a függetlenségi párt nem volt hajlandó a parlamentben a katonai követelések elé helyezni a választójogi reform követelését, 1903 szeptemberétől a szociáldemokrata párt rendkívül élesen kezdte támadni a függetlenségi pártot. 1903 őszén Szegeden is több ilyen népgyűlést tartott a pártvezetőség. A legjelentősebbek szeptember 27-én és november 8-án voltak. Mindkét gyűlés szónokai (az utóbbin ismét Bokányi Dezső)

³⁹ A gyűlés leírásának forrásai: Szegedi Napló, 1903. június 30. Szociáldemokraták alakulása Szegeden. Népgyűlés a Valéria téren. Népszava, 1903. július 4. Gyűlési tudósítás. A szegedi... Alföldi Munkáslap, 1903. július 3. Hírek. Hát Szegeden hogy állunk?

⁴⁰ DOLMÁNYOS ISTVÁN: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901—1904). Id. mű 205—206. l.

⁴¹ Uo. 207—210. l.

⁴² Népszava, 1903. augusztus 18. A függetlenségi párt és a népjogok.

⁴³ Szegedi Napló, 1903. augusztus 25. Szociáldemokraták népgyűlése a Valéria téren.

emlékeztettek arra, hogy a függetlenségek a választások idején — demagógiából — ígéretet tettek a választójogi reformért való harcra, de azóta nem törődnek a nép jogfosztottságával és nyomorával. Bokányi „gyönyörű, megható beszédét többszöri éljenzés kísérte”. A szónokok a függetlenségek népellenségével szembeállították a szociáldemokrata párt céljait, s a szocialista szervezkedés érdekében agitáltak. Nem feledkeztek meg a kormány magatartásának leleplezéséről sem. A hadügyminiszter ugyanis úgy határozott, hogy amíg a parlamenti ellenzék folytatja az obstrukciót és nem szavazza meg a katonai létszámemelést, s nem mond le az ún. nemzeti követelésekről, a szolgálati idejüket már letöltött és leszerelendő katonákat visszatartja.⁴⁴ A szegedi szociáldemokrata gyűlések a nép nevében élesen tiltakoztak e lépés ellen.⁴⁵ A hadügyminiszteri sakkhúzás csapást mért a függetlenségi pártra, amely megkísérelte elkerülni a vereséget oly módon, hogy a befolyása alatt álló városi és megyei törvényhatóságok útján feliratokban tiltakozott a miniszter törvénytelen lépésének megakadályozása érdekében. A szociáldemokrata párttal való együttműködésre is tett lépéseket, mert a párt mögött álló munkástömegek társadalmi súlyát is szerette volna felhasználni a katonák visszatartása elleni harcban.⁴⁶ A függetlenségi Szegedi Napló is az akcióegység mellett volt ezekben a napokban, amit bizonyít a szeptember 27-i gyűlést beharangozó szeptember 23-i cikke. E szerint a népgyűlésen szóba kerül a függetlenségek és szociáldemokraták egysége a kormány elleni harcban. A gyűlés szónokai azonban nem a függetlenségek, hanem a nép érdekei alapján bírálták a kormány tervét és állást foglaltak a demokratikus követeléseket továbbra is mellőző, tehát csupán az úri „alkotmányt” védelmező függetlenségek ellen. A szociáldemokrata párt tehát — bár elítélte a hadügyminiszter önkényes és a néptömegek kárára tett intézkedését — kitarzott eredeti álláspontja mellett, nem volt hajlandó támogatni a függetlenségi pártot, amíg az a választójogért való parlamenti harcot nem vállalja.

A pártnak ez az álláspontja világosan kitűnt az 1903. október 6—7-i szegedi események értékelése során is. Október 6-ára virradó éjjel — a szegedi függetlenségi vezetők megbízásából — visszatartott katonák koszorút helyeztek a Kossuth szoborra. A katonai kerületi parancsnok kiküldte megbízottjait, akik a délelőtt folyamán leszedték a koszorút és a városi rendőrségnek beszolgáltatták, kérve a koszorúzóknak ki nyomozását. A függetlenségi helyi sajtó által a közös hadsereg ellen már hónapok óta felizgatott szegediek a nemzeti kegyelet megsértésének tekintették a katonai parancsnok önkényes eljárását. A függetlenségi vezetők a rendőrségtől a koszorút visszavették a szoborra, amit azonban a katonai parancsnok délután ismét eltávolíttatott. A koszorúval a laktanyába visszavonulni akaró szakaszt azonban a szobor körül összegyülekezett tömeg egy része kővel dobálni kezdte, mire a katonák szuronyt szegezve rájuk támadtak és szétverték őket. Este tüntető csoportok kővel bezúrták a Mars téri laktanya ablakait; ekkor szuronyos katonák rohantak ki, sortűz is dörrent és 5 súlyos sebesült maradt a helyszínen. A helyi függetlenségi vezetők nem akarták a tömegek aktív fellépését és már délben csillapítani akarták az elégedetlenkedőket,

⁴⁴ Uo., 1903. szeptember 5. A bécsi copf baja.

⁴⁵ A szeptember 27-i népgyűlésről: Népszava, 1903. október 1. Gyűlési tudósítás. Szeged. Szegedi Napló, 1903. szeptember 29. Szociáldemokraták gyűlése Szegeden. A november 8-i népgyűlésről: Népszava, 1903. november 14. Gyűlési tudósítás. Szegeden... Szegedi Napló, 1903. november 10. Szociáldemokraták gyűlése Szegeden.

⁴⁶ Szegedi Napló, 1903. szeptember 5. A bécsi copf baja.

de a vezetés kicsúszott a kezükből. A helyi szociáldemokrata vezetőség — annak ellenére, hogy a városban katonai őrzékek cirkáltak — éjjelkor tüntetést rendezett a Szegedi Napló szerkesztősége előtt az általános választójog mellett.⁴⁷

Kossuth Ferenc az események hírére táviratban hívta fel Szeged népét a rend és nyugalom megóvásáért, s azt állította, hogy ha nem alkotmányos úton keresi az őt ért sérelem orvoslását, méltatlanná válik a nemzet büszkesége elnevezésére.⁴⁸ Am a tüntetések október 7-én este továbbfolytatódtak. A „legalsóbb néposztályhoz” tartozó „gyülelés népség” kövekkel bezúta a MÁV üzletvezetőség és a Szeged-Csongrádi takarékpénztár palotájának ablakait. A tüntetőkre gyalogos és lovasrendőrök, valamint katonai alakulatok támadtak, percek alatt sok sebesülés és letartóztatás történt.⁴⁹ Az eset kapcsán a szociáldemokrata párt központi lapja a szegedi függetlenségi vezetők gyávaságát hangsúlyozta; a háttérből szervezték a koszorúzási heccet s azután — mint a Szegedi Napló cikkei is igazolják — minden felelősséget a katonaságra hárítottak, az események egyetlen okául azt jelölték meg, hogy a függetlenségi párt katonai követeléseit nem elégítették ki. A Népszava azt ajánlotta a függetlenségieknek, hogy tanulják meg az esetből: nem az a baj, hogy nem magyar vezényeltű a katonaság, hanem az, hogy egyáltalán van katonaság. Követelte, hogy szolgálják a nép javát úgy, hogy a demokratikus jogokért küzdenek. Ezzel gyengíthetik az önkényeskedő katonaság hatalmát. A párt tehát ezt az esetet is felhasználta a demokratikus reformok melletti agitációra és elutasította a csupán katonai követelések melletti állásfoglalását.⁵⁰

A szegedi pártvezetőség 1904-ben fokozta a tömegek politikai nevelését és mozgósítását. 1904. február 14-én a fővárosban és vidéken 98 gyűlést tartott a párt; 200-at jelentett be, de a bejelentések több mint felét a hatóság nem vette tudomásul.⁵¹ Az országos mozgalom Tisza István belügyminiszter körrendelete ellen tiltakozott, amelyik január közepén felhívta a főispánokat a munkásgyűlések betiltására.⁵² A szegedi gyűlésen is az egyesülési és gyülekezési jog addig meglévő morzáinak elrablása ellen tiltakozott a munkásság.⁵³ A rendőrség azonban nem sokat törődött e tiltakozásokkal: az 1904-ben Szegeden is erősen fellendült mozgalmak nehezítése, letörése céljából több bejelentett munkásgyűlést nem vett tudomásul és a szervezők ellen megtorlást alkalmazott. Ábrahám Mátyás, a pártvezetőség elnöke pl. 1904. április 26-ra népgyűlést jelentett be, amelyet a vezetőség a Valéria téren akart megrendezni. A főkapitány azonban megtagadta az engedélyt. A gyűlés idejére — nehogy a munkások a tilalom ellenére is megtartsák azt — katonai karhatalmi készültséget kért, a gyűlés bejelentőjét pedig előzetes letartóztatásba helyezte „sztrájkra való izgatás és egyéb bűncselekmények miatt”. Ábrahám Mátyást 30 napi elzárásra és 200 K pénzbüntetésre ítélték.⁵⁴ Mindezek ellenére azonban 1904-ben a városban megtartott munkásgyűlések száma

⁴⁷ Uo., 1903. október 6. Külön kiadás. Katonai merénylet Szegeden.

⁴⁸ Uo., 1903. október 7. Rendkívüli kiadás. Kossuth Ferenc Szeged népéhez.

⁴⁹ Uo., 1903. október 8. A nemzet szeme Szegeden.

⁵⁰ Népszava, 1903. október 8. Szemle. A szegedi sortűz. 1903. október 10. Katonai uralom.

⁵¹ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Id. mű 10. l., valamint a pártvezetőség jelentése az 1904. évi pártkongresszushoz. MMTVD III. 185. l.

⁵² A körrendelet szövegét közli MMTVD III. 181. l.

⁵³ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Id. mű 10. l.

⁵⁴ CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1904—2342. sz. A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Id. mű 441. l.

(az 1902. évi 4-gyel szemben) 41-re emelkedett.⁵⁵ E gyűléseken résztvevők legnagyobb része a szakmai szervezetekben tömörült munkás volt. A helyi szakmai csoportokban is vezető szerepet játszó személyek voltak pártvezetőségi tagok is. Példamutatónan igyekeztek tehát megvalósítani az 1900-as pártkongresszus ama határozatát, hogy a szakegyleti tagok a pártmozgalomban is tevékenykedjenek. A politikai gyűlések kezdeményezői, előadói, ha nem fővárosi előadó beszélt, rendszerint valamelyik szakegylet vagy helyi csoport vezetői közül kerültek ki. A pártszervezet elnöke 1904-ben Ábrahám Mátyás volt, aki egyben a szabók szakszervezete helyi csoportjának is elnöke. A pártszervezetet újjáalakító 1903. június 28-i gyűlés előadója Süssholtz Sándor, a vasas csoport vezetőségének tagja stb.⁵⁶ Természetes tehát, hogy a párt rendezvényein elsősorban a szakmai csoportokban tömörült munkások vettek részt, a mozgósítás a szakmai szervezeteken keresztül történhetett a legegyszerűbben és legeredményesebben. Az 1904. évi jelentős szegedi szakmai fejlődés⁵⁷ lehetővé tette a gyűlések látogatottságának fokozását. A párt központi vezetőségének a korábbinál erőteljesebb irányító tevékenysége (ami egyes vezetőségi tagok többszöri szegedi látogatásában, agitációs beszédeiben is kifejezésre jutott) a megelőzőnél élénkebb tevékenységre indította a helyi vezetőséget, ami többek között a népgyűlések számának említett nagymérvű növekedésében is megmutatkozott.

A központi irányítás 1903-tól megfigyelhető erősödésével függött össze az is, hogy a pártszervezet fokozta agitációs és propaganda munkáját a földmunkások körében. Az 1903-as kongresszus után a pártvezetőség — a földmunkás mozgalom elhanyagolása miatt kapott kritikát megszívlevélve — ezentúl valamivel nagyobb figyelmet szentelt a mezőgazdasági munkások ügyének.⁵⁸ A szegedi vezetőségnek a mezőgazdasági munkások körében végzett 1903—1904. évi munkáját mutatja, hogy a városban és a környékbeli községekben is rendezett az agrárproletárok számára gyűléseket, amelyeken kiküldöttei a párt programját magyarázták és a munkások teendőit ismertették. 1903. július 9-én Süssholtz Sándor Horgoson tartott népgyűlésen beszélt a „Közállapotaink Magyarországon és Mit akarnak a szociáldemokraták?” c. napirendről, a jelenlevők zajos helyeslése mellett.⁵⁹ 1904 novemberében Algyőn volt szociáldemokrata népgyűlés.⁶⁰ 1904. október 18-ára pedig Szegeden a Szent István téri Kocsis-féle vendéglőben „a kisgazdák és földművelő munkások” részére hirdettek gyűlést.⁶¹

A pártvezetőség a tudományos szocializmus alapvető tanításainak a munkásokkal való megismertetése céljából 1903 decemberében előadásorozatot indított. A hét előadásból álló sorozatban ismertették az osztályharc, a társadalmi forradalom és eszközei, a történelmi materializmus, a szocializmus lényege, a magántulajdon, az állam és a család keletkezése stb. témaköröket. E kérdéseknek a munkások előtt tör-

⁵⁵ Az 1902-re vonatkozó adatot CsmL Szeged KIB ir. között található havonkénti polgármesteri jelentések alapján állapítottuk meg. Az 1904-es adat: A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Id. mű 437. l.

⁵⁶ Süssholtz Sándorról lásd GAÁL ENDRE 1965. 33. l.

⁵⁷ Uo. 39—40. l.

⁵⁸ Ezt igazolja többek között az is, hogy a Népszava 1903-as évfolyama jóval több hirt és cikket közöl a mezőgazdasági munkásokról, mint az előző évfolyam.

⁵⁹ Népszava, 1903. augusztus 8. Gyűlési tudósítás. Horgoson...

⁶⁰ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Id. mű 124. l.

⁶¹ Népszava, 1904. október 10. Gyűlések.

tént megvilágítása a szocialista öntudat fejlődését, a munkásmozgalom céljának megértését, ezen keresztül az osztályharc elősegítését szolgálhatta.⁶² Az 1903 decemberben indult tanfolyammal kapcsolatos adataink nagyon hiányosak; nem teszik lehetővé annak pontos megállapítását, hogy az előadássorozat mennyiben érte el célját. Az elméleti kérdések iránti érdeklődés jelentkezését bizonyítja azonban, hogy pl. a nyomdászszakegylet szegedi csoportjának 1904. január 24-i évi rendes közgyűlésén a szocializmus kérdéseiről vitatkoztak.⁶³

A pártvezetőség az agitáció és propaganda hatékonyságának növelése, ennek segítségével az öntudatos munkások számának gyarapítása, a párt által vezetett harc erejének növelése céljából 1904-ben — a munkások és kisemberek körében igen elterjedt Szegedi Friss Újság ellensúlyozására — „krajcáros napilapot” akart kiadni.

A Szegedi Friss Újság 1900. májusában indult és a fővárosi Friss Újság mintájára nagy és hangzatos címszavakkal, főleg szenzációkat tálaló híreket és történeteket adott olvasóinak. Ez az újság olcsósága és a szegények melletti szavai miatt az egyszerű munkások, kisiparosok, alkalmazottak és kisparasztok kedvelt olvasmánya volt. Objektíve elterelte a figyelmet az osztályharcról, a fennálló viszonyok elleni harcról, tehát nehezítette a szocialista munkásmozgalmat. A pártvezetőség által kiadni szándékozott krajcáros napilap a Szegedi Friss Újság olvasóinak egy részét bizonyára a szociáldemokrácia táborába hozta volna, mert — ellentétben a Friss Újsággal — azt is megmutatta volna, hogyan lehet a helyzetet megváltoztatni. A helyi krajcáros pártlap tervét az 1904. évi pártkongresszuson az egyik szegedi küldött, Ábrahám Mátyás ismertette.⁶⁴ Az 1903-ban elfogadott szervezeti szabályzat értelmében kérte a lapkiadáshoz a központi vezetőség hozzájárulását. Már az 1903-as pártkongresszuson a szervezeti szabályzat tárgyalásakor arról is folyt vita, hogy célszerű-e, ha vidéki szervezetek lapot adnak ki. Garami Ernő határozottan megmondotta, hogy helyi lapok kiadása a „különválás”, a pártvezetőség politikai irányvonalától való elszakadás, azzal szembehelyezkedés lehetőségét rejtje magában, amellettkonkurrenciát csinál a Népszavának, ami a pártot anyagilag is súlyosan érinti. Mindezek miatt csak a pártvezetőség engedélyével és szigorú ellenőrzése mellett szabad helyi pártlapot kiadni.⁶⁵

Az 1904-es kongresszuson a pártvezetőség nevében Garami Ernő — a szegedi javaslat kapcsán — lényegében ugyanezt ismételte meg. A kongresszus végül a központi vezetőség többségi álláspontját fogadta el, ami azt jelentette, hogy nem adott engedélyt a szegedi szervezetnek a lap kiadására.⁶⁶ Ez a határozat nem használt a szegedi és környékbeli munkásmozgalomnak; az 1898—1899-ben kiadott Munkáslap példája is igazolja, hogy a helyi pártsajtó segítségével — ha annak megfelelő színvonalát biztosítják — az agitáció és propaganda nagyobb eredményeket érhet el. A párt

⁶² Szegedi Napló, 1903. december 20. Szegedi szociáldemokraták mozgalma. Szegedi Friss Újság, 1903. december 29. Munkástanfolyamok.

⁶³ A közgyűlésről szóló beszámolót közli GAÁL ENDRE 1974. 41. l. A tudósítás azonban csupán egyetlen mondat erejéig utal a polémia tényére, lényegéről nem tájékoztat.

⁶⁴ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Id. mű 169. l.

⁶⁵ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt... X. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Id. mű 63—64. l.

⁶⁶ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Id. mű 174. l.

vezetői tehát a helyi lapok kiadásának ellenzésével objektíve nehézségeket is támasztottak a vidéki mozgalom fejlődésében.⁶⁷

A pártkongresszuson a negyedik napirendi pont (a pártszervezetek kiépítése) keretében tárgyalták a szegedi szociáldemokrata szervezet 11-es bizottságának indítványát, amely szerint „minden városban, ahol több szakegyesület van, szakszervezeti bizottság létesítésék, melynek hivatása a munkások szolidaritását fejleszteni és a szervezetlen szakmákat szervezni.”⁶⁸ A javaslat célja nyilvánvalóan az volt, hogy a párt munkájának hatékonyságát egy-egy városban a pártvezetőség irányításával működő szakszervezeti bizottság útján a szakmai szervezeteken keresztül is fokozzák. Ezzel magyarázható, hogy a pártkongresszushoz terjesztette elő javaslatát a szegedi szervezet. A kongresszus e javaslatot a megválasztandó pártvezetőség hatáskörébe utalta.⁶⁹ A szegedi pártvezetőség kezdeményezésére 1904 őszén — a vidéki szakszervezeti bizottságok sorában a legelsőik között — megalakult a helyi szakszervezeti bizottság, Süssholtz Sándor elnök és Révész Sándor titkár vezetésével. A bizottság tagjai is valamennyien a helyi szocialista mozgalom zászlóvivői voltak (Stettner Lajos, Gaál István, Kurucz István, Schwartzberg Ferenc).⁷⁰ Ez a bizottság tehát hatékonyan segíthette megvalósítani az 1904 decemberében tartott III. szakszervezeti kongresszusnak azt az elvi állásfoglalását, hogy a szakszervezeti és a pártmozgalom párhuzamosan haladjon előre és a szakszervezetek neveljék tagjaikat szociáldemokratává.⁷¹

A szegedi szociáldemokrata mozgalom 1904-ben bekövetkezett számottevő szervezeti fejlődésének bizonyítéka, hogy 1904 decemberében a város három kerületében is alakult pártvezetőség. December 4-én mintegy 150 résztvevővel az alsóvárosi, december 11-én kb. 100 résztvevővel a rókusi és december 18-án kb. 140 résztvevővel a felsővárosi szervezet jött létre. Mindegyik gyűlés napirendje a szociáldemokrata párt céljainak ismertetése és a pártszervezet megalakítása. A szónokok tehát felhasználták ezeket a szervező gyűléseket is az agitációra és propagandára.⁷²

Az 1903-as pártkongresszus után — a szervezeti szabályzat értelmében — megkezdődött a megyei pártszervezetek, majd ezek létrehozása után a kerületi szervezetek alakítása. A gyors ütemben fejlődő vidéki szociáldemokrata mozgalom közvetlen irányítása a párt központi vezetőségének egyre nagyobb gondot okozott. Ezért merült fel — külföldi, elsősorban osztrák példa nyomán — az agitáció decentralizációjának gondolata. Az 1903-as szervezeti szabályzat ennek megfelelően írta elő a megyei és kerületi szervezetek létesítését. A megyei szervezetek abban a városban működtek, ahol a megyében legerősebb volt a mozgalom. A Csongrád megyei szervezet központja ezért Szegeden lett. Itt tartották meg 1903 karácsonyán a megyei

⁶⁷ A pártvezetőség álláspontja — akárcsak a kongresszusi küldöttek nézete — nem volt egységes ebben a kérdésben sem. Voltak olyan pártvezetőségi tagok és kongresszusi küldöttek, akik a vidéki pártsajtó fejlődésének elősegítése mellett foglaltak állást. A különböző nézetekről említést tesz BUCHINGER MANÓ: *Küzdelem a szocializmusért* I. köt. A magyar munkásmozgalom hőskora. Népszava Könyvkiadó, Budapest, é. n. 133. l.

⁶⁸ GAÁL ENDRE: 1974. 65. l. A dokumentum szövegét a helyi szakszervezeti bizottságokkal kapcsolatos részletes szerkesztői jegyzet kíséri.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo. 65—66. l.

⁷¹ GAÁL ENDRE 1965. 41. l.

⁶⁹ Uo.

⁷² CsmL Szeged polgm. eln. ir. 1905—99. sz.

szervezetek küldöttei az alakuló értekezletet.⁷³ 1903-ban mindössze 5 megyei szervezet és 3 kerületi szervezet jött létre. A Csongrád megyei szervezet megalakítására irányuló törekvés tehát a legelsőkhöz tartozott. Az alakuló értekezletről semmi közelebbit nem tudunk. Arra sincsenek adataink, hogy a megyei szervezet 1904 folyamán működött volna. A párt központi vezetősége azonban 1904-ben gondot fordított a megyei szervezetek megalakítására, illetve a már megalakultak működésének erősítésére. A helyi vezetőségekhez küldött felhívásában 1904. december 25–26-át jelölte meg a megyei értekezlet időpontjával.⁷⁴

A Szegeden rendezett 1904. évi Csongrád megyei értekezletet a Fekete Sas utca 11. szám alatti Hétválasztó kávéházban tartották, összesen 23 küldöttség mintegy 100 főnyi tagjának jelenlétében.⁷⁵ Legfontosabb határozatai a megyei pártszervezet felállítását, a megyei szociáldemokrata agitáció fejlesztését, a szervezett munkások számának gyarapítását, valamint a munkások harcának magasabb szintre emelését, a gazdasági és politikai harc összekapcsolását szolgálták. A Csongrád megyei szervezet — amelyhez egész Csongrád megye és a megyével határos községek tartoznak — ügyeinek intézését a szegedi pártvezetőségre bízta. Ennek „kötelessége minél számosabb községben szervezetet létesíteni, azok működését ellenőrizni és támogatni”. Kimondotta, hogy a megyei szervezet működésére a szociáldemokrata párt 1903. évi szervezeti szabályzata az irányadó. (Ennek 6—9. §-a foglalkozik a megyei szervezetek kiépítésével és működési elveivel.) A megyei vezetőség tagjai Stettner Lajos, Répásy Sándor, Kerekes Mihály, Groszmann Jenő, Süssholtz Sándor, dr. Balogh Géza, ifj. Szöllősi György, id. Szöllősi György, Széll Mihály, Láda János, Kiss Ferenc lettek. Valamennyien szegedi szociáldemokraták és közülük többen a helyi szakszervezeti csoportokban is vezető szerepet tölthettek be: Groszmann Jenő a nyomdai munkások, Süssholtz Sándor a vas- és fémmunkások, ifj. és id. Szöllősi György az építőmunkások, Széll Mihály a festőmunkások, Kerekes Mihály a földmunkások szervezetében.

Az ipari munkásság és az agrárproletariátus közötti szövetség megvalósításának gondolata vezérfonalként húzódott végig az értekezleten. Minden ipari munkásnak, de különösen azoknak, akik épületeken vagy szerelésnél földmunkásokkal dolgoznak együtt, kötelességévé tette, hogy a földmunkások között „a lehető leghevesebb agitációt” fejtsek ki. Ugyanez a kötelessége a már szervezett földmunkásoknak is. Kidolgozta a mezőgazdasági és földmunkások munkarendjét, amely az 1898-ban megállapított követelések nyomán haladt. A napszámbérek díja 18 éven felüli férfiaknak óránként 24 fillér, kubikosok, alapások, csatornaások és mindazok, akik emelő munkát végeznek (pl. zsákolók) óránként 40 f-t kapjanak, az aratók járandósága 1 kat. hold aratásáért 100 kg búza, egy pár arató heti ellátására még 30 liter búza, 3 kg jó szalonna, 3 liter jó pálinka és 1 1/2 kg só. Az aratók e bérért semmiféle egyéb munkát nem kötelesek a munkáltatónak teljesíteni.⁷⁶ E feltételek lényegesen kedvezőbbek voltak

⁷³ Pártvezetőség jelentése az 1904. évi pártkongresszushoz. MMTVD III. 192. l. — Az értekezlet kezdeményezője Ábrahám Mátyás, a szegedi szervezet elnöke volt. (Népszava, 1903. december 10. Pártügyek. A szegedi pártszervezet...)

⁷⁴ A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1904. évben. Id. mű 212. l.

⁷⁵ A küldöttségek, a tanácskozás résztvevőinek létszáma és a határozat szövege: GAÁL ENDRE 1974. 67—69. l.

⁷⁶ Az előző jegyzetben említett dokumentum nem tartalmazza a munkarend tételeit. Az a rendőrség 1904. évi szocialista mozgalmakról szóló nyomtatott jelentésének 201—202. l. olvasható.

a munkás szempontjából, mint amit a szokásos egyezségek biztosítottak. 1905 nyarán pl. a mezőgazdasági átlagos férfi napszámber (ellátás nélkül) Szegeden 2,30 K volt, míg a megyei szervezet bérskálája szerint ugyanannak a munkásnak a napi keresete (12 órás munkaidőt alapul véve) 2,80—4,80 K között mozgott volna. A megyei munkarend szerint az aratók részesedése (a terméstől függően) 1/7-ed, 1/10-ed rész lett volna, szemben pl. a Csanád megyei ekkori szerződésekkel, amelyek csupán 1/13-ad, 1/14-ed részt biztosítottak (a heti ellátási járulék mellett) és a munkásokat az aratás mellett robot szolgálatra is kötelezték.⁷⁷ A munkarendtervezet ismertetett fontosabb tételei is igazolják, hogy az abban megállapított követelések jól szolgálták a mezőgazdasági és földmunkások gazdasági helyzetének megjavítását és ezen keresztül a szociáldemokrata párt körükben való befolyásának növelését.

Az értekezlet a megyei szervezet a részére fizetendő pártadó megállapításával azt akarta elérni, hogy az agitáció számára biztos anyagi alapot teremtsen, hogy a szociáldemokrata felvilágosító, szervező és nevelő munka anyagi nehézségeit elhárítsa. A határozat szerint a párttagok közül az ipari munkások a párt központja számára havi 4, a megyei szervezet számára havi 8 fillért, a földmunkások a központ számára havi 4, a megyei szervezet számára havi 6 fillért fizetnek.

A megyei értekezlet a munkásság osztályharcának fejlesztése céljából — az 1900. évi pártkongresszus határozatának megfelelően — kimondotta, hogy „minden egyes elvtársnak a gazdasági és politikai harcban egyforma lelkesedéssel kell részt venni. A politikai pártszervezetnek kötelessége minden befolyását érvényesíteni a gazdasági szakszervezetek erősítésére, viszont a szakszervezetek vezetőségei kötelesek a politikai harcot teljes erejükből támogatni.” Ez a határozat elvileg helyes volt. Segítette a szakmai szervezkedés növekedését és azt, hogy a szakszervezeti csoportok politikai kérdésekkel is foglalkozzanak. De a szociáldemokrata párt gyakorlatából szükségképp következett, hogy a gazdasági követelésekért folyó harcnak a demokratikus részkövetelésekért folyó politikai harccal való kapcsolatára gondoltak.

1904 végére a város szociáldemokrata politikai mozgalma kilábal abból a súlyos helyzetből, amelybe 1899 tavaszán jutott. Különösen az 1903. évi, a magyarországi szociáldemokrata mozgalom történetében oly jelentős X. pártkongresszus után, a párt központjának fokozott segítségével szervezetileg megerősödött, mindinkább átfogta a megyei munkásmozgalmat, amit a megyei pártszervezet Szegeden történt létrehozása is bizonyít. Az 1903 nyári kormányválság idején erőteljesen hallatta hangját; a párt központi vezetőségének segítsége azonban megóvta attól, hogy a polgári ellenzék uszályhordozójává váljék. Tömegmozgósító munkája nem volt olyan eredményes, mint 1898-ban, de a pártmunka változatosabb, többoldalúbb lett. A propagandában,

⁷⁷ Az 1905. évi átlagos nyári férfi napszámberre lásd: A m. kir. kormány 1905. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum, Budapest 1906. 86—87. l. — A 2,30-as szegedi mezőgazdasági napszámber jóval kedvezőbb volt, mint pl. a Békés megyei. Ebben az összefüggésben nézve különösen kitűnik, hogy a Csongrád megyei szervezet követelése nagyon jelentősen emelte volna az akkoriban szokásos átlagos napszámberet. A szegedi és környékbeli mezőgazdasági munkások aratásra többnyire más megyékbe, pl. Csanád megyébe is szerződtek. Az ottani szerződési feltételekre lásd: GÖRÖG JÓZSEF: Adatok a Csanád megyei mezőgazdasági munkások helyzetéhez és mozgalmaihoz a XX. század elején. Különlenyomat a Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyvéből. Szeged, 1961. 106, 116—128. l. DR. SZABÓ FERENC: A battonyai részesmunkások helyzete a századfordulón. Battonyai füzetek 5. sz. Kiadja a Battonyai községi tanács V. B. és a József Attila művelődési otthon helytörténeti szakköre. Battonya, 1964. 6—7., 19—53. l.

úgy tűnik, ekkor már a korábbinál nagyobb súlyt kapott a szocialista propaganda. Ezt szolgálta a Tolsztoj asztaltársaság és az 1903 decemberében indított tanfolyam is.

A szegedi pártszervezet megfelelt azoknak a feladatoknak, amelyeket a párt vezetősége ezekben az években támasztott a helyi vezetőségek iránt. Kétségtelen fejlődését, erősödését a közigazgatási és rendészeti hatóságok 1903-tól kezdve ismét fokozódó erőszakos intézkedéseivel, a függetlenségi és szabadelvű újságok hasábjain jelentkező polgári eszmei hadjáratral szemben érte el, ami fokozza az eredmények értékét. A sok osztálybékét hirdető 1900—1904 közötti helyi újságcikk közül megemlítjük a Szegedi Híradó 1902. január 4. számának A magyar Trade Unions c. írását.⁷⁸ Ez a cikk a politikamentes, „régí” angol Trade Unionokat állítja követendő példagyanánt a szegedi munkások elé, mert — amint mondja — e szervezetek elősegítették tagjaik anyagi jólétét. Ezért a trade unionisták körében „...sohasem tudott általánosan érvényesülni ama botorul felállított ellentét, mely tőke és munka között léteznék”. A bernsteini revizionizmust, mint a munkások számára legelőnyösebb elméletet méltatja, hangoztatva, hogy a munkások „a forradalmi eszme cáfolatát mindenhol tapasztalhatják”, elsősorban Németországban, ahol ezt Bernstein és Vollmar végezte el, s ahol „a revolúció helyett az evolúció már meglehetősen el van ismerve és a szociáldemokrácia nemzeti demokráciává változik át”. A munkások szervezkedése tehát, ha már elkerülhetetlen, az osztályegyüttműködés alapján, a burzsoázia vezetése és érdekei alapján menjen végbe. E cikk annak is bizonyítéka, hogy a revizionizmust a burzsoázia már akkor igyekezett Szegeden is felhasználni a marxizmus és az ennek alapján álló munkásmozgalom ellen.

A szegedi mozgalomnak különösen 1903—1904-ben megfigyelhető, erősen felfelé ívelő tendenciája előkészítője volt az 1905—1906. évi politikai válság éveiben vívott nagy harcoknak.

⁷⁸ Részletes elemzéssel közli GAÁL ENDRE 1974. 13—15. l.

RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

BmL	Békés megyei Levéltár
CsmL	Csongrád megyei Levéltár
CsmL Szf	Csongrád megyei Levéltár szentesi fióklevéltára
főisp. ált. ir.	főispáni általános iratok
GAÁL ENDRE 1965.	GAÁL ENDRE: A szegedi ipari munkásság 1905 előtti szocialista szakmai szervezkedésének néhány kérdése. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus XIX. Szeged, 1965.
GAÁL ENDRE 1972.	GAÁL ENDRE: Válogatott dokumentumok a szegedi ipari munkások szocialista szakmai szervezkedésének történetéből 1890—1900. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus XLII. Szeged, 1972.
GAÁL ENDRE 1974.	GAÁL ENDRE: Válogatott dokumentumok a szegedi ipari munkások szocialista szakmai szervezkedésének történetéből 1901—1904. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus L. Szeged, 1974.
Id. mű	Idézett mű
ir.	iratok
KIB	Közgazgatási Bizottság
MMTVD II.	A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai. II. köt. 1890—1900. Összeállította ERÉNYI TIBOR és S. VINCZE EDIT. Szikra Könyvkiadó. Budapest, 1954.
MMTVD III.	A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai III. köt. 1900—1907. Összeállította ERÉNYI TIBOR, MUCSI FERENC, S. VINCZE EDIT. Szikra Könyvkiadó. Budapest, 1955.
I.	lap
I. sz.	levéltári szám
m.	megye
Ny Sz	A Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete
OL	Magyar Országos Levéltár
PI Arch.	Párttörténeti Intézet Archivuma
polgm. eln. ir.	polgármesteri elnöki iratok
Uo.	Ugyanott
Vadnay ir.	Dr. Vadnay Andor főispánnál maradt iratok (1880—1903)

KÉPEK JEGYZÉKE

1. Pollák Béla (A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum gyűjteményéből)
2. A Munkáslap második számának címlapja
3. A Munkáslap harmadik számának címlapja
4. Pollák Béla és társainak bejelentése népgyűlés tartásáról

DIE TÄTIGKEIT DER SOZIALDEMOKRATISCHEN PARTEIORGANISATION
IN SZEGED VOM ANFANG DER 1890er JAHRE BIS ZUM ENDE
DES JAHRES 1904

Die Studie analysiert die Vorbedingungen der Gründung der Parteiorganisation. Eine grosse Aufmerksamkeit wird der Klärung der gesellschaftlichen Basis der Organisation sowie der Darstellung der klassenkämpferischen Bewegung, die sich 1894 ferner 1898—1899 unter der Führung von Béla Pollák entwickelt hatte, gewidmet. Ab 1894 war die Tätigkeit der Parteiorganisation kontinuierlich. Ihre Tätigkeit war 1898—1899 am erfolgreichsten. In dieser Zeit galt sie als die führende Kraft der Parteibewegung des Komitats. Die Dokumentation und die gründliche Analyse erbringen Beweise dafür, dass Polláks Tätigkeit sowie das damalige Wirken der Parteiorganisation innerhalb der heimischen sozialistischen Bewegung in den Vorgang der sich von Anfang an zeigenden klassenkämpferischen Richtungen hineinpasste, sie gilt als Bindeglied zwischen den klassenkämpferischen Gruppen der ersten Hälfte der 1890er Jahre und den Oppositionsrichtungen nach der Jahrhundertwende. Die Studie verfolgt neben den Erfolgen der praktischen organisatorischen Tätigkeit — in erster Linie auf Grund der Artikel des monatlich erscheinenden Mitteilungsblattes „Munkáslap“ (Arbeiterblatt) — die theoretischen Stellungnahmen der Gruppe Pollák und stellt auch ihr geistiges Antlitz dar. In Verbindung damit weist sie auf die Zusammenwirkungsinitiativen mit der Unabhängigkeitsfraktion des Parlaments im Kampfe für die Demokratisierung des bestehenden Systems hin. Die Ergebnisse der Studie zeugen dafür, dass die sozialistische Bewegung die bedeutendsten Erfolge auf dem Gebiet der Organisation und Erziehung der Massen erst dann erzielen konnte, als sie ihre Tätigkeit auf Grund des folgerichtigen Klassenkampfes entfaltet hatte. Die Zerschlagung der Pollákschen Gruppe im Jahre 1899 hatte den Rückfall der örtlichen sozialdemokratischen Bewegung zur Folge.

Die Periode von der Jahrhundertwende bis zum Ende des Jahres 1904 ist die Zeit der allmählichen Verstärkung der lokalen Parteibewegung, die besonders vom Sommer 1903 an auffällt. In den Jahren 1901—1902 war der örtliche Vertrauensmann der Partei bestrebt, sich auf die unmittelbare Hilfe der Parteizentrale stützend die Parteibewegung auszubreiten. Diesem Vorhaben dienten u.a. die Kandidatenstellung im Jahre 1901 in Szeged, die Gründung des sozialistischen Selbstbildungsvereins „Tischgesellschaft Tolstoi“ sowie Anregungen zu Aktionen zur Minderung der Arbeitslosigkeit. Auch in Szeged wurde das Zusammenwirken der oppositionellen Fraktionen des Parlaments mit den Sozialdemokraten im Zeichen des Kampfes gegen die Erhöhung der militärischen Kosten angestrebt. Nach dessen Scheitern führte die SDP auch örtlich heftige Angriffe gegen die nationalisistische Demagogie der Unabhängigen. 1904 kam es in der Bewegung im Laufe des Kampfes zum Erzwingen der Versammlungs- und Vereinigungsfreiheit zu einem grossen Aufschwung. Die Parteiorganisation Szeged hielt 1904 eine Komitatskonferenz ab. Hier kam es zu wichtigen Beschlüssen u.a. von der Unterstützung der beruflichen Organisation, vom Parteaufbau und von der Besserung der Lage des Agrarproletariats.

1903—1904 hielt die Szegediner Organisation die erste wissenschaftliche Vortragsreihe zur Förderung des sozialistischen Selbstbewusstseins der Parteimitglieder. Das alles galt als Vorbereitung der auch in Szeged ziemlich heftigen sozialdemokratischen politischen Auseinandersetzungen der Jahre 1905 und 1906.

TARTALOM

I. A pártmozgalom az 1890-es években	3
II. A pártmozgalom a századfordulótól 1904 végéig	35
Rövidítések feloldása	51
Képek jegyzéke	51
Zusammenfassung	53